Sári László

A HIMALÁJA ARCA

„Minden, mi létező,
képzeletben létezik csak”

magyar könyvklub®

© Sári László, 2001

A fedélen a Szvajambhúnáth-sztúpa tornya Kathmanduban
A kötetben idézett versek a szerző fordításai
A rajzokat Vinkovics Judit válogatta
Lektorálta Bethlenfalvy Géza és Miklós Pál

Magyar Könyvklub, Budapest, 2001
Felelős kiadó Révai Gábor,
a Magyar Könyvklub igazgatója
Irodalmi vezető Ambrus Éva
Műszaki vezető Szilassy János
A borítót tervezte Mohácsi László
Műszaki szerkesztő Császár András

KANAMI UTAZÁS

Milarepa (Mi-la rasz-pa), a 12. századi tibeti szerzetesköltő, aki egész életét a Himalája hegyei között töltötte, így ír a látványról, mely remetebarlangjából elé tárult.

Erős vára a rejtőzködő bölcsnek e világ:

Távol sziklabástyák nyúlnak fehéren az égbe,
az Isten roppant ege alatt hívők serege.
Hátul jégár-függöny, aláhulló selyemkárpit,
előttem csudás liget, álomerdő, burjánzó.
Lent, a széles-nagy mezők: áradó tengerpázsit.

Pompázó lótuszok szirmain ezernyi hangos
dongó, illattól bódultan szüntelen zsonganak.
A tónak a partján meg vízimadarat látok,
kíváncsi feje hosszú nyakán imbolyog. Amott
óriásfák tágas-zöld lombketrecében cifra
madárcsapat röpdös, lármájuk messzire hangos.
Hűs szél támad, a szellő szárnyán virágillat száll,
és a vízparti fűzfák szelíd táncot ringanak.
Fák szédítő magasában majomsokadalom
ugrál, hintázva a zöldellő lombos ágakon,
a tárulkozó végtelen mezők zsenge füvét

jámbor állatsereg legelészi hajladozva.
A nyájat őrző pásztorok csendesen mulatnak,
a dal szavát messze hangzó furulyaszó váltja.
A világ magához köti mind a szolga-embert,
ki munkájával a földet egészen betakarja.

Ezt látom én, ki békességgel nézem e tájat.
A tündöklő drágakő-szikla magasából lent
a folyvást bolygó létvilág csak rezgő délibáb.
Víz tükrében hamis képre tekintek merengve:
lám, az élni vágyó élet kis káprázat csupán.

Szánalmat érzek az odalent tévelygők iránt.
Én a tiszta égbolt nagy ürességéből vagyok,
s magamba zárom a messzi fénylő gondolatot:
Minden, mi létező, képzeletben létezik csak.

Nem csoda, hogy Milarepa a Himalája sziklabástyáiról alátekintve szánalmat érzett irántunk, odalent tévelygők iránt. Innen föntről, a korlátlan szabadság birodalmából látható csak igazán jól, hogy a lenti világ valóban magához köti mind a „szolga-ember”-t, s munkánkkal a földet egészen betakarjuk. Már-már a Himaláját is. Ám ahol nem engedte még a hegy, hogy az emberi munka nyoma elfedje, ott az a látvány tárul elénk, amely a csaknem ezer esztendeje szemlélődő tibeti költő elé. Pompázó lótuszok szirmain ezernyi hangos dongó, a tónak a partján vízimadár, óriás fák tágas-zöld lombketrecében cifra madárcsapat. Másutt fák szédítő magasában majomsokadalom ugrál, míg a végte-

Milarepa

len mezők zsenge füvét jámbor állatsereg legelészi hajladozva. Előttünk csudás liget, álomerdő, burjánzó.

Ez a Himalája egyik arca, a legszebb, legszelídebb arc, amit az ember valaha láthatott.

Van azonban a Himalájának egy komorabb, barátságtalanabb arca is. Szemben ezzel a versben idézett világgal, amely a déli lejtők paradicsoma,

túl az indiai–kínai határon, északon végtelen kopár fennsíkok húzódnak, melyeken kegyetlen szélviharok pusztítanak. Száll a por a kietlen pusztában, és nem terem meg a dermesztő hidegben még a fűszál sem. Titokzatos, hűvös, holdbéli táj ez, csak az vegye erre az útját, akinek épp itt van dolga.

*

Ezzel a két, igencsak különböző arcával tekint ránk a Himalája, a földi világ e bámulatos tüneménye, s bár az egyik arca kifejezetten elutasító, mégis éppannyira vonzó, mint amennyire a másik, a hívogató, a mosolygó. És éppígy egyformán vonzóak a Himalája kultúrái is. Délen az indiai tájak hindu mítoszai, szelídebb meséi, északon pedig a tibeti buddhizmus mitológiája, amelynek ridegebb lelkű hősei is a Himalája lakói.

Ezeket a déli és északi tájakat, déli és északi mítoszokat járjuk be, hogy megismerjük valamelyest a Himalája isteneinek lakhelyét, a világ legnagyobb szentélyét, és e templom isteni és emberi lakóit. Az utazás részben a Himalája valóságos tájain a valóságban történik, részben pedig az istenek lakta mitológiai tájakon, képzeletben.

*

A Himaláját az idők kezdete óta leginkább délről, India felől közelítették meg az utazók. A nyugati hódítók is mindenkor ebből az irányból próbálkoztak. Észak felől a belső-ázsiai nomádok, főképp a

mongolok törtek be olykor-olykor a hegyek közé, később pedig a kínaiak, de a Tibeti-fennsík, a világ teteje valójában egészen a 20. század közepéig érintetlen maradt. Egyetlen hódító sem akart itt, e barátságtalan vidéken megtelepedni. Senki nem irigyelte ezt a klímát, ezt a környezetet az itt élő tibetiektől. Annál vonzóbb volt azonban a melegebb indiai tájaknak még a híre is. India gazdagságáról, „kincses hegyei"-ről már az időszámításunk előtti századokban, különösen *Nagy Sándor* 4. századi hadjáratát követően legendák keringtek. *Sztrabón,* a híres görög geográfus, aki a Kr. e. 1. században élt, gyanakodva is fogadta az Indiáról érkező híreket, annyira mesebelinek, csodálatosnak festették az országot.

„Alaposan meg kell fontolnunk a róla szóló tudósításokat, mert nagyon messzire van, és a mieink közül nem sokan látták, nagyobbrészt csak hallomásból beszélnek" – írja Sztrabón.

Nagy Sándor katonái például állítólag láttak a Himalájában akkora fát, amelynek árnyékában egyesek szerint ötven, mások szerint négyszáz lovas tartott déli pihenőt. De volt, aki olyat látott, amely „déli időben öt stadion árnyékot vetett". Még különösebbek az India állatvilágáról szóló beszámolók. Az egyik szerint *„a hegyekben aranyásó hangyák élnek, amelyek akkorák, mint a rókák, de a bőrük a párducéhoz hasonló. Ezek az aranyásó hangyák nagy aranygödrökben élnek a hegyek gyomrában, és az aranyport, amit a hegyből bányásznak, a bányák bejárata előtt halmozzák föl, mint a vakondokok. Ezt aztán az ott élő embereknek csak össze kell szedniük. Nem is kell so-*

kat vesződniük a feldolgozásával, olyan jó aranypor ez, hogy ennek már kevés olvasztásra van szüksége. Az emberek titokban hordják el teherhordó állataikkal a temérdek kincset a gödrök bejáratától, mert ha nyíltan tennék, a hangyák rájuk támadnának, és állataikkal együtt elpusztítanák őket. Ugyanis igen gyors mozgásúak, és ügyesen vadásznak. Csupán télen bányásznak aranyat a hegyekből, hogy az ezáltal keletkező üregekben tölthessék a hideg évszakot" – idézi Sztrabón Nagy Sándor egyik tisztjének elbeszélését, de se vége, se hossza a katonák csodás történeteinek. Nem meglepő hát, ha ókori kalandorok csapatai indultak útnak Nagy Sándor nyomán Indiába. Látni akarták a csodát, s kincsekkel megrakodva képzelték a hazatérést.

Ott torpantak meg, ott akadtak el először, ahol sokkal kiválóbb elődjük, Nagy Sándor is: a Himalája lábainál. A világ legnagyobb kiterjedésű hegyvonulata tornyosult előttük eléggé váratlanul. Egyébként minden irányból ilyen hirtelen elénk magasodó falként ütközünk a Himalája hegyeibe, s ha az utazó felmászik valamelyik kisebb hegy csúcsára, nem hisz a szemének: szinte végtelen számú kisebb-nagyobb csúcsot lát maga előtt épp ott, ahol a mesés ország belsejébe vezetne az útja.

*

Ráadásul a Himalája kelet–nyugati irányban teljességgel járhatatlan. Még ma is. Lehetetlen a függőleges sziklafalakon közlekedni, leginkább a folyók mentén lehet haladni, de azok itt is többnyire északról délre folynak.

Ez a lenyűgöző, az emberi szem elől máig titokzatos völgyeket és csúcsokat rejtő hegylánc úgy alakult ki, hogy India, még önálló kontinens korában, vagyis amikor hatalmas szigetként úszkált az óceán vizén, nekiütközött az eurázsiai kontinensnek. Az ütközés felgyűrte a földrészek széleit, olyan magasra, hogy a földkéreg itt vált a legvastagabbá ezen a bolygón. Vagyis a hegyek itt a legmagasabbak.

És ami még érdekesebb, ennek az ütközésnek olyan nyomai láthatók – még a Mount Everest, a Himalája legmagasabb hegyének csúcsán is –, amelyek a földkéregdarabok tengermélyi múltjára emlékeztetnek. Majdnem 9000 méter magasságban megkövesedett csigák, ázalagok, tengeri állatok maradványait találjuk. Még különösebb elképzelni, hogy ezek a csigák ott fönt az Everesten talán Atlantisz, a rejtélyes földrész lakói voltak valamikor 80 millió évvel ezelőtt. Amikor India, Afrika, Ausztrália és Atlantisz egy kontinenst alkottak. Merthogy léteznek ilyen földtörténeti elgondolások is. Ezek a kővé dermedt tengeri állatok ma 10-12 ezer méterrel magasabban vannak, mint születésük pillanatában. És egyre magasabban lesznek, mert az ütközés máig nyomja fölfelé a földkérget, s a hegyek egyre nőnek. Így kerülnek az egykori tengermélyi állatok évenként egy-két centiméterrel közelebb az éghez, s így történt, hogy a Földön ők az égiek legközelebbi szomszédai.

*

A hegyekbe tehát leginkább délről, az Észak-indiai-síkság felől lehet feljutni, arról a sík vidékről, amelyet „a világ tetején" eredő nagy folyók (az *Indus,* a *Gangesz,* a *Szatledzs,* a *Dzshelam*) ideszállított hordaléka alakított ki. A Himalájába ezeknek a folyóknak a medrét követve vezetnek fölfelé az utak, amelyek közül az újabbakat az angolok még a 18. században kaparták a sziklás hegyoldalakba. Főként azzal a szándékkal, hogy később – a brit birodalom terjeszkedésekor Tibet és Kína felé – majd hadiútként szolgáljanak. Ám errefelé sohasem vezettek sereget az északi szomszédok ellen. Amikor egyetlenegyszer, 1904-ben angol csapatok vonultak Tibetbe, Kelet-India felől támadtak. Itt, a 2500 kilométer hosszan húzódó hegylánc nyugati szélén az utak azóta is járatlanok. India és a Kínához tartozó Tibet között szinte semmilyen gazdasági vagy politikai kapcsolat nincs, Kína és India viszonya hűvös, úgy is mondhatnánk, barátságtalan. A két országot összekötő utaknak tehát semmilyen szerepük nincs, nem is lenne értelme méregdrágán szélesíteni, felújítani őket. Ma is keskenyek és éppolyan veszélyesek, mint két-háromszáz éve, amikor készültek. Vagy még veszélyesebbek, hiszen az autó nehezebben fér el rajtuk, és könnyebben zuhan le az óriási mélységbe, mint a gyalogos utazó, az öszvér vagy a ló.

Ilyen út a híres Hindusztán–Tibet hadiút is, amely talán a legnagyobb forgalmat bonyolítja le a Nyugat-Himalájában. De ez nem nagyon látszik meg rajta. Az út mellett, a Szatledzs folyó völgyében viszont egyre több település nő ki a sziklás

földből, ezeken a helyeken egyre több ember él, akiket – akárhogy is – ezen az úton kell ellátni a szükséges árukkal. Még menetrendszerű autóbusz is közlekedik a hajdani hadiösvényen. Igaz, a menetrendből leginkább csak a szándék tudható meg, hogy mikor és hová szeretne eljutni az autóbusz. Arra, hogy valójában mikor jön és mikor ér oda valahová, ha felszállunk rá, nem tudhat a menetrend. A Himalájában ugyanis – főleg útközben – minden megtörténhet.

*

A Himalája szelídebb déli tájainak és a komorabb északi vidéknek a határa nagyjából ott húzódik, ahol az államhatár India és Kína között. Ez Delhitől északra mintegy 300–350 kilométer csupán, a kínai határövezetig a hegyek közt kanyarogva mégis 900 kilométert kell megtenni. Ha semmi nem jön közbe, akkor óránként 25 kilométeres átlagsebességgel is lehet haladni a kövekkel felszórt úton. Ha azonban valahol leszakad az út, vagy ráomlik a hegy, több napra is el lehet akadni, esetleg fél magyarországnyi kerülőt tehet autójával az utazó. De hát ez a Himalája, itt a sziklás, magas folyópartokba kétsávos aszfaltutat építeni százszor többe kerülne, mint egy autósztráda az Alpokban. És nem is bírná túl sokáig. Az első monszun kimosná alóla a hegyet, vagy rácsúsztatná felülről. Egyébként ezen a tájon bűn is lenne sietni. Sőt mi több, illetlenség is. A hegyi ember nyugodt, türelmes, nem kapkod el semmit. Főleg nem, ha hindu

vallású vagy buddhista, mint errefelé a legtöbben. Ők igazán tudják, hogy nincs hová sietni, és nincs mit keresni a végtelen időben. Csak az a fontos, hogy otthon legyünk a bőrünkben. Ne lépjünk ki belőle, ne keljünk ki magunkból. Ez a szabály a közlekedésben is mindenütt. A legreménytelenebb városi dugóban és fent a hegyekben, az utat elzáró sziklatömb előtt is. Nincs veszekedés, nincs dühöngés, senki nem késik el sehonnan, nem marad le semmiről.

Ha elnézzük a félrehúzódó kőtörőt az út szélén, ahogy kis kalapácsával derűs türelemmel kopogtatja a hatalmas sziklatömböt, mert tudja, bármeddig tart is, egyszer úgyis apró kődarabok lesznek belőle (amelyeket majd az útra szórnak), máris értjük az imént idézett tibeti költőt, aki szánalmat érzett a lenti világban tévelygők iránt. A kőtörő is szánalommal tekint az úton sietőtévelygőre, ha véletlenül ilyet lát. Biztos, hogy nem cserélne vele semmi pénzért. Nem hisz a szemének, nem is érti, hová rohan, mi történt.

*

A Belső-Himalájába, a kínai határig vezető 900 kilométeres út első állomása *Szimla* városa. Azért jelentős hely, mert – bár alig 100 kilométerre fekszik Delhitől – ez már igazi hegyvidék, itt már a Himalája mesebeli völgyeiben járunk, a trópusi növényzet teljes pompája tárul elénk. Minden évszakban virágzik valami, legszebbek a sárga aszfo-

déloszok, a bíborvörös rododendronfák, s az utakat cédrusok, vörösfenyők és asókafák szegélyezik.

Szimla a brit alkirály nyári tartózkodási helye volt. Lent a síkságon, Delhiben az angolok nehezen viselték a monszun esőit, páráját, viharait, hőségét. Ezért költöztek fel ilyenkor a hegyekbe; a monszun idején Szimla volt a főváros. Az alkirály olyan pazar nyári rezidenciát épített itt magának, hogy az angolok az olümposzi istenek lakhelyéhez hasonlították. A környék valóban pompás, a várost magas, de még nem havas csúcsok övezik, és maga Szimla is 2000 méter magasan van. Messzire látni innen minden irányba, bárhol megállhat nézelődni az ember, szép völgyekre tekinthet alá.

Szimlában már feltűnnek a Belső-Himalája mongolid külsejű lakói, a legtöbb közülük tibeti. Megjelennek a buddhista szerzetesi öltözetet, a vörösbarna „csuhá"-t viselő lámák, akik Himácsal Prades szövetségi állam fővárosában, vagyis itt, Szimlában többnyire kolostoraik hivatali ügyeit intézik. Ilyen útjain, aktatáskáját hóna alá szorítva, néha még a szerzetes is siet, hogy mielőbb visszaérjen távoli kolostorába, és elfelejtse a várost, a hivatalokat. Kissé északabbra Szimlától már egyre több buddhista kolostort találunk, fent a kínai határon pedig egy igen nevezeteset is, *Kanam* falu kolostorát. Itt egy különc magyar, *Kőrösi Csoma Sándor* a 19. század elején három évet töltött. Itt készítette el a híres tibeti–angol szótárt, és írta a tibeti műveltségről a művelt nyugati világot lázba hozó közleményeit. Szimlától 800 kilométerre majd ez a falu és

kolostora lesz utunk végállomása. Annál is inkább, mert Kanamból tovább már semmilyen út nem vezet sehová. A 3300 méter magasan épült kolostorból tekintünk majd le a Belső-Himalája völgyeire és az egész Himalája legvadabb, legféktelenebb folyójára, a *Szatledzs*re.

A Szatledzs ezer méteres mélységben rohan a kolostor alatt, ebben a békés, csendes tájban ő az egyetlen nyugtalan szereplő, türelmetlen tévelygő. Senki nem érti, hová siet. Nagy rohanásában vájt magának olyan irgalmatlanul mély medret, hogy a hegyekből néha csak vizének ezüstcsíkja látszik. Mintha repülőről néznénk le rá.

*

A Szatledzs már legalább egymillió éve pontosan így viselkedik. Egymillió éve ostromolja a hegyet, a Himaláját, és van is eredménye. Az egész világon talán csak az Indus volt képes olyan mély medret mosni magának, mint a Szatledzs. A folyó vizéhez lejutni szinte lehetetlen, olyan meredek és olyan magas sziklapartot épített. Itt, a Szatledzs-völgyben megállva szinte beleszédül az ember a látványba: ezer méteres mélység és ötezer méteres magasság a hegy kőbe kapart kis pereméről – más szóval az útról – nézve. Ha gyorsan akarja befogni a szem, meg kell kapaszkodni valamiben. A Szatledzs és az Indus völgyén kívül sehol a világon nincs ilyen.

*

A folyó különösen tavasszal támad elszántan az útjába eső hegyekre. Ilyenkor 50-60 méterrel is megemelkedik a víz szintje, és az ár percek alatt leszakítja azt az egy-két hidat, amelyet a meredek partokhoz rögzítve a folyó fölé feszítettek. Télen sokkal alacsonyabb a vízszint, de a Szatledzs ilyenkor is lázasan dolgozik. Sebes vizével makacsul mossa kőmedrében a hegyet, míg meg nem mozdít egy-egy sziklát, ki nem szabadítja a helyéről, és magával nem viszi. Lehet, hogy máshol is vannak ilyen „nagy természetű" folyók a világon, de ennyire szorgalmasak és sikeresek aligha. A Szatledzs medrében minden kődarab teljesen gömbölyűre csiszolódik. Mintha gyárban készültek volna ezek a színes kőgolyók, olyan tökéletes formájúak. Órákig lehetne bámulni a szikrázó napsütésben a csillogó vízben a gyönyörű kavicsokat.

*

A Hindusztán–Tibet hadiutat a Szatledzs-völgyben tehát nem taposták seregek sem a 18. században, sem később. Viszont annál több kereskedő járt erre. Különösen a 19. század elején, amikor Keleten is és Nyugaton is megnövekedett az érdeklődés a szomszédos *Kasmír* területén készült finom gyapjúholmik iránt. Mind a mai napig itt szövik a legértékesebb gyapjúsálakat, egy valódi kasmíri pasmina sál vagy kendő 100-200 ezer forintot is érhet. A világ legpuhább tapintású anyagát a Nyugat-Tibetben vadon élő hegyi kecske, a pasmina kecske hasán növő igen vékony, lágy szőrszálakból szövik.

Ez a jószág sehol máshol, csak ezen a tájon él, és az itt összegyűjtött alapanyagot a 19. század első évtizedeiben a Hindusztán–Tibet hadiutat is érintve szállították a tibeti kereskedők Kasmírba.

A hegylakók óriási területeket, meredek hegyoldalakat jártak be, hogy emberfeletti szorgalommal egyenként szedegessék le a tüskés, bogáncsos kórókról a kecskék hasáról fennakadt szőrszálakat. A szálakat megtisztították, majd eladták a kereskedőknek. Azok nagy bőrzsákokba pakolták, finoman, hogy ne töredezzenek meg a szőrszálak. Hatalmas, ám pehelykönnyű zsákjaikkal itt haladtak el ők is, s itt, ugyanezen az úton haladt ellenkező irányba a kanami kolostor felé Kőrösi Csoma Sándor 1827-ben.

Mikor tibeti tanulmányaiba fogott, jól tudta, hogy a tibeti nyelv semmiféle rokonságban nincs a magyarral, s azt is, hogy a két nép sincs rokonságban egymással. Tudta, hogy munkáját angol megrendelésre és részben angol pénzen végzi, azt azonban valószínűleg nem tudta, hogy ha nem lenne a világon a pasmina kecske, akkor neki semmi köze nem lenne a tibeti kultúrához. Egy angol állatorvos, bizonyos William *Moorcroft* ugyanis leginkább a pasmina kecske hasának finom szőre és az abból származó haszon miatt érdeklődött Tibet és annak nyelve iránt, s ezért vette rá Csomát, hogy tárja föl ezt a nyelvet és kultúrát – a brit birodalom gyarapodására. A nyelv segítségével Tibet és minden kincse (a pasmina kecske szőre is) elérhetőbbé válik az angolok számára. S mivel Csoma tudományos ambíciói találkoztak az angol érdekkel, s azt is

remélte, hogy a tibeti könyvekből jobban megismerheti a magyarral rokon népnek tartott ujgurok történetét, elvállalta a kitüntető feladatot. Egyezséget kötött Moorcrofttal. A magyar tudós munkájára figyelve az egyébként művelt és tisztességes angol bizonyára gyakran gondolt az áhított kecskeszőrre. Csoma viszont, útban Kanam felé, elhaladva a Szatledzs-völgyben a bőrzsákos tibeti kereskedők mellett, aligha gondolhatta, hogy távolról az ő sorsát is ugyanaz az érdek irányítja, ami Moorcroftét és ezekét a kereskedőkét.

*

A Szatledzs-völgyben fölfelé haladva, úgy háromezer méteres magasságban, egy kissé komorabbá válik a Himalája addig mosolygó, hívogató arca. A dús trópusi növényzet megritkul, a hegyek az égbe törnek, mindenfelől szürke gránitfalak merednek ránk. Ez még nem a hűvös, barátságtalan északi Himalája, de már nem is az a szelíd déli táj. Fenn, négy-ötezer méteren van még fény, ragyog a nap, itt lejjebb, ahol a sziklafalban kanyarog az út, nem sokkal dél után már alkonyi a homály. Innen már közeliek a havas csúcsok, a Szatledzs-völgy dísze, a 6050 méter magas *Kinner Kailás* hegy minden kanyarba benéz, valahonnan mindig kidugja havas fejét. Itt az elcsendesedő tájban gondol rá az ember először, hogy a Himalája templom, szentély – ahogy az indiaiak és a tibetiek, a hinduk és a buddhisták egyaránt tartják.

*

„Az istenek ezredévei alatt sem tudnám elzengeni neked a Himalája dicséretét” – írja a hinduizmus legjelesebb szent könyveinek, a puránáknak egyike. S a kétezer éves szöveg igaznak bizonyult: azóta sem – de azelőtt sem – sikerült senkinek valóban méltón zengeni a Himalája dicséretét. Valószínűleg hiábavaló is ezzel próbálkozni. Főleg ma már, amikor a természeti környezet egyre inkább múzeumi látványosságként szolgál. Tisztelettel megbámuljuk, de valójában semmi közünk hozzá. A hegyek, a tájak ma még gyönyörködtetnek bennünket, de nincs már szellemük. Ezért olyan hétköznapi, tárgyiasult a viszonyunk velük. A Himalájának azonban olyan aurája van, hogy a hegyek tövében még a profánabb lelkű nyugati turistának is földbe gyökerezik a lába. Meghökkenten áll, s valami réges-régi ünnepi hangulat, borzongás keríti hatalmába. Zavarában csaknem meghajol a hegy felé, ahogy szellemi elöljárója vagy az istenség előtt illett valaha. Mert a Himalája nemcsak szentély, templom, de maga is isten. Isteni személyisége a hinduk szerint *Himavát*ban testesül meg, aki a Gangesz istennőjének, *Gangá*nak és *Siva* isten szépséges, szelíd feleségének, *Párvati*nak az apja. Nem akármilyen rokonság ez, nem akárkiknek az őse Himavát, a Himalája istene.

*

A Himalája-templom belsejében minden egyes hegy, völgy, tó, patak, folyó egy-egy kisebb szentély. Ezek isteneinek is áldoznak a hívők, legnagyobb

szorgalommal a helybéli hegylakók, akik az istenek birtokában lévő területeken élnek. Nekik a legfontosabb jó viszonyban lenni a hegyek és vizek nagy hatalmú isteneivel, elnyerni pártfogásukat.

Ezen a magasságon már nem olyan bőkezű a természet, kevesebb gabona, krumpli terem, ugyanakkor még jól bírja a hűvösebb őszi éjszakákat néhány gyümölcs, egy-két ringlófajta és az alma. Ám hogy ne verjék el a termést a nyári jégesők, ne fektesse le a gabonát a szélvihar, ne apadjanak ki a források vizei, sikerüljön a teraszosan kialakított apró földeken minden munkát idejében elvégezni, ehhez hasznos dolog barátságban lenni a környék isteneivel. Legfontosabb, hogy a közeli szentélyekben, a lapos háztetőkön vagy a hegyoldal valamely jól látható kiszögellésében áldozatot mutassanak be nekik, füstölőket gyújtsanak, virágszirmot szórjanak, ételt tegyenek ki, és hogy ünnepeiken zenés, táncos felvonulást rendezzenek. De éppennyire fontos az is, hogy illetlen, tiszteletlen viselkedéssel soha ne sértsék meg őket.

Ilyen tiszteletlenségnek számít például a Himalájában felmászni a csúcsokra. Ilyesmi az itt élőknek soha nem jutna eszükbe. A hegyek közt valamilyen módon közlekedni, átkelni hágókon, folyóvölgyeken, természetesen elkerülhetetlen dolog, és ehhez is elég jó hegymászónak kell lenni. De céltalanul zaklatni a hegy istenét, unalomból felkapaszkodni a hátára, mászkálni a fején, zászlót tűzni rá, majd lelkesen ünnepelni magunkat a diadalért, ez a Himalája lakóinak a szemében istentelenség, sőt blaszfémia. És valljuk be, nincs is semmi

értelme. Nem kell legyőzni a hegyet, a természetet ahhoz, hogy jó viszonyba kerüljünk vele. Ez csak a nyugati ember rögeszméje. Épp a Himalája kultúráiból tanulhatnánk meg végre, hogy a kölcsönös tisztelet méltóbb és reménytelibb viszonyt ígér. Csak már nem biztos, hogy ez mindenütt kialakítható, vagy ahol elrontottuk, visszaállítható. Még Indiában sem biztos. Szimla városa mellett például lefejeztek egy hegyet, hogy leszállhasson rá a repülőgép. Ezzel a heggyel többé lehetetlen barátságban élni. De a többi még vár. Bízik az emberben.

*

A Szatledzs-völgy legszebb, legmagasabb hegye a Kinner Kailás hegy. 6050 méteren fellelhető csúcsa a Szatledzs középső folyásának vidékén mindenhonnan látszik. Ő itt a sztár. Sokan járnak csodájára. Napsütötte, barátságos ívét megpillantva jókedvre derül az utazó. Nem komor és fenséges, mint a legtöbb hegyóriás, sokkal inkább derűs, sőt vidám. Olyan, mint egy gyönyörű nő.

A Kailás elnevezés a tibeti *Manaszarovár* tó partján magasodó szent hegyre, a *Kailászá*ra utal, melyet szanszkrit nevén jobban ismerünk: ő a *Meru,* vagy másképpen *Sumeru* hegy. Fölötte helyezkednek el a mennyek, alatta a poklok különböző szintjei. Körülötte terül el a földi világ. A Meru hegy tehát a hindu és a buddhista világegyetem közepe és tengelye, a mitológiák Világhegye, a legfőbb istenek lakhelye.

A Kinner Kailás nem versenyezhet a Világhegy

jelentőségével, népszerűségével, de ez láthatóan esze ágában sincs. Ha a kis Kailás féltékeny lenne nagyobb testvérére, bizonyára nem lenne ilyen derűs, kiegyensúlyozott. Talán még a szépségének is ártana, s ezt egy okos nő nem kockáztatja meg.

*

Továbbhaladva a folyó völgyében fölfelé, a kis Kailás hegy mögött lapul egy völgyben *Rekong Peo* városka.

A kanami kolostortól alig negyven kilométerre ez az utolsó nagyobb lakott hely. Igazi város, emeletes házakkal, hivatalokkal. Rekong Peo a kerület elöljárósága, itt adják meg az engedélyt a kínai határsávba. A bazárban népies technozene szól, ezer változatban. Ezt hallani esténként a nagyobb vendéglőkben, a házi rendezvényeken, az autókban, szinte mindenütt a városban. Ez a himalájai lakodalmas rock azonban semmivel sem rosszabb, mint a népies technozene bárhol a világon. Nekünk pedig még érdekes is, ráismerünk benne a hazai irányzatra. Épp olyan a viszonya a valódi zenéhez, mint az otthoninak. Vagyis semmi köze hozzá.

*

Rekong Peo és környékének lakossága már szembetűnően különbözik az Észak-indiai-síkság, így Delhi és a hozzá közeli városok lakosságától. Különös, hogy a hegyvidéket mindenütt a világon az inas, vékony, hosszúkás arcú, barna bőrű dinári tí-

pusú ember népesíti be. Mintha nagy műgonddal a hegyvidéki klíma és az életkörülmények formálnák a hegylakókat egyformára. Legalábbis a földrajzi hosszúságnak nagyjából ezen a fokán: a Pireneusoktól a Kaukázuson át a Himalájáig. Ez persze nem egészen így van, a klíma és a környezet nincs ilyen közvetlen hatással a génekre, de azért elgondolkoztató ez a hasonlóság.

Itt, az indiai–kínai határ indiai oldalán ez a dinári típusú népesség hindu vallású, elenyésző számban muzulmán, a mongolid rasszhoz tartozó tibeti lakosság pedig buddhista. A hinduk és a buddhisták aránya tehát nagyjából 50-50 százalék, ami Indiában szokatlan arány. Az egész országot tekintve a buddhista vallásúak a lakosságnak csupán 0,7 százalékát teszik ki.

Rekong Peo utcáin és a város körül számos hindu és buddhista szentély, sztúpa áll, mindkét vallás követői szorgalmasan látogatják szent helyeiket. Előfordul itt az is, hogy az egymással szoros szomszédságban álló két templom zenészei – sokféle fúvós és még többféle ütőhangszerrel, valamint csengőkkel és harangokkal – akkora lármát csapnak, hogy azt hinné az ember, ki akarják egymást üldözni a világból. De nem így van. A szoros közelség és az óriási hangerő egyáltalán nem zavarja egyik szertartást sem, és főleg nem a résztvevők áhítatát. Jól megférnek egymással ősidők óta, minden körülmények között. Szépen jelképezi ezt a jó viszonyt, amikor csendesebb napokon a hívők imái felelgetnek egymásnak.

*

Kanam falu kolostorának tetejéről minden hajnalban zene köszönti a felkelő napot. A tibeti buddhizmus itt ötszáz éve változatlan formában létezik. Újdonság alighanem csak az a poros hangszóró a kolostor tetején, amelyből a falu és a kolostor lakói a napkeltéről és a napnyugtáról értesülnek. Régebben a szerzetes zenészek felmentek hangszereikkel a lapos tetőre, ma már egy kolostori szolgáló bekapcsolja a magnetofont, s ennek hangszórójából szól a zene. A kazettát, amelyen egyébként kiváló tibeti zenészek játszanak, valamelyik városi bazárban vásárolta az apát. Jól választott, ide illő zene szól, és teljesen betölti a kanami völgy mérhetetlen tereit. Lent a mélységben bizonyára eljut a Szatledzsig, felfelé a Kinner Kailás havas csúcsáig, vagy még magasabbra száll, körös-körül pedig mintha hegyek ezrei visszhangoznák. Egy fél évezrede teljesen változatlanul kezdődik a nap a himalájai kolostorban, s megindul az élet lent a faluban.

*

Az indiai–kínai határon, a Himalája egyik legszebb völgyében épültek Kanam falu lapos tetejű házai. A falu felső végén, a házak fölött – ugyancsak évszázadok óta változatlanul – áll az egyik buddhista kolostor, amely utazásunk végállomása. Ha e kolostor lakói celláik ablakából letekintenek a völgyre, ugyanazt érezhetik, amit csaknem ezer évvel idősebb szerzetestársuk, Milarepa érzett a „tündöklő drágakő-szikla magasából" alátekintve.

Szemben velük, fönt, a szikrázó napsütésben a

Kinner Kailás hegy havas csúcsa, lent a mélységben a Szatledzs folyó, körös-körül pedig, ameddig a szem ellát, hegyek ívei, csipkéi. „Békességgel nézve a tájat" odalent „a folyvást bolygó létvilág" valóban „rezgő délibáb, kis káprázat csupán". Ez itt fönt, bármilyen koldusszegény szerzetes élje is, isteni létforma. Mindaz, ami körülveszi – a hegy, a völgy, a folyó, az ég –, szentség. Ami pedig ezen kívül létezik, az valószerűtlen, érthetetlen, hamis kép, vagyis illúzióvilág.

„Én a tiszta égbolt nagy ürességéből vagyok, / s magamba zárom a messzi fénylő gondolatot: / Minden, mi létező, képzeletben létezik csak." Állítja az öreg remete költő, és ha valaki útközben nem értette volna meg a létvilág illúziószerűségének, a földi élet jelentéktelenségének buddhista gondolatát, itt fönt már biztosan megérti. De könnyen meg is békél a gondolattal. Innen föntről olyan kevés köti az embert a lenti tévelygőkhöz, hogy nem is lenne fájdalmas végleg elszakadni tőlük. És ez a buddhizmus legfontosabb tanítása. Abban segít, hogy az emberek jó viszonyt alakítsanak ki az élettel és a halállal. Hogy könnyű legyen az egyik is és a másik is, ha sor kerül rá. Minden vallásnak ez a dolga: könnyítsen az elmúlás tudatának terhén, adjon vigasztalást. Itt, a Himalájában még a hegyek is ezt a tanítást sugározzák. Ebben a környezetben nem is teremne meg más gondolat, nem is volna hihető semmilyen más tanítás.

*

Miután napkeltével felhangzik a kolostor tetején a bambuszflőte hangja, és a zene megtölti a kanami völgyet, a kolostor lakói felöltik vörösbarna szerzetesi öltözetüket, és meditációra vonulnak. A hajnali meditáció a tibeti buddhista, pontosabban lámaista vallásgyakorlat legfontosabb része. Ám mielőtt a szerzetesek a kolostor udvarán, valamelyik épület lapos tetején, a templomban vagy épp saját cellájukban meditációba mélyednének, megmosakodnak, esetleg meg is reggeliznek. Mosakodás és reggeli közben is imákat mormolnak, vagy mantrákat, azaz nyelvi varázsformulákat ismételgetnek magukban. Minden tevékenységhez kapcsolódik valamilyen ima, még a leghétköznapibbhoz is.

A szerzetes – zsúfoltan, de általában ésszerűen, szépen berendezett cellájában – ébredés után a falára függesztett buddha- és bodhiszattva-ábrázolások felé fordulva, mély meghajlásokkal köszönti az istenségeket, de ugyanezt megteheti a templom szobrai előtt is. Mindez – a buddhák köszöntése, a mosakodás, a reggeli étkezés – gyorsan, szinte percek alatt megtörténik, hogy mielőbb az elmélyülés, a meditáció tartalmasabb gyakorlatát végezhessék.

A meditáció nem misztikus gyakorlat, nem révület, mint sokan hiszik. Leggyakrabban egyszerű lelki tréning csupán. Vannak persze misztikus elmélyülések is, de azok nem tartoznak az átlagos szerzetes napi gyakorlatához. A meditáció célja többnyire az eszményekkel történő azonosulás.

Hogy nyugalomban teljen a nap, és békével tekintsen környezetére a szerzetes, ahhoz először önmagával kell jó viszonyt kialakítania, saját lelke

békéjét kell megteremtenie. Ehhez szüksége van az úgynevezett bodhiszattva-eszmény elsajátítására, vagy legalábbis az elsajátítás szándékára, a törekvésre. Ez azt jelenti, hogy le kell győznie minden indulatát, meg kell értenie és el kell fogadnia a világot, benne azokat is, akiket ellenségének vél. Meditációjában arról győzi meg magát, hogy nem az embereket tekinti ellenségének, és nem őket utasítja el, ítéli meg, hanem azok cselekedeteit. Ezeknek a gondolatoknak az átérzésével ébresztheti fel magában az önzetlenséget, a segítőkészséget, melynek eredményeképpen jó szívvel – majdnem azt mondhatnánk –, szeretettel fordul majd az emberek felé, bárkik legyenek is azok. Erre törekszik reggeli meditációjával a buddhista szerzetes, nagyon is gyakorlati célja van tehát az elmélyülésnek. Azt vallják, nem kell ehhez se misztika, se filozófia, elég az elhatározás. Egyébként a bodhiszattva-eszmény gyakorlása, a „jószívűség" állapotának elérése reggelente egy idő után már rutinból is megtörténhet.

Ezt igazolja a dalai láma példája is, aki reggeli meditációjába, amely ugyanezekből a gyakorlatokból áll, minden alkalommal könnyen be tudja iktatni a BBC World Service hat órai híreinek meghallgatását a rádióban. Úgy látszik, a buddhistáknak nem olyan nagy erőfeszítés elfogadniuk egymást, és egy kicsit kedvelni minket, más vallásúakat vagy „civilek"-et is. Sőt, még híreket is tudnak hallgatni indulatok nélkül.

*

Padmaszambhava

Kanam falu buddhista kolostora legalább nyolcszáz éves. Az is lehet azonban, hogy még ennél is több. A legendák ezer évre teszik a korát, de van, aki úgy tudja, hogy *Padmaszambhava,* a buddhizmus 8. századi tibeti elterjesztője alapította. A történelmi Tibet területén valaha úgy nőttek a földből a kolos-

torok, mint a gombák. A falvaktól, városoktól kissé távolabb egész kolostorvárosok épültek, amelyekben olykor hat-nyolcezer szerzetes is élt. A nagyobb, híresebb kolostorok alapításának évét följegyezték, vagy utólag meghatározták valahogyan, ha szükség volt rá, a kisebbek építésének ideje – úgy látszik – nem volt olyan fontos senkinek. A kanami kolostor a kisebbek közé tartozik ugyan, de nem igazán kicsi. Még a 19. században is több száz szerzetes otthona volt. Ma a kolostor hat épületének mindössze harminc lakója van, a laikusokkal, a szolgálókkal és a novícius gyerekekkel együtt. A novíciusok mindannyian Kanam faluban születtek, itt kezdték iskoláikat.

A kolostor épületeinek egyike, ahogy a faluban emlegetik, „a sárga tetejű", az apácák otthona. Már a történelmi Buddha idejében, a Krisztus előtti 5. században léteztek női kolostorok, maga Sákjamuni Buddha alapította őket, sőt ő maga írta elő a szerzetesi élet szabályait a női kolostorokban is. Eleinte nem nagyon lelkesedett a gondolatért, hogy nők is beléphessenek a rendbe, de megtiltani nem tudta. Ez a döntés nem fért volna össze a brahmanizmus kasztrendszerével szembeállított forradalmi buddhista gondolattal, az egyenlőség elvével. Kénytelen volt tehát apácakolostorokat építeni, lehetőleg azonban minél messzebb a férfi szerzetesek épületeitől. Igyekezett a szerzetesi élet szabályozásával is minél inkább elkülöníteni a nőket a férfiaktól, hogy könnyebb legyen elkerülniük a kísértést. Ez mindannyiuk érdeke, nehogy az ér-

zéki vágynak engedve lerombolják szellemi épülésüket, eredményeiket.

A kanami kolostor könyvtárában is megtalálhatók azok a tibeti könyvek, amelyekben részletesen olvashatunk arról, hogy Buddha milyen tulajdonságokat kíván meg a nőktől. Arra is kitér a leírás, hogy milyen viseletben szabad járniuk a vallásos világi és a szerzetesi rendhez tartozó nőknek. Buddha azt tanítja, hogy meztelenül járni helytelen és illetlen dolog, de könnyű vászonruhában sem illő nyilvánosság előtt megjelenni, mert a ruha finom szövése miatt a szerzetesek túl sokat láthatnak női viselőjéből, s ez kizökkentheti őket nyugalmukból. Egy alkalommal – fürdőruha-készítés céljából – maga Buddha ajándékozott egy vég gyapotvásznat híveinek, amikor a fülébe jutott, hogy a szerzetesek és az apácák mezítelen fürdenek a folyóban, és ott „illetlenségek"-et követnek el. Azt is ezekből a szent könyvekből tudjuk, hogy később „az úszás gyakorlása közben elkövetett visszaélések megelőzésére hozott rendelet" értelmében a szerzeteseknek már tilos volt a nőt megérinteniük is. Sákjamuni Buddha bizony ennyire félt a nőktől, és ennyire féltette szerzeteseit. Ki tudja, talán ez a félelem tartotta vissza, hogy szülőföldjén önként meglátogassa elhagyott családját, valamikori feleségét és fiát. Hívásuknak engedett, de magától soha nem járt náluk.

A szigorú szabály, hogy szerzetes nőt meg sem érinthet, a tibeti buddhizmus legtöbb rendjében mára a szerelmi viszony tiltására korlátozódott.

Ezzel szemben vannak olyan tibeti rendek is, amelyek a szerzetesek házasságkötését is engedélyezik.

*

A kanami kolostor lakói a tibeti *erényrend*hez, tibetiül a *gelukpa* rendhez tartoznak. Az elnevezésből is sejthető, hogy ez a rend nem tartozik a házasságot engedélyezők közé. Kanamban tehát érvényben van a szerzetesi cölibátus.

A gelukpák nemcsak erényesek, de rendjük ötszáz éve az egyik legjobban szervezett lámaista rend is. 1409-ben alapította a tibeti buddhizmus nagy reformátora, *Congkapa,* a tibeti Luther Márton, s száz év múlva már uralkodó renddé erősödött Tibetben. A többi irányzatot a hatalomért vívott harcban maga mögé utasítva 1642-től a mai napig ez a rend adja Tibet egyházi és világi vezetőjét, a *dalai lámá*t. Erényrendi szerzetes tehát a mostani, a 14. dalai láma is, aki már negyven esztendeje Indiában él, alig 150 kilométerre innen. A médiából mindannyian jól ismerjük rokonszenves közvetlenségét. Tibet és a tibeti buddhizmus népszerűségéhez Nyugaton bizonyára ez is hozzájárult.

*

Őszentsége a dalai láma egy CD-felvételen azt mondja, hogy zeneszó mellett meditálni nagyon szórakoztató dolog. Ha valaki kipróbálja, egyszerre kerül közeli kapcsolatba a buddhizmussal és a tibeti zenével. Lám, így kell népszerűsíteni a buddhiz-

Congkapa

must és a zenét. Egyébként, azt hiszem, senki nem jár rosszul egyikkel sem.

A kanami kolostor 19. századi jó híre a világban mégsem a Nyugat érdeklődését már akkor felkeltő tibetieknek, vallásuknak és zenéjüknek köszönhető, hanem a különc magyar tudósnak, Kőrösi Csoma Sándornak. Csomáról csupa közhelyet tu-

dunk. Még mielőtt közelebbről megismertük volna őt magát és bámulatos teljesítményét (a tibeti szótárt, nyelvtant és szellemes beszámolóit a tibeti kultúráról), sokan már rá is untunk a nevére és a hozzá kapcsolódó kultuszra.

Csoma három évet töltött a kanami kolostorban 1827 és 1830 között. A kolostor egyik szűk cellájában végezte el a nagy munkát, de ha jól körülnézünk ebben a csodálatos völgyben, bizony azt kell mondanunk, hogy valószínűleg nem olyan óriási áldozatok árán, mint azt Csoma kortársai állították. Nem fagyoskodott, nem éhezett, nem volt magányos, számkivetett. Hála istennek, legalább nem szenvedett annyit a tudományért. Már maga Sákjamuni Buddha is elvetette az aszkézist, azt mondta, semmi szükség rá, sőt pokolra jut, aki ilyen praktikákkal akarja kikényszeríteni magának az istenségektől a jobb újraszületést. Csoma nyilván tudott erről is, de amúgy se lett volna bolond feleslegesen gyötörni magát.

Meggyőződésem, hogy nem véletlenül választotta a kanami kolostor édeni környezetét hároméves munkájának színhelyéül. Igaz, könyvtárában megvolt a tibeti buddhista irodalom alapműve, a 325 kötetes kánon, de az máshol sem volt ritkaság. Kanam kellemes klímájú hely, azt mondják a helybéliek, hogy télen sincs hideg, csak éjszaka megy a hőmérő egy-két fokkal nulla alá. Tavasztól őszig napközben 20-25 fokos meleg van. Megterem a gyümölcs, a szőlő, a zöldség, a falu hindu és buddhista lakossága készséges, barátságos, vendégszerető. Mind a mai napig ilyenek. Ám ennél is több, sze-

rintem, amit a Csoma cellájának ablakából elénk táruló látvány nyújt a kolostor lakójának. A Himalája arca. Még egyszer a feledhetetlen kép: a falu alatt a mélységben folyó, fölötte havas csúcs, tündöklő napsütés, csodás ég, mérhetetlen messzeség. Csend, nyugalom mindenfelé. Az ember itt nem is az Isten lábát fogja, hanem ül az Isten tenyerén. Jobb dolga nem lehet sehol. Csoma pedig mindehhez maga választotta a munkát, mely majd hírt, dicsőséget hoz neki.

Sokkal szívesebben hiszem, hogy ez a nagy tudós derűs, boldog, normális ember volt, semmint hős, aki beleroppant az erőlködésbe. Vagy mártír, áldozat, aminek sokan mások látják.

*

Van a Nyugat-Himalájában egy völgy, amelyet lakói Boldog-völgynek neveztek el. Nincs túl messze innen, abban a völgyben is tibetiek élnek, szép új templomuk van, és olyan a hozzá tartozó kolostorépület, mint egy jobb szálloda. A kanami völgy, bár szegényebb, de olyan csodás, és olyan nyugalomban, békességben élnek itt az emberek, hogy százszor inkább ez érdemelné meg a Boldog-völgy nevet, mint bármely másik a világon.

A falu elöljárói (barátságos, jó kedélyű öregekből álló tanács) ügyesen szervezik az életet Kanamban. Megragadják az édeni környezet, a kellemes éghajlat lehetőségeit. Gyümölcsöt termesztenek, leginkább almát, annyit, hogy bőven jut belőle eladásra is. Közösen termelnek gabonát, krumplit, a csa-

ládok pedig zöldséget, és a legtöbb háznál tartanak állatot is. A ház körüli munkákhoz többnyire maguk készítik a szükséges eszközöket. Szerszámokat kalapálnak, kosarat fonnak, de maguk szövik a vásznat és varrják ruháikat is. A földeken az asszonyok végzik a legtöbb munkát, a férfiak ott csak a nehezét, például a szántást vállalják. Furcsa, hogy amíg az asszonyok kint dolgoznak, addig a férfiak otthon ülnek, és szorgalmasan fonnak, szőnek. Kiülnek a ház lapos tetejére, megfonják, kikészítik a gyapjúszálakat, majd bent a fészerben a kész gyapjúfonalból vastag, meleg takarókat, kendőket szőnek.

A tibetiek hosszú köpenyt varrnak, a derekukon erős, fonott gyapjúkötéllel többször körbetekerik, majd megkötik. A kötél fölött bő öblöt hagynak, ide rámolják be azokat a tárgyakat: csészét, imamalmot, élelmet, amelyekre jártukban-keltükben szükségük lehet. Ha zsákot, tarisznyát használnának, bizony igencsak megnehezítenék a közlekedésüket még a meredek falusi utcákon is. Hát még a sziklás, törmelékes hegyoldalakon. Hogy könnyen járjanak a nehéz terepen, nem cipelhetnek a kezükben csomagot, mert akkor nem tudnának kapaszkodni és a karjukkal egyensúlyozni. Fent, a magasabb hegyekben így öltöznek és így közlekednek a tibeti nomádok is, köpenyük öblében hatalmas darab szárított jakhúst raktároznak, de elfér ott az újszülött bárány vagy kecske is.

*

A boldog kanami völgy az állatoknak is paradicsoma. A Himalája állatvilága ebben a magasságban még gazdag, megél errefelé az antilop, a szambárszarvas, a medve, a tigris, bár az utóbbit Indiában az orvvadászok már csaknem teljesen kipusztították.

A hegyekben viszonylag több a párduc, ezek lakott helyek közelébe merészkedve főleg a faluszéli kutyákat rabolják el. Az embert nem bántják. Az ember sem bántja őket, pedig szívesen bosszút állnának eltűnt kutyáikért a dühösen panaszkodó falusiak. Pompás madarak élnek ezen a tájon, még feltűnik a papagáj is, de főleg a himalájai hegyi kakas, a páva, a talpas tyúk és milliófféle kisebb madár.

A házaknál legnépszerűbb a jak. Ez a hatalmas, erős, hosszú szőrű állat a hegyvidék legnagyobb áldása. Biztonságosan közlekedik a sziklás hegygerinceken, jó teherhordó, és annyira igénytelen, hogy ötezer méter felett is megél, beéri az ott termő száraz kóróval. Szőre, bőre, húsa mind jól hasznosítható. Itt, Kanamban és lejjebb többnyire nem a sötét szőrű, bivalyra emlékeztető jakot tartják, hanem szép színeseket. Legszebb talán a barna-fehér foltos, de van hófehér is. Ha az ember hosszan elnézi ezt a különös állatot, amint a szabadban legelészik, lehetetlen, hogy ne gondoljon arra, ennek a jámbor óriásnak a természetét bizonyára a himalájai kultúrák formálták. Mitől lenne különben ilyen csendes, szelíd, fegyelmezett? A lemondás élő szobra. Itt, a Belső-Himalájában még a jakok is buddhisták.

*

A Himalája egyes vidékeit szinte teljesen megszállják a majmok. Többfajta majom él itt, a legszaporábbak a cerkóffélék. Komolytalan, játékos társaság, tulajdonképpen szeretni is lehetne őket, ha nem lennének annyira erőszakosak. Nemcsak a Himalájában, hanem India más tájain, a városokban is temérdek majom él. Szemtelenül kikapkodják az emberek kezéből az ennivalót, főleg a gyerekektől lopják el ügyesen a banánt. A városi majmok a házakba is belopóznak, s összelopkodnak mindent, amit csak ehetőnek hisznek. Sőt, bűnöző majomcsapatok is járják Újdelhi gazdagabb utcáit, kopogtatnak a jobb házaknál, és ha senki nem nyit ajtót vagy ablakot, betörnek és ellepik a lakást. Kinyitogatják a szekrényeket, és kidobálják a ruhákat, felforgatnak mindent, hátha élelmet találnak. Éjjel hivatalokba is betörnek, egy-egy ilyen eset után senki nem lepődik meg, ha arra kérik a tisztviselők, adja be még egyszer a kérvényét, mert itt jártak a majmok, és eltüntettek minden írást. Olyan ez, mint valamiféle elemi csapás. Ahogy elviheti a vihar a tetőt, vagy elöntheti a hivatalt az ár, úgy jelennek meg néha a majmok, s teszik lehetetlenné a munkát. A majmok látogatása olykor meghatározó része a hivatalok ügyvitelének.

Túlzás lenne azt állítani, hogy ezért senki nem haragszik rájuk, de őket is meg lehet érteni. Szegény állatokat, főleg a városokban, az éhség viszi bűnbe. A szelídebbek, vagy inkább félénkebbek, nem törnek be sehová, viszont az utcákon, parkokban kéregetnek, követelőznek. Ha az ember nem ad nekik, azért haragszanak, ha ad, akkor azért,

hogy miért nem ad többet. Vicsorognak, dühöngenek.

Ha Indiában valaki hosszú bottal jár, akkor vagy rendőr, vagy majmok közelében lakik. Ezzel a bottal zavarja el őket, ahogy máshol a kóbor kutyákat kergeti el az ember. A kutyák ijesztgetésére egyébként Indiában semmi szükség, a kóbor kutyák is tisztelettudóak, de az is lehet, hogy csak gyávák. Vagy tudják, hogy ebben a kultúrában ember és állat között csak fokozati különbség van, jobb tehát, ha kölcsönösen megtűrjük, elviseljük egymást. Ez a szabály. A majmok azonban nem ismerik ezt a szabályt, vagy nem ismerik el a fokozati különbséget az ember és a majom között. Az ember „kasztjá"-ba sorolják magukat, s az ember bizony megtámadja néha a másikat, s elveszi a tulajdonát. A majmok látják ezt, a rokonságunkról meg lehet, hogy olvastak valahol.

*

Szemtelensége ellenére egy majomcsapat azért igen vidám látvány. Olyanok, mint az állatkertben: be nem áll a szájuk, játszanak, szórakoztatják egymást. Az embernek kedve lenne beszállni a játékba. A cerkófmajmok játékos kedvét egyébként Nagy Sándor katonái ki is használták. Gyanítom, hogy egyetlen történetük sem igaz, de roppant érdekes, hogy a majmok természetét kilesve hogyan képzelték el Indiában a majomvadászatot. Egyik tisztjük ezt írja úti beszámolójában.

„Az erdőben rendkívüli mennyiségű és nagyságú

cerkófmajom van. Ezeknek a vadászata kétféleképpen történik. A majom utánzó hajlamú, és a fákra menekül. Amikor a vadászok a fán ülni látják őket, egy tál vizet tesznek le előttük, s a szemüket öblögetik benne, azután víz helyett egy léppel telt tálat téve oda eltávoznak, és messziről lesik őket. Az állat erre leugrik, bekeni magát léppel, s amint a szemét behunyja, a szempillái összeragadnak. Ekkor a vadászok odarohannak, és élve fogják el. Ez az egyik módja.

A másik pedig a következő: a vadászok zsákokat húznak fel, mint nadrágokat, majd eltávoznak, de több zsákot otthagynak, amelyek belül léppel vannak bekenve. Ha ezekbe a majmok belebújnak, beleragadnak, és így könnyen el lehet őket fogni."

*

Ha a kanami kolostor templomában nem tartanak reggel púdzsát, vagyis áldozati szertartást, akkor az ébredés, mosakodás, étkezés, imák és meditáció után minden szerzetes megy a saját dolgára. A tibeti erényrendi kolostorok idősebb lakói ilyenkor rendszerint visszavonulnak a cellájukba, olvasgatják a szent könyveket, esetleg tudós értekezéseiket írják. Az ifjabbak a konyhán dolgoznak, a templomot, az udvart, a könyvtárt takarítják, majd ők is cellájukban vagy a könyvtárban az arra a napra előírt szövegeket olvassák. Bár nem azért olvassák, hogy kívülről megtanulják a 250 ezer lapból álló alapmű, a tibeti kánon fontosabb részeit, az iskolázottabbak és szorgalmasabbak mégis betéve tudják. A közös, hangos olvasás a kolostorokban szertartás.

Nem olvasnak, nem kántálják a szövegeket a púdzsákon, és nem játszanak hangszereken a laikus szerzetesek, akik afféle világi lakói a kolostoroknak. Ezért aztán egészen más dolguk van napközben, mint a többieknek.

A kolostorok nemcsak adományokból élnek, a népesebb szerzetesi közösségek saját földjeiken zöldséget, gyümölcsöt, gabonát termelnek, termékeikkel és kézműveseik áruival kereskednek. Ahol pedig idegenforgalom van, emléktárgyakat, szertartási eszközöket, sőt hangszereket, hasonmás kiadású könyveket és kazettán, CD-n kolostori szertartásaik felvételeit árulják. Mindez – az apát irányításával – leginkább a laikus szerzetesek dolga, nekik segédkeznek a kolostori szolgálók, akik közt nők is akadnak, nem is mindannyian a kolostor lakói.

A nagy múltú kanami kolostor az utóbbi időben szinte már teljesen elnéptelenedett, amikor a dalai láma kinevezte apátnak a fiatal *Lobszang Gedün* szerzetest. Az ifjú *headlama,* ahogy Indiában a tibeti kolostorok elöljáróit nevezik, tudományos fokozatot szerzett a *dharamszalai* egyetemen, s Kanam falu szülöttje. Ezért is volt szívügye, hogy 1992-től, megbízatásától fogva novíciusokat toborozzon, s falujában megújítsa a kolostori életet. Az ekkor már nagyon idős kanami szerzetesekre az apát nemigen számíthatott, így nem tudta megszervezni a megfelelő kolostori oktatást. Ezért a fiúk és a lányok a falu iskolájába járnak, de a kolostorban laknak. A buddhizmusról és a vallásgyakorlatról az apát tart nekik foglalkozásokat. A ma már kama-

szodó fiúk úgy olvassák a klasszikus tibeti szövegeket, mint a vízfolyás, a púdzsákon ügyesen használják hangszereiket, otthonosak, gyakorlottak a szertartásokon. Kis celláikat szépen, tisztán tartják, kegytárgyakkal, a buddhista mitológiából vett – gyakran saját kezűleg készített – ábrázolásokkal, rajzokkal, agyagszobrokkal díszítik.

A tehetségesebbek nemsokára a dalai lámához kerülnek Dharamszalába, ahol nekik már sokkal könnyebb lesz részt venniük a szerzetesi képzésben. Ez a képzés a világon talán a tibeti kolostorokban a legszigorúbb. A tananyag öt nagyobb és öt kisebb tárgyból áll. Az előbbiekhez, vagyis az úgynevezett nagy tudományokhoz tartozik a logika, a tibeti művészet és kultúra, a szanszkrit nyelv, az orvoslás és a buddhista filozófia. A „kis tudományok" pedig tantárgyak szerint a következők: stilisztika, zene és dráma, asztrológia, versmérték- és verseléstan, valamint lexikográfia. Ma már természetesen tanulnak a szerzetesek angol nyelvet, számítógépes ismereteket, ázsiai történelmet, de ismerkednek a nyugati világ történelmével is. Angol nyelvű tankönyvük a 20. századi világháborúk leírásánál Magyarországot többször említi.

Ez tehát a kanami novíciusok jövője is. Számítógép, internet, globalitás. Ma még egy sarokba támasztott cédrustörzsön szaladnak fel az udvarról az emeletre, ha visszajönnek Dharamszalából és beszerelik a komputereket, majd biztosan átépítik, korszerűsítik a kolostort. És igazuk is van. De vajon milyen szobákba költözik majd az a néhány öreg szerzetes, akik már jóformán ki sem mozdulnak

celláikból? Éppen Csoma valamikori cellájában lakik például a mai apát nyolcvannégy éves mestere. Azt mondják, három éve le sem jött az emeletről. Csak nézi, nézi a tájat, fürkészi a Himalája arcát. Vajon megmarad-e ez a cella, vagy akár csak egyetlen faoszlop is a kanami kolostorból?

Most még, ahogy évszázadok óta, változatlan itt minden: a templomban, elődei helyén, az arany Buddha-szobor tövében, magasított ülőzsámolyán elhelyezkedik az apát. Vele egy sorban leülnek az idősebb szerzetesek, szemben velük a fiatalabbak. Kezdődik a púdzsa. Megszólalnak a fúvós és ütőhangszerek, s az ifjú apát vezetésével – aki cintányérjával ad jelt az egyes szakaszok megkezdésére – napról napra olvassák tovább a „buddhista biblia" csaknem háromszáz éve kolostorukban őrzött 250 ezer lapját.

*

A 12. századi tibeti remeteköltő, Milarepa már korábban idézett verse nemcsak a Himalája szelíd, mosolygó arcát vetíti elénk pontosan rajzolt költői képeivel, de a Himalája szellemiségét is. Ez a vers sokkal több tájleírásnál. Néhány sorából pontosabban és hitelesebben ismerhető meg a buddhizmus látásmódja és gondolkodásmódja, mint a szerzetesek tankönyveiből.

A Himalája sziklabástyái mögött rejtőzködő szerzetes, hogy ne érintsék az e világi lét kísértései, és ne ragadja őt magával a „létezés indulata", vagyis az élni akarás szenvedélye, hűvösen szemléli az élet

eseményeit. Hűvösen és távolról, hogy nyugalma rendíthetetlen legyen, hogy ne támadjon benne vágyakozás részt venni a szépséget és örömöket is bőséggel kínáló, ám mégiscsak szenvedéssel teli földi életben. Nem akar küzdeni, mert tudja, hogy a végén mi vár rá, ha addig minden csatát megnyer is. Ezért érzi illúzióvilágnak, hamis képnek, amit a „drágakő-szikla" magasából odalent lát. A hamis, képzelt világban elmerülni, örömre, boldogságra szomjazva fantomokkal küzdeni, majd fájdalmasan csalódva, sebzetten, vesztesen távozni, méltatlan és oktalan emberi vállalkozás.

Az elmúlás árnyékát vetítve a szépségre, az örömre, a boldogságra (mindenre, ami a létezésben jó), azt kérdezi, valódi szépség-e, valódi öröm-e, önfeledt boldogság-e az, amelyet örökösen fenyeget a mindig győzedelmes halál. Ez a buddhizmus alapkérdése, melyre az a válasz, hogy a szépség, az öröm, a boldogság és az egész élet elmúlásának még a tudata is szenvedést okoz, ezért az élet valójában nem élvezhető. Mielőbb meg kell tanulni saját elhatározásból elfordulni a létezés illúzióvilágától. Ha nem tartjuk olyan fontosnak az élet dolgait, hogy foggal-körömmel ragaszkodjunk hozzájuk, akkor majd nem fáj elveszíteni őket. És nem fáj arra gondolni, hogy előbb-utóbb elveszítünk mindent. Köznyelven szólva: ha nincs tét, nincs veszteség se. Ne erőlködjünk tehát értelmetlenül.

Nem olyan könnyű dolog ám ez, tudják a szerzetesek is. De nem törekedni rá, hanem önként kiszolgáltatni magunkat a szenvedésnek, bárgyúság

– vallják meggyőződéssel a buddhizmus minden irányzatának hívei.

*

Ezt a fajta gondolkodásmódot tanítja az ifjú apát a szerzetesjelölt gyerekeknek Kanam falu tibeti kolostorában ma is, itt fönt a Himalájában, a világ tetején.

Annak ellenére, hogy a buddhista tanítás szerint, ha jót akar az ember magának, hátat kell fordítania az életnek, a kanami szerzetesek is éppoly derűsek, vidámak, mint a buddhisták – és főleg a szerzetesek – mindenütt a világon. Lehet, hogy ők már ifjú novíciusként átlépnek minden gondon, s többé nem is töprengenek a világ baján. A szenvedés náluk már bizonyára nem is az élet része, hanem filozófiai kategória. Ez a szemlélet kétezerötszáz éve ad megkönnyebbülést vagy legalábbis hatékony vigasztalást a buddhistáknak.

*

A kanami kolostor történetének ezer éve a buddhizmus kétezerötszáz évében jelentős korszaknak számít. A kolostor alapításának idején alakult ki Tibetben a buddhizmusnak az a formája, amely ma is virágzik. A tibeti buddhizmus, vagyis lámaizmus ma a legelterjedtebb buddhista irányzat a világon, Nyugaton is ez a legnépszerűbb.

Ennek itt Kanamban még nemigen látták jelét az ifjú szerzetesjelöltek, nyugati zarándokok nem

járnak ide a világ végére, turisták sem háborgatják a kolostor életét. Több száz éve változatlan környezetben és körülmények között próbálgatják ma is a buddhista szerzetesek életét. Ők az utolsó nemzedék, akik így nőnek fel a faluban. És ők lesznek azok, akik tíz-tizenöt év múlva – visszatérve Dharamszalából, ahol a dalai lámánál befejezik tanulmányaikat – átalakítják majd a kolostort s az itt lakók életét. Vendégszobát rendeznek majd be a gazdag nyugati látogatóknak, akik alapítványi számlára fizetik be támogatásukat a vendéglátás és az egykét hetes buddhista stúdiumok ellenértékeként.

A gyerekek most még azon az ágyon alszanak, amelyet elődeik ácsoltak, azzal a retesszel zárják cellájuk ajtaját és nyitják az ablakot, amelyet talán kétszáz éve kalapált a kanami kovács, és azon a sarokba támasztott cédrustörzsön szaladnak föl az udvarról a celláikhoz az emeletre, amely emberemlékezet óta ott áll. Vagyis múzeumban jár, aki manapság erre jár.

*

A kanami kolostorban a szerzetesjelöltek valóban egy cédrustörzsön jutnak föl az emeletre vagy a kolostor lapos tetejére. Az épület sarkába, az emeleti karzathoz támasztott fatörzsön – ha jobban szemügyre veszi az ember – jobbról is, balról is néhány kisebb, baltával faragott mélyedés látható. Csak annyira mély, hogy amikor a szerzetes belelép, a nagylábujja egy pillanatra elférjen benne, majd lendületből máris elrugaszkodhasson belőle. A termé-

szetes járás lendületével, egyenes derékkal lépnek fel az első bemélyedésbe, ugyanebben a tempóban a másik lábbal máris a következőbe, vagyis testhelyzetükön nem is változatva, mintegy a levegőben lépegetve, pillanatok alatt érnek fel az emeletre.

Nem létrát ácsolnak tehát, azon mászni kell, nem lépcsőt építenek, hanem csak odatámasztják a sarokba ezt a fatörzset, s a mélyedéseit alig érintve, szinte felrepülnek rajta.

Íme a repülő tibeti szerzetesekről szóló évszázados legenda magyarázata. Ha se lépcső, se létra nincs a kolostorban, ami az emeletre vezet, a szerzetesek pedig mégis föntvannak, akkor csakis fölrepülhettek. Állították azok a főként múlt századi utazók, akik nem találtak magyarázatot a közlekedési rejtélyre. Bizonyára régebben sem volt lépcső minden kolostorban, de ebből mégsem következik, hogy az ilyen kolostorokat csakis szárnyas szerzetesek lakták.

Mentségükre szolgáljon az utazóknak és a képzelődőknek, hogy ha éppen nem sétáltak szerzetesek ezen a sarokba támasztott fatörzsön, föl sem tűnhetett nekik a sok hasonló között, amelyek a karzat tartóoszlopaként szolgáltak. Különben is őszintén meg voltak győződve róla, hogy a tibetiek mindenféle varázslatra képesek. Miért éppen repülni ne tudnának?

*

A tibeti szerzetesek ugyanis, főleg a remeték, kint a hegyek közt, mintha tényleg röpködtek volna.

Többen is láttak, főleg nyugatiak, lepke módra fölfölröppenő szerzetest a hegyoldalban, aki ráadásul rendkívüli sebességgel haladt. Pedig a hegyoldalban, ahol út sincs, normális embernek legfeljebb araszolni lehet. Valóban lehet lassan, óvatosan lépegetni, mászni, araszolni is, de a Nyugat-Himalájában a hegylakók jól tudják, hogy a laza szerkezetű grániton jobb könnyű, nagy, szökellő lépésekkel haladni, mert ha az ember az egész súlyát beleadja a lépésbe, bizony könnyen megindulhat alatta a hegy. Valójában puha, vékony kis balettcipőben lenne itt ésszerű közlekedni, hogy az ember azonnal megérezze, mikor indul meg a talpa alatt egy kő vagy a törmelék, hogy máris továbbszökelljen onnan. Nehogy valóban repüljön, leszálljon a szakadékba. Így közlekednek tehát errefelé a hegylakók mind a mai napig. Egészen könnyű lábbelit viselnek, s ruganyosan nagyokat lépnek, szinte ugrálva közlekednek a meredek hegyoldalakon.

Ilyenek az útleírások repülő szerzetesei a kolostor falain belül és kívül. Ám van egy harmadik fajta repülés is, s ez a legtitokzatosabb. A 19. században és a 20. század elején elterjedt a hír Nyugaton, hogy a tibeti szerzetesek a Himalájában birtokában vannak a lebegés, a levitáció misztikus képességének.

*

Sokan állítják ma is, hogy a meditáció egy bizonyos fokán a szervezet működése annyira lelassul, hogy tulajdonságai teljesen megváltoznak. Arról lehet szó inkább, hogy a meditációba mélyedt szerzetes

„pszichés determináltsága” változik meg, vagyis ilyen állapotban képessé válhat nagyobb fizikai terhelést elviselni, s így saját testével is egészen meglepő dolgokat művelni. Ebben a transzféle állapotban egy gyengébb fizikumú ember is képes lehet nagyobb fizikai erőkifejtésre, mint máskor, így például emelhet vagy ugorhat nagyobbat, futhat sebesebben. Azt azonban sokkal nehezebb elképzelni, hogy meditációban a súlytalanság állapotába kerüljön valaki, és ennek következtében egy helyben ülve vagy állva a föld fölé emelkedjen. Ám hogy ebben az állapotban, az imént leírt módon, vagyis szökellve, futva, minden lépésnél sokkal erősebben rugaszkodjon el, s ennek következtében nagyobb távolságokat „repüljön” át, ezáltal gyorsabban haladjon, az elég jól elképzelhető.

*

Állítólag Milarepa, a már nekünk is ismerős 12. századi tibeti remeteköltő, a „drágakő-szikla” magasában meditálva, szert tudott tenni erre a képességre. Ilyenkor, futva, percek alatt jutott el egyik himalájai faluból a másikba.

De birtokában volt egy másik tudásnak, a hőfejlesztés képességének is, amelyet a *tumo* jóga gyakorlásával ért el. A tumo tibetiül önkívületet, önkívületi állapotot jelent, s gyakorlatai iránt érdeklődött már a nyugati orvostudomány is. Sőt vizsgálatokat is végeztek. Megállapították, hogy a tumo gyakorlása közben a szerzetesek testhőmérséklete akár 10 Celsius-fokkal is megemelkedhet, s ezt ki-

vül és belül a test több pontján mérték. A hőmérséklet emelkedésének azonban nem lett semmiféle káros következménye. Szervezetük nemhogy felmondta volna a szolgálatot (ahogy egy lázas betegségben a mi szervezetünkkel ez történik már 42 fok körül), de képesek voltak az egész álló éjszakát kint tölteni a havas hegyoldalban anélkül, hogy testhőmérsékletük csökkent volna. Sőt forró testükön meg tudták szárítani a hideg vizes lepedőt. Megfigyelték, hogy mindeközben a szerzetesek oxigénbevitele jelentősen csökkent. Percenként hét lélegzetvételt számoltak az orvosok. Effélének manapság egyre többen lehettek már tanúi, tibetiekről szólva szinte közhely tumóról beszélni, ám érdekes, hogy a jelenségre milyen magyarázatot talált a tudomány.

A méréseket végző orvosok úgy gondolják, hogy az elmének a meditációban szerephez jutó folyamatai képesek a testben felhalmozott úgynevezett barnazsír-tartalékok elégetésére, amiről korábban úgy vélték, hogy az csak a téli álmot alvó állatok szervezetére jellemző. A barna zsír szabadítja fel tehát a szerzetes testében a hőt, de hogy a magas hőmérséklet miért nem zavarja meg a test egészének működését, arra máig nem találnak magyarázatot a kutatók.

Az említett megfigyeléseket az amerikai Harvard Egyetem egyik orvoscsoportjának vezetője, *Herbert Benson* végezte a dalai láma hozzájárulásával Indiában, 1979-ben. Azóta sem tud többet senki.

*

Ha Milarepa csodás képességeit csak a későbbi legendáknak köszönheti, s a valóságban semmi köze nem lett volna sem a misztikához, sem a jógához, akkor sem kellene szégyenkeznie. Népszerű és főleg kitűnő költő volt, idéztük egyik szép versét. Mindennek tetejébe pedig buddhista szent, életének története terjedelmes legendárium.

A feljegyzések szerint hosszú életéből tizenegy évet a hindu és buddhista mitológia legfontosabb eseményeinek színterén, a Kailásza hegyen töltött. Természetesen ott is, mint mindenütt, remeteként. A Kailásza hegy már az indiai határ túlsó oldalán, Tibetben van. Ez a Himalája másik arca: a hűvös, a fenséges. A Kailásza a szintén nevezetes Manaszarovár tó partján áll. A hegy és a tó a tibetiek leghíresebb istenpárosát alkotják, a férfit a hegy testesíti meg, a nőt az átlátszó, tiszta vizű tó, amelyet a fény erejével ruháznak fel. A Kailászát a hinduk és a buddhisták is gyakran azonosítják a Meruval, a Világheggyel. Remeték és misztikusok kedvelt tartózkodási helye volt minden korban, itt élhettek a legszorosabb közelségben isteneikkel. Jelenlétük és a róluk szóló legendák még tovább növelték a hegy hírét.

A tibetiek legszebb álmai közé tartozik elzarándokolni és körüljárni a szent hegyet. Az út, amelyen a zarándokok megkerülik, itt is elég nagy magasságban húzódik, és nincsenek az út mentén pihenőhelyek, menedékek. Ezért aztán a dermesztő hidegben igyekeznek egy nap alatt végigjárni, de ez keveseknek sikerül. Többnyire három-négy napig tart az út gyalogosan, ezért olykor visznek

magukkal egy jakot, hogy csomagjaikat és a kisgyerekeket fölpakolják rá. Aki a Kailászát egyszer kerüli meg, az megszabadul bűneitől, aki 108-szor járja körül, az egyenesen a nirvánába jut.

Henry Landor, 19. századi festőművész és utazó (vagy inkább kalandor), aki annak ellenére, hogy egyáltalán nem kedvelte Tibetet és a tibetieket, így ír a Világhegyről.

„A Kailásza, a nagy szent hegy, sajátságos alakja következtében rendkívül érdekes. Hasonlít egy templom óriási boltozatához, csak hójával van az ívek szelíd hajlásainak, aminők láthatók például Japánban a Fudzsi-jamán. Művészi szempontból ez a legszebb hegy, melyet valaha láttam. A Kailásza szögletes, kellemetlenül szögletes. A festő szemének akkor volt a legtetszetősebb, amikor felhők lengték körül és enyhítették formáit. Így például nagyon szépnek láttam napkeltekor. A felkelő nap pirosra és sárgára festette egyik oldalát, a sziklatömeg fenségesen elvált a fénylő aranyhoz hasonlító háttértől. Magasra nyúló ormát kerek felhőcskék tömege koszorúzta, és fantasztikusan terjedtek szét a különben tiszta égen. Távcsövemmel, különösen keleten, tisztán láthattam a szorost, amelyen az imádók körüljárják az istenek hatezerhétszáz méter magas lakhelyét. És tisztán látszott a csúcs alatt húzódó csík is a hegy körül, melyet a monda szerint az ördög kötele okozott, amikor megpróbálta lerántani az istenek trónját."

*

A Kailászára, erre az egyszerre mitológiai és valóságos hegyre költözött fel tehát a 12. századi tibeti költő, Milarepa. A szent hegy, a hindu és budd-

hista istenek lakhelye, otthont adott a remetének is. A Himalája hegyeinek és vizeinek szellemeivel és isteneivel jó viszonyban éltek mindkét vallás hívei. És nem is volt nagy ára ennek a barátságnak. A jámbor, erényes élet gyakorlása, az imákkal és kisebb áldozatok bemutatásával kifejezett lojalitás és tisztelet a szellemvilág és az istenek iránt mindig elegendőnek bizonyult jóindulatuk elnyeréséhez. Így aztán hegyeivel, vizeivel és isteneivel békében élt az ember. Nem vágytak egymás birodalmára.

Ugyanebben a korban, jó évszázaddal később, a világ nyugati felén is kinézett magának egy szép magas hegyet egy híres európai költő, és föl is mászott rá. Pedig ezen a tájon akkoriban nem volt szokásban ilyesmi. *Petrarca,* a neves itáliai humanista vállalkozott rá 1336-ban, hogy öccsével, Gherardóval szemlét tart az ellentáborban, az embert örökösen fenyegető hegyek, vizek, sűrű erdők sötét világában, s jó humanistaként bevilágítja ezt a sötétséget az emberi szellem fényével. Félelmét legyőzve a két fivér megmászta tehát az Avignon környéki Mount Ventoux-t, a Szeles-hegyet. S hogy a természet sötétségét beragyogja az emberi szellem világossága, a csúcson elővették és hosszan, megrendülten olvasták *Szent Ágoston Vallomásai*t. Amikor lejöttek, azt mondták mindenkinek, s ma is így tudjuk, hogy ezt jelképes hegymászásnak szánták. A szándékuk pedig az volt, hogy „a költészet nevében birtokba vegyék a hegyet". *„Birtokba vegyék a hegyet."* Itt, a Himalája vidékén, ez nem történhetett volna meg.

*

Míg az apát a kanami kolostorban megtartotta a szerzetesjelölteknek a délelőtti foglalkozásokat, az öregek irányításával a világiak és az apácák elkészítették az ebédet. Az étkezés a tibeti kolostorokban általában nem nagy esemény. Mintha sokkal több időt és figyelmet fordítanának az ételek elkészítésére, mint az elfogyasztására. Valójában úgy esznek, ahogy teát isznak: mindig egy kicsit, de szinte folyamatosan. Kortyolgatnak, csipegetnek, olyan fegyelmezetten, mintha orvosi előírásra tennék. A szervezet számára ez a legkevésbé megterhelő, ez a legegészségesebb.

A tibetiek többsége nem vegetáriánus, hiszen itt – és följebb, a magasabb hegyekben – ritkaság a zöldség. Egyszerűen nem terem meg a fagyos, köves földben. Így aztán a kolostorokban is a hús a legfőbb táplálékuk, annak ellenére, hogy több korai buddhista szerzetesi szabályzat is említi, hogy a szerzeteseknek és az apácáknak kerülniük kell a hús fogyasztását. De hát mit tegyenek, ha Tibetben ez szinte betarthatatlan? Még a világiak is tiszteletben tartják azonban az állatok leölésének tilalmát. Buddhista nem ölhet meg állatot azért, hogy az táplálékul szolgáljon neki vagy másoknak. Ám ha ezt a munkát már elvégezte valaki más, akkor a hús elfogyasztása nem ütközik semmiféle tilalomba. Ezért aztán a tibetiek régebben a mészárosmunkát mindig a muzulmánokra hagyták.

Tibet fővárosában, Lhászában évszázadokon át több ezer muzulmán élt, virágzó, gazdag közösségben, legtöbbjük foglalkozása természetesen mészáros volt. Még mecsetet is emeltek a városban.

A buddhista tibetiek szabadon vásárolhattak boltjaikban, de nem rendelhettek tőlük húst, mert az már az állat leöletését jelentette. Így van ez ma is, ilyen különös viszonyban állnak a tibetiek a húsevéssel.

*

Kanamban, ahol kedvező a klíma a zöldség- és gyümölcstermesztésre, a kolostorban is inkább zöldségekből áll az étrend. *Campa* ehhez is jár, ez a leghíresebb tibeti étel. Pirított árpaszemekből őrölt lisztet öntenek kis csészékbe, majd erre teát, tejet vagy joghurtot töltenek. A pépet ujjaikkal kis gombócokká gyúrják, és máris kész a campa. Az Indiában élő tibetiek kedvelik az indiai lepényt, a *csapati*t, amely apróbb lángosra hasonlít, és forrón, kenyér helyett eszik, főleg zöldségfélékhez.

Délután a kanami kolostorban mintha elölről kezdődne a nap. Étkezés után a szerzetesek ismét visszavonulnak meditációra és a szent könyvek olvasására, mások a kolostor körüli munkákat végzik, és az esti púdzsát készítik elő. Az apát foglalkozásokat tart a novíciusoknak.

*

A tibeti kolostorokban a tapasztaltabb szerzetesek a meditációikhoz gyakran használnak úgynevezett *tantrikus* zenét. A tantrikus iskolák a transzcendens, az anyagi világon túli létezés formáit próbálgatják, ez az irányzat kifejezetten misztikus. Mágikus gya-

korlatokat is végeznek. Ennek a zenének, de a kolostori zene egyik fajtájának sem célja a jelenlévők gyönyörködtetése. Mindenkor rituális esemény az előadás, a tantrikus zene azonban ezenfelül segíti a meditációs elmélyülést is. A kagylótrombiták, a rövid kürtök, az oboák és főleg a két-három méteres réztrombiták hosszan kitartott hangjai az elme rezdületlen állapotban tartását segítik elő. Azt, hogy ne szakadjon el látomásától. Ugyanezt a célt szolgálja a szerzetesek vokáljának rendkívül mély regiszterben hangzó éneke, a hangok hihetetlenül hosszú kitartása. A többiek énekét hallgatva, vagy ezt a hangot előállítva, a szerzetes hatékonyabban végzi meditációját.

A világon a legmélyebb fekvésű emberi hang előállítására a lámaista szerzetesek képesek. Teljesítményük utánozhatatlan. Az énekesek hangképző szervei – minden más kultúrában – ezekben a regiszterekben felmondják a szolgálatot. A tibeti szerzetesek teljesítménye egyedül azzal magyarázható, hogy már novícius koruktól intenzíven tanulják a kolostori éneklést, s hangképző szerveik ilyen terhelés alatt fejlődnek.

*

A Himalája komorabb, fenségesebb arcához szorosan hozzátartozik a Kailásza hegy „kellemetlen szögletessége". Markáns barátságtalansága és az ezen a tájon tomboló vad szelek és viharok is mind a hegy legnevezetesebb lakóját, *Siva* istent idézik.

Siva az egyik legkülönösebb, ám legmegnyerőbb

isten, akit az ember az égiek között tisztelt valaha, s nemcsak a himalájai kultúrákban. Dühöngő, de kegyes, erős, de lágyszívű, erőszakos, de lovagias, önérzetes, de igazságos, kegyetlen, de jóságos, pusztító, de teremtő, egyszóval: igazi férfi. Szélsőségeivel ő a világrend fenntartója.

Amikor felesége apja nem hívta meg Sivát egy áldozati ünnepségre, mert külsejét ápolatlannak tartotta, kifogásolta, hogy kígyók laknak a hajában, kísértetek és rossz szellemek társaságában állandóan a temetőkben járkál, és csak az őrültekkel és a sötétség lényeivel tart barátságot, *Szati,* a büszke asszony ezt olyannyira megalázónak érezte, hogy férje becsületének védelmében az áldozati ünnepség máglyájára vetette magát. Szati tudta, miért szereti Sivát annyira, hogy apjával szembefordulva feláldozza magát a becsületéért. Először is Siva jóképű isten, aki óriási szellemi erejével (amit meditációiból nyer) uralkodik a lidércek és szellemek minden rendű és rangú társaságán. Amint neve is jelzi, Siva „szerencsés és boldogságot hozó". Minden jó és rossz tulajdonságával őrülten szerette Szatit, akinek összeégett testével fájdalmában hétszer táncolta körül a világot. A világ minden teremtménye vele szenvedett, s a Kailászán megrémültek az istenek, mi lesz a világgal, ha Siva nem tér magához gyászából. Végül új asszonyt találtak számára, és különböző praktikákkal rávették, hogy vele vigasztalódjon, s pusztító és teremtő ereje visszatértével ismét tartson rendet a világban.

Siva azóta minden világkorszak végén lerombolja a teremtett világokat, hogy aztán újat alkosson

helyettük. A hindu számítások szerint nemsokára ismét véget ér egy világkorszak. Siva innen, a Himalájából, a szeles, viharos Világhegyről irányítja majd ennek a világnak a lerombolását. Aztán, ismét innen, újat teremt – *másoknak.* Ez a dolga. És a hinduk számon is kérik rajta, ha nem végzi jól. De tantrikus istene (Szamvara) ő a buddhistáknak is. Nekik is tartozik annyival, hogy jól végezze a dolgát. Úgy pusztítsa el a világot, hogy porszem se maradjon belőle.

*

Kanam faluban, lent a völgy hinduk lakta alsó végén ünnepi szertartás kezdődött. A *Devi* istennő temploma előtti teret tánclépésben járják körül az éneklő asszonyok, mellettük, külön sorban, hangszereikkel, a férfiak. Az asszonyok hosszú fehér vászonruhába öltöztek, vállukon piros-fehér kendő, fejükön széles karimájú zöld kalap, fekete copfjukban sárga virág. A férfiak ugyancsak ünneplőben, vastag, fehér vászonból varrt kabátban, hosszú sálban, zöld-fehér kerek sapkában járják a táncot, miközben hatalmas trombitákkal, kürtökkel és dobokkal az ünnepi zenét szolgáltatják.

A szinte teljesen nyitott templomban Devi istennő egyik félelmetes megjelenése, a tízkarú *Durga* alakja, valóban ijesztő, hatalmas agyagszoborba formázva. Devi istennő minden megjelenésében Siva asszonya, nélkülözhetetlen női párja. Szelíd megjelenése volt az önfeláldozó Szati, egyik félelmetes alakja pedig Durga. Durga szépséges sárga

asszony, ám minden bája ellenére rémisztő jelenség. Egy himalájai tigrisen lovagol, és tíz kezének mindegyikében fegyver. Lángokból keletkezett, amelyek Brahma, Visnu, Siva és a többi isten szájából törtek elő. Arra született, hogy öljön. Hogy elpusztítsa a démonokat.

Az ő születését ünneplik a kanami hinduk, neki szól a zene, Durgát dicséri a távoli Kailásza hegy csúcsán.

*

A falu felső végén, a buddhista kolostor tetején eközben megszólal a napot búcsúztató tibeti zene. Ahogy a napkeltét, úgy a napnyugtát is zenével köszöntik. A tibeti szerzetesek csakis e két alkalommal szólaltatják meg hangszereiket a kolostor falain kívül. Soha máskor. A keletkezés és az elmúlás pillanatait köszöntik így, ami köztük van, az nem különösebben lényeges. A létezés hétköznapi és profán történés. Tulajdonképpen jelentéktelen. Csak a keletkezés és az elmúlás misztériuma érdekes.

Abban a pillanatban, ahogy a nap lebukik a hegyek mögött, elnémul a zene is. Már nincs miért szólnia.

NEPÁLI KOLOSTOROK

A Himalája arcán mindenkor feltűnik két apró anyajegy: a *jak* és a *jeti*. Nem tartoznak a „magasabb" mitológiák szereplői közé, de a hegyvidéktől elválaszthatatlanok. És egymástól is, mióta kiderült, hogy a nyugati turista mindkettőre egyformán jó vevő. Azóta együtt szerepelnek a legkülönbözőbb árucikkeken: sörösüvegen, cigarettásdobozon, zoknin, zsebkendőn, nyakkendőn, hátizsákon. De még óvszeren is. (Sajnos ez sem csábítja a használatára a Himalája lakóit, az AIDS-fertőzöttség foka több helyen eléri az afrikai szintet. Valaha az óriás hegyek a járványoktól is megvédték lakóikat.)

Egyébként igen különös ötlet a jak és a jeti párosítása. A jak maga a legkézzelfoghatóbb valóság, elkerülni sem lehet errefelé, a jetit viszont még soha egyetlen turisztikai szakember se látta. Ezért aztán ábrázolni sem tudják, se jakkal, se jak nélkül. A himalájai turizmus marketingje mégis ragaszkodik e furcsa párhoz.

Yak & Yeti a neve Kathmanduban a legelőkelőbb nepáli szállodának is. „A luxus felsőfoka" (így hirdetik) a királyi palotától rövid sétával érhető el az ősi templomok között. 270 szoba és lakosztály, „executive club", kaszinó, tenisz, úszómedencék,

joggingösvény a parkban, a bárban „originális programok". A jak és a jeti párosa tehát kiváló árúvédjegy a Himalájában. Ketten együtt az eredetiség, a különlegesség és a minőség kezesei.

*

A nepáliak, főképp a Nepálban élő tibetiek (például a serpák) mindent tudnak a jakról és a jetiről. Több mint ezer éve élnek együtt ezen a tájon. A serpák az ország északkeleti vidékein egészen 1959-ig, a kínai határ lezárásáig főleg jaktenyésztéssel foglalkoztak, csak ezután rendezkedtek be az egyébként jóval kifizetődőbb idegenforgalomra. Addig jakvajat, sajtot, cukrot, nepáli és indiai teát, fűszereket, rizst, kukoricát és papírt cipeltek át a havas hágókon Tibetbe. Miután pedig a dalai láma és százezer tibeti elmenekült az országból, és a kínaiak lezárták a határt, turistákat, hegymászókat kalauzolnak a Himalájában. Eleinte saját falusi házaikban szállásolták el a főleg európai és amerikai vendégeket, ma már fogadóik, szállodáik, éttermeik vannak. Jól élnek a vendéglátásból.

A jak és a jeti új foglalkozásukban is hű társuk maradt. A jak igen hasznos korábbi szerepében: jó teherhordó, teje, szőre, húsa, patája, szarva, bőre ma is nélkülözhetetlen a három-négyezer méter magasan fekvő falvakban. (Még fontosabb mindez az ötezer méteren vándorló nomádok életében.) Ezzel szemben alaposan megváltozott a jeti szerepe. A jak és az ember legveszedelmesebb ellenségéből az idegenforgalmat vonzó jelentős szereplővé lépett

elő. Korábbi rémtetteinek mesélgetéséből a serpák szép hasznot húznak. A turista, akinek találkoznia sem sikerült a jetivel, és fotót sem vihet haza róla, legalább hall néhány történetet. A serpa idegenvezetőnek szívesen adnak jó borravalót a turisták az efféle históriákért. A helyiek ugyanis láthatóan nem szédítik őket. Nem hazudoznak. A mai napig a jeti művének vélik egy-egy jak (valóban különös) pusztítását, vagy egy-egy társuk (valóban titokzatos) eltűnését. Nemcsak a helyi, de a fővárosi, kathmandui lapok is beszámolnak olykor ilyen esetekről. Kitekert nyakú jaktetemekről a falu szélén, eltűnt állatokról és emberekről. Rendőrségi nyomozás is indul ilyenkor, de az események följegyzésénél, az adatok, a nyomok rögzítésénél több eredménye általában nincs.

Fehér ember pedig talán még sohasem látta a jetit. Csaknem kétszáz éve, hogy hírét vette a létezésének, de a hóban hagyott nyomok fényképezésénél többre nem jutott. Pedig komoly tudományos érdeklődés is mutatkozik iránta. Olasz kutatók egy csoportja évtizedek óta mindenütt megjelenik, ahol feltűnik a jeti, a havasi ember. Nincs könnyű dolguk. Jetihez hasonló lényeket láttak már a Kaukázusban és a Tádzsikisztán, Afganisztán, Pakisztán és India területén magasodó Hindukus hegységben, Mongóliában az Altaj csúcsain, és persze mindenütt a Himalájában: az indiai Kasmírban és Szikkimben, Nepálban, Bhutánban és Tibetben.

Az emberi lábnyomra emlékeztető, de annál sokkal nagyobb nyomokból arra is lehet következtetni, hogy e furcsa óriáslény elakadt a törzsfejlő-

désben az emberszabású majom és az ember között. Megmaradt valami gorillaszerű alakban, mely e tájakon nem növényevő, mint afrikai társai, hanem húsevő, ragadozó. Ezért viszi magával rejtekébe a zsákmányul ejtett jakot vagy embert. Hatalmasnak kell lennie, hiszen a jak maga is az. Egy bika magassága elérheti a 190 centit, hossza a 4 métert, súlya pedig meghaladhatja a 700 kilót. Hová tűnik a faluszéli legelőről olykor több ekkora állat is egyszerre, vagy ha nem tűnnek el, miféle lény tekeri ki a nyakukat látszólag egyetlen csavarintással, és hagyja ott a máshol sértetlen tetemeket? Ki végzi köztük ezt a pusztítást? És miért? Bizony, roppant izgalmas kérdések ezek. A nepáli serpák határozottan állítják, hogy a határban a jeti pusztít, de hogy miért, azt ők sem tudják. A legtöbb falusi családból látta már valaki a havasi embert, hallotta éjszakai üvöltését, vagy ha nem, hát elborzadva fedezte fel hatalmas, semmi ismert élőlény lábnyomával nem azonosítható nyomát a legelőn a jaktrágyában vagy a lehullott hóban. Ahány találkozás a jetivel, annyi történet. De a hegyi emberek roppant meggyőzően adják elő mindegyiket. Szent borzadállyal. Még akkor is, ha apjuk vagy nagyapjuk történetét mesélik.

Azt mondják, hogy a jeti általában két lábon jár, de amikor nekiiramodik, akkor négy lábon fut. Pontosan úgy rakja egymás elé a lábait, ahogy a farkas. Csakhogy a nyomai sehová sem vezetnek. A Himalája meredekei közt lehetetlen követni az útját.

Tibet és Nepál tájain állítólag számos ismeretlen csúcs és völgy rejtőzik. Ezek közt az ember által

még érintetlen hegyek-völgyek közt ma is meghúzódhat a félig állat, félig ember jeti. A húsevő ázsiai gorilla. Vagy emberszabású gonosz démon. Bármelyik is, különös, hogy a Kaukázustól Nepálig hasonlónak írják le a hegylakók. Nagy, szögletes fej, óriási, szőrös test, ötujjú mancsok, erős karmok. Amitől a világon legjobban fél az ember, azt persze mindig, mindenütt körülbelül ilyennek képzeli. (A hollywoodi képzelet sem véletlenül éppen King Kong figuráját találta ki az ijesztgetésünkre.) És mindig magányosnak, elvetemültnek, könyörtelennek kell látnunk azt, amitől félni akarunk. Szegény jeti – bár egyetlenegyszer, az 1930-as években egy egész csapatnyi tűnt föl belőle, és kövekkel megdobáltak valahol egy századnyi gyakorlatozó nepáli katonát – éppilyen magányos szörnyeteg. Annyira szabályos teremtménye a szörnyülködésre vágyó léleknek, hogy kétségbe kell vonnunk a létezését. Pedig lehet, hogy valóban létezik. Nemcsak zoknin, zsebkendőn, nyakkendőn, hátizsákon, logókban bujkál arctalanul, hanem valóban ott rejtőzik valahol az emberi világ határain túl. A Himalájának azon a tenyérnyi területén, ahol még nem mi félünk tőle, hanem ő retteg tőlünk.

Az is biztos, hogy ha majd minden négyzetcentiméteren ember terem e tájon is, ő akkor is létezni fog – a képzeletünkben. Az ember tudja, hogy nem mindenható. Csak félelmében képzeli magát annak. Félnivalója pedig mindig lesz épp elég, és addig lesz jetije is.

*

Nepál a Himalája-vidék szívében van. Ott, ahol a térkép színei a legsötétebbek, csaknem fekete foltba sűrűsödnek. Nem mondhatjuk, hogy itt terül el, mert óriás hegyei közt alig vannak elterülő völgyek, fennsíkok. Ha kiszámítanánk, mekkora felületet adnak ki kúpos hegyoldalai, a másfél magyarországnyi Nepál Királyság területének sokszorosát kapnánk. Nepálban szinte bármerre tekint az ember, csúcsokat lát, s a hegyekből lezúduló folyókat. Hamisítatlan himalájai táj. A földgolyó tizennégy legmagasabb hegyéből nyolc Nepálban van. Mindegyik 8000 méternél magasabb.

Nepálhoz tartozik a Mount Everest, a Föld legmagasabbra nyúló csúcsa is. Igaz, hogy csak félig, mert a határt az északi szomszéddal, Kínával, éppen a csúcson húzták meg. Megfelezték a hegyet, hogy mindkettőjüknek jusson a legmagasabból. A Mount Everest most éppen 8848 méter magas, de mint a többi himalájai hegy, évenként egy-két centiméterrel növekszik. A még mindig egymás felé tartó északi és déli vonulatok egyre feljebb gyűrik a csúcsokat. Nepál tehát a szomszédos tibeti területekkel együtt valóban a földi világ egyre magasodó teteje.

A kínai határtól dél felé, India irányába, a Himalája hegyei valamivel kisebbek lesznek. Apró, termékeny völgyek tűnnek fel a hófedte, komor, szürke gránitóriások tövében. Ezekben a déli völgyekben már szívesebben telepszik meg az ember is. Éppen ezért Kína és India között a szépséges nepáli völgyekben minden korban gazdagon virág-

zott a kultúra. Ez is, mint a növényzet, sokféle és burjánzó.

*

Nepál legszebb és legnagyobb völgyében, a Kathmandu-völgyben, közvetlenül a Krisztus előtti évszázadokban már jó barátságban éltek együtt a különböző irányzatokhoz tartozó hinduk, taoisták és buddhisták. A hit követésének, a vallásgyakorlásnak másutt elterjedt kolostori formáját a hinduk sohasem ismerték. A taoisták azonban igen, de a népi taoizmusnak ez a formája nem jutott el Nepálig, errefelé legalábbis nincsenek nyomai. Taoista bölcsek, magányos remeték azonban gyakorta tűntek fel a Krisztus korabeli Kathmandu-völgy városaiban. Még több volt azonban a buddhista, akik a buddhizmus ortodox irányzatát, a történelmi Buddha által hirdetett tanítást követték. Nekik ereklyeőrző sztúpáikon, szentélyeiken kívül bizonyára kolostoraik is voltak e helyen, mely már akkor is a Tibetet Indiával összekötő forgalmas kereskedelmi és zarándokút fontos állomása volt.

Ennél is több kolostor épült a szent helyeken később, amikor Krisztus után 1000 körül a buddhizmus első virágkorát élte Nepálban. S legalább annyi, ha nem több áll most, napjainkban a Kathmandu-völgyben, amikor is újabb ezer év elteltével második virágkorát éli. Nem akármilyen múltról mesélnek hát e környék legrégebbi épületei, nem akármilyen kultúrát őriznek a buddhista kolostorok mai lakói.

*

Meghatározhatatlan, hogy mióta élnek tibetiek a Himalájában. A ma tibetinek nevezett népcsoportok egyike, a világ tetején pásztorkodó nomádok, még ma is őrzik europid (!) vonásaikat. Ez arra utal, hogy nem keveredtek a népesebb völgyekben élő mongolid rasszhoz tartozó népekkel. Fent a hegyekben még nem találtak a kutatók ősembertől származó maradványokat, de lent, a mai kínai területen már 200 ezer éves csontokat is sikerült fellelni. Vajon odalent már valódi, fejlett emberi közösségek éltek, amikor a világ tetején megjelent az ember? Akit ma tibeti nomádként ismerünk? Vagy 200 ezer évnél is régebben élnek itt fent, s máig nem nyelte el őket a mongolidok árja?

A Himalája termékenyebb, kellemesebb klímájú völgyeiben nemcsak a környék mongolid lakossága telepedett meg szívesen, hanem szép számmal jöttek ide indiai, iráni és belső-ázsiai török népek is. Így aztán ezekben a völgyekben óriási az embertani és kulturális keveredés.

Éppen egy ilyen termékeny, igazán kellemes klímájú völgy az indiai szubkontinens északi és az eurázsiai földrész déli határán a Kathmandu-völgy. Földrajzi elhelyezkedése és természeti adottságai okán itt aztán mindenféle típussal találkozhat az idelátogató. Kathmanduban élnek észak- és délindiai, észak-kínai (szinid) és délkelet-ázsiai (mon, khmer, thai, burmai) csoportok, de legnagyobb számban nevárik és gurkhák. Az utóbbi két nép számítható leginkább helybélinek, de jó ezer esztendeje lehúzódtak a Kathmandu-völgybe a nepáli tibetiek (bhotiák, serpák) kisebb-nagyobb csoport-

jai is. Az itt élő tibetiek számát az utóbbi évtizedekben megsokszorozták a Kínából érkező tibeti menekültek.

A nepáli királyság alkotmányos monarchia, s a vallásos tibetiek úgy vélik, Nepálban nagyobb szabadsággal gyakorolhatják vallásukat, mint a Kínai Népköztársaságban. A tibetiek igen ügyes kereskedők és Nepálból munkájuk is szabadabban űzhető. Innen könnyebben találnak kapcsolatot a világgal, hogy kiváló kézműiparuk termékeit értékesítsék. Kathmanduban számos manufaktúraüzemet, ékszer-, ruha-, cipő- és élelmiszerboltot, vendéglőt, teázót, panziót és utazási irodát tartanak fenn. Többfelé nyitottak kulturális központot, ahol kiállításokat, koncerteket rendeznek, különböző oktatási programokat szerveznek, van könyvkiadásuk, nyomdájuk. Szoros kapcsolatot tartanak az Indiában, a Himalája lábainál, Dharamszalában működő kulturális intézményeikkel, amelyek a dalai láma irányításával dolgoznak. A könyvkiadásra ők is nagy figyelmet fordítanak, szép kötetekben jelennek meg – angol fordításban – irodalmuk értékesebb művei. Méregdrága albumok kiadására is futja, ezek főképp az egyedülálló tibeti képzőművészetet mutatják be.

Mindez ma már jól eladható árucikk mindenütt a világon, de különösen a turistákkal zsúfolt nepáli fővárosban. A buddhista tibetiek jelenléte a völgyben, a völgy városainak néhol több évezredes, de lépten-nyomon feltűnő több évszázados hindu emlékei, épületei közt teljesen természetes.

Nepál messze földön nevezetes arról, hogy itt

nemcsak a rasszok, de a kultúrák keveredése is igen barátságosan történik. Jó a hangulat a Kathmandu-völgyben. És tényleg jó a klíma is. A téli éjszakákon, amikor a legalacsonyabb a hőmérséklet, öt-tíz fok meleg van. Álomszerűek a ködös hajnalok. Ahogy a köd lassan eloszlik, úgy teríti be a lapos napsütés fénye először a környező hegyoldalakat, azután a kathmandui templomok, házak tetejét. Délelőtt, európai fogalmak szerint, nyár van. Húsz-huszonöt fokos meleg. Estére aztán megint itt az „ősz". De akkor már éppen jól is jön az egész napos meleg után. Pontosabban nem is lehetne időzíteni. A hőmérséklet napközben a nyári hónapokban sem különbözik sokban a télitől. A különbség főként az, hogy olyankor elég gyakran esik az eső.

*

Hogy Nepálban hány tibeti él, azt pusztán a statisztikák tartják nyilván. Maguk a tibetiek nem. Hivatalos számítások azonban nem készülnek gyakran. A mai ezredfordulós számok következtetéssel állapíthatók meg. A régebbi adatokat és a menekültek becsült számát véve alapul, ma az országban mintegy 250 ezer tibeti lehet. Beleértve tehát a hegyek közt élő tibeti falvak régebbi lakóit (bhotiákat, serpákat) és a főként városokba települt menekülteket.

Az utóbbiak talán ötvenezren lehetnek, de állandó mozgásban vannak. Lakóhelyük sokkal inkább „útközben" van Nepál és India között, mert nemcsak kulturális, de gazdasági kapcsolatuk is szoros Indiába emigrált társaikkal. Gyerekeik közül is so-

kan Indiában tanulnak, a legtöbben Dharamszalában, a dalai láma iskoláiban. A tibetiek nagyobbrészt igen aktívak, szorgalmasak, és ennek megfelelően jómódban élnek. Fel is tűnik ez mindenütt. Nemcsak a turistának, de a helybelieknek is. Talán nem irigykednek rájuk, de bosszantja őket, hogy a munkájuk hasznát gyakran velük termeltetik meg. Tibetiek lakta területeken valóban gyakori, hogy a helybelieket ők foglalkoztatják, ők dolgoztatják. És bizony a munka, amit kapnak tőlük, nem mindig előkelő. Dharamszalában is hasonló a helyzet a tibeti menekültekkel. Ott már a helybeli lakosság panaszt is tett kiszolgáltatottsága miatt Himácsal Prades szövetségi állam vezetőinél. Nepálban még látványosabb a tibetiek gazdagsága. Kathmandu környékén olyan kolostorokat építettek maguknak a tibeti szerzetesek, mint a legjobb szállodák. Felszereltségük, ellátottságuk is mindenben hasonló. Üzemeltetésük, rendben tartásuk pedig helyi alkalmazottakkal történik. Különösen egy szegényebb városrészben ez bizony szemet szúr a nepáliaknak. Ők azonban eddig még nem panaszkodtak a tibetiekre.

Az is igaz, hogy a tibetiek életmódja egyáltalán nem hivalkodó. Ésszerűen, szerényen, de kényelmesen élnek. Vállalkozásaik hasznából legtöbbet nem magukra, hanem templomaikra, kolostoraikra költenek. Kathmandu egyik legnevezetesebb építménye is az ő közreműködésükkel és támogatásukkal nyerte el mai formáját, bár az e helyen épült legrégebbi szentélyekhez állítólag több mint két évezrede zarándokolnak a buddhista hívek. Manapság ez a világhírű épületegyüttes, a templo-

mokkal, kolostorokkal körülvett *Szvajambhúnáth-sztúpa* valóban az egész buddhista világ büszkesége. Zarándokok tömegei keresik fel és borulnak le a kupola tövében, amely a hagyomány szerint a történelmi Buddha szent ereklyéit őrzi.

*

A Szvajambhúnáth

„– Ánanda, kegyes úr, mit kell tennünk a Magasztos holttestével?

– Amit világuralkodó királyok holttestével, azt kell tenni a Magasztos testével is.

– Ánanda, kegyes úr, mit szokás tenni a világuralkodó királyok testével?

– A világuralkodó király holttestét vadonatúj lepelbe csavarják, a vadonatúj lepelbe csavart testet tépett gyapotba burkolják, a tépett gyapotba burkolt testet vadonatúj lepelbe csavarják. Ötszázszor így burkolják be kétszeresen a világuralkodó királyok holttestét, ezután olajjal töltött vasládába helyezik, vasfedéllel lefedik, illatos fákból máglyát raknak, és elhamvasztják a világuralkodó király holttestét. Aztán pedig négy út kereszteződésénél emlékhalmot emelnek a világuralkodó király maradványai fölé. Ez a teendő a világuralkodó király holttestével. Amit a világuralkodó királyok holttestével, azt kell tenni a Magasztos testével is. Négy út kereszteződésénél emlékhalmot kell emelni a Magasztos fölé. És aki koszorút, vagy virágot, vagy szantálport helyez rá, vagy tiszteletet tesz előtte, vagy áhítatos szívvel fordul felé, annak hosszú ideig üdvét és örömét fogja szolgálni a Magasztos emlékhalma."

Így írja le a *Nagy Parinirvána-szútra,* a buddhista tanítás egyik alapkönyve *Ánanda* kegyes úr utasításait, amelyeket a Magasztos Sákjamuni Buddha elhamvasztásához adott, miután a Mester elérte a *teljes kialvás* állapotát. A máglya építését nagy földrengés és rémisztő mennydörgés előzte meg, majd pedig – amikor a Magasztos teste már elhamvadt – óriási zápor zúdult le az égből, s kioltotta a szálafákból rakott máglyát.

Buddha csontjainak apró maradványait akkor összeszedték a hívek, nyolc részre osztották, egy kilencediket a hamvaiból, a tizediket pedig a máglya hamujából raktak össze. Így tíz emlékhalmot (sztúpát) építhettek a szent maradványok fölé, Buddha e világi működésének, a Tanításnak, szerzeteseinek és a tíz égtájnak (a négy fő- és négy mellékirány, valamint a lent és a fönt) szentelve.

„Így történt egykoron" – zárja Buddha halálának és elhamvasztásának történetét a *Nagy Parinirvána-szútra*.

*

Ahol a szútra („tankönyv") elbeszélése befejeződik, ott kezdődik a Kathmandu-völgy ékességének, a Szvajambhúnáth-sztúpának a története.

Buddha, életének nyolcvanadik évében, éppen szülőföldjét, a mai Nepál területén épült *Kapilavasztu* városát (amelyet nem sokkal ezt megelőzően, Kr. e. 483-ban szinte porig romboltak egy helyi háborúban) készült fölkeresni, amikor útközben megállt egy észak-indiai kis faluban. Őt magát és szerzeteseit a helyi aranyműves (mások szerint ko-

vácsmester) látta vendégül. A derék falusi mester, aki maga is Buddha tanításának követője volt, gazdag ebédet szolgált fel az utazóknak. A többféle étel közül Buddha a *szúkara-maddava* nevűt (a páli szóösszetétel jelentése bizonytalan: vaddisznóhús vagy vaddisznógomba lehet) választotta. Miután belekóstolt, odafordult a házigazdához, és megkérte, hogy másnak ne adjon belőle. A gazda elvitette a tálat az asztalról, de addigra Buddha a maga adagját már elfogyasztotta. Gyanította, hogy nincs minden rendben az étellel, ezért óvta tőle tanítványait. Önmagát pedig azért nem kímélte, mert *Márá*val, a Halál Urával éppen akkoriban egyezett meg, hogy ideje lenne elhagynia a földi világot. Nem akarta megszegni az egyezséget, nem akarta elkerülni a halált.

Nem sokkal az ebéd után Buddha rosszullétet érzett, de nem tett semmit azért, hogy meggyógyítsák. Nem szólt sem a vendéglátójának, sem a tanítványoknak. Folytatta útját szülőföldjére. Még elhagyták az aranyműves faluját, ám nem jutottak messzire. Egy Kapilavasztu irányába eső kis városka (Kuszinara) szélén, egy szálafaerdőben lepihentek. A Mester, érezvén a földi vég közeledtét, „világos tudattal elbocsátotta magától életerőit". Elbúcsúzott szerzeteseitől. *„A létező dolgok mulandóak, törekedjetek hát (a szabadulásra)!"* – mondta, majd a „végtelenség" állapotába emelkedett. Ez volt Gautama Buddha parinirvánája, vagyis teljes kialvása. Mindez már a mai nepáli határvidéken történt.

De nemcsak halála és hamvasztása köti Buddhát e tájhoz, hanem születése is. Sziddhártha Gautama

herceget, a Sákja nemzetség királyának fiát itt, a Himalája nepáli lábainál, a Kapilavasztu város melletti *Lumbini*-ligetben szülte meg anyja, *Mahámája* királyné. Nem csoda hát, hogy nepáli területen építették az első sztúpákat a Magasztos későbbi követői, ha nem is mindig a Buddhává lett Sákja herceg földi maradványai fölé. Az első egységes indiai birodalmat létrehozó uralkodó, a csaknem egész Indiát egyesítő *Asóka* király, amikor a háborúk vérontásától megcsömörlötten a Kr. e. 3. század közepe táján Buddha hitére tért, ellátogatott Lumbini faluba (jó 150 kilométer a mostani fővárostól) és a Kathmandu-völgybe is. Máig áll a feliratos oszlop Lumbiniben, amelyet ő emeltetett „az Áldott, az Egyetlen születési helyének megjelölésére". És állnak a Kathmandu-völgyben azok a sztúpák is, amelyek feltehetően Asóka missziós látogatása eredményeképpen épültek. Ezek egyikét a buddhista építészet méltán legjelesebb alkotásai közt tartja számon a világ. Mutogatják is a büszke nepáliak az ámuló turistáknak. Ez a Szvajambhúnáth-sztúpa a völgy északnyugati peremén, a sztúpa nevét viselő hegy csúcsán.

Ha ennek őse az az Asóka korabeli sztúpa, amelyet a krónikák említenek, akkor bizonyára sokat változott azóta. Tovább építették, díszítették, gyarapodtak a sztúpát környező épületek is, ám zarándokhelyként régebbi és szerényebb formájában éppilyen nevezetes és népszerű lehetett. A hívek sohasem az építményt tisztelték, hanem az ereklyéket, ezeket megelőzően pedig a helyet.

*

A Szvajambhúnáth hegy – a 16-18 kilométer hosszú és 10-12 kilométer széles Kathmandu-völgyben – határozottan elkülönülve áll a völgyet szegélyező hegykoszorútól. Mindig is megkülönböztetett helynek vélték az itt élők. Valószínűleg örökké vonzotta a tekintetüket a tetején csillogó épület nélkül is. Ezért kívánkozott annyira a csúcsára a sztúpa. Most már mindenki úgy érzi, a pompás, aranytornyú épület látványa vonzza a szemet.

A legendák szerint ott, ahol most a sztúpa áll, egy aranyszirmú lótusz ringatózott a völgyet egykor teljesen elborító tavon. A keleti szent hegyek egyikéről eljött akkor a túlparti bölcsesség ura, *Mandzsusrí* bodhiszattva, és kardjával átvágta egy helyen a tavat övező hegykoszorút. A kardcsapás helyén a tó vize utat talált magának a hegyek között, így keletkezett a völgy szent folyója, a *Bagmati*. A Bagmati partján égetik hallottaikat a hinduk ma is, ám a test maradványait a folyóban már nem a krokodilok gyomra emészti el. A hegyek óvta mederből elfolyt a víz, a folyó medréből eltűntek azóta a krokodilok, de áll a völgyben a Szvajambhúnáth hegy a sztúpával, és jelzi az egykori tavon pompázó aranyszirmú lótusz helyét.

A lótusz szirmaiból valaha csodálatos fény sugárzott. A tó medrének sötét mélyéből tört a felszínre a virág gyökerén és szárán keresztül. A mágikus sugárzás egyaránt elbűvölte az isteneket és az embereket, akik a hegyekből csodálták a lelkeket betöltő „túlparti" fényt. Összegyűltek imádására, s imáikkal a lélek örök világosságát kérték a lótusztól. A fény még sokáig ott ragyogott a Szvajambhú-

Mandzsusrí bodhiszattva

náth hegy csúcsán azután is, hogy Mandzsusrí bodhiszattva kardcsapása elvezette onnan a tó vizét. Ám az istenek és az emberek később már kevésbé tisztelték. Akkor a fény egyre halványult. Egy bölcs ember, amikor rájött, hogy a mostani világkorszak, a kálijuga („sötét kor") beteljesedésének közeledtére halványul, hirtelen elhatározással egy nagy kő-

tábla alá rejtette. Hogy a lelkeket bevilágító, még pislákoló fényt megőrizze, átmentse a következő világkorszak idejére. Ez alatt a kőtábla alatt rejtőzik most is, hogy majd egyszer ismét a felszínre törjön. Amikor az istenek és az emberek megint tisztelni tudják.

*

Ez a kőtábla a Szvajambhúnáth-sztúpa alapja. Erre épül a sztúpa teste, amely tojást vagy magot jelképez. A jelkép kozmikus értékű: a világ teljességét, a mindenséget fejezi ki. A himalájai mitológiák közül több is úgy véli, hogy az anyagi világ tojásból vagy (arany)magból keletkezett. Ennek a „világtojás"-nak a héja a sztúpa kupolája, s a benne őrzött szent ereklye örök megújuló képessége tartja életben a tojást.

A kupola jelképezi a Világhegyet (a Merut) is. Tövében, az anyagi világ sűrűjében a földi élet zajlik, ám fölötte, a magasabb régiókban a Világhegy istenei lakoznak. A sztúpák kupoláinak tövében általában körbefut egy szegély, amelynek domborművei az emberi világ nyüzsgését ábrázolják. A kupola tetején pedig gyakran kis házikó áll, itt élnek az istenek. Hogy ne legyen a négyszögletes házikóban olyan szűkös az isteni élet, ezek a kockaházak olykor erkélyesek vagy tetőteraszosak.

A Világhegy isteneinek az élete az emberi világ szintje fölött zajlik, magasabb rendű tehát. Az istenek, szentek, buddhák, bodhiszattvák – ha akarnak – átjárhatnak az égi világból a földibe, „földre szállhatnak", testet ölthetnek emberi alakban. De ter-

mészetesen lehetséges az is, hogy emberi lények jussanak fel a szegélyről a kupola magasságába, elérjék az isteni létet vagy a nirvánát, amelyet szintén jelképez a Világhegy csúcsa. A Meru nemcsak a világ középpontja, de a tengelye is, amely összeköti az emberi világot az istenivel. A tengely tehát ily módon az átjárás lehetőségeinek jelképe is.

*

Ha valamely sztúpa kupolájából csak egy árbocrúdféle tengely emelkedik ki, és azon csak egyetlen lapos korong helyezkedik el, akkor az egymagában is a „túlparti", nem anyagi világot jelképezi. Amikor viszont több korong helyezkedik el egymás fölött, egyre szűkebb kerületűek és mindig páratlan számúak, akkor az a létsíkokat szemlélteti. Ilyen a Szvajambhúnáth-sztúpa kupolájából kiemelkedő torony. A torony tizenhárom szintje annak a buddhista elképzelésnek az ábrázolása, amely a megvilágosodás elérését tizenhárom fokozatban, lépcsőben tartja lehetségesnek. Minden fokozat egy-egy emelete a mennynek, s emeletről emeletre tűnnek el az érzéki örömök, s adják át helyüket a lelki gyönyöröknek, vagyis az isteni boldogságnak, amely a megvilágosodással szerezhető meg. A végén azután, a legfelső emeleten minden feloldódik a nirvánában. A lélek bolyongásának útja tehát ezen a tizenhárom stáción át vezet.

Az utazás sikeres befejeződését, a lélek nirvánába jutását koronázza meg a Szvajambhúnáth-sztúpa csúcsán fénylő aranykorona. A korona Kelet-

Ázsiában csaknem mindig virágkehely formájú. A virágkehely a lélek fejlődésének felső foka, a testiség fölé emelkedett szellemiség jelképe. S ha a virágkehelyforma lótuszszirmokból áll, mint a Szvajambhúnáth-sztúpán, az szellemi virágzást jelent, ami megint csak a megvilágosodásra, a buddhaállapotra utal. A lótuszszirmokból álló korona emlékeztet a napistenek napsugaras fejdíszére, az égi és földi szintek közötti kapcsolatra. Bennünket pedig a Kathmandu-völgyet ellepő legendabeli tóra, de főleg a tó vizén ringó aranyszirmú lótuszra, melynek szárán az anyag sötét mélyéből feljutott hozzánk a szellem sugárzó fénye. Ezt a sugárzást idézi most a kálijuga korszak végén a völgyben a Szvajambhúnáth-sztúpa kupolájának aranyos tornya. A torony körformái is a tökéletességre, az *égi* jelenlétére utalnak. Minden a szellem diadalának vágyáról, a győzelem eltökélt akarásáról tanúskodik. Még akkor is, ha ez – a fényt a kőlap alá rejtő bölcs szerint – korunkban eléggé naiv igyekezet.

*

A sztúpák tájanként és koronként többfélék. Alkotórészeik, e részek egymáshoz viszonyított arányai, kialakításuk, díszítésük módozatai erősen megkülönböztetik őket egymástól. A legrégebbi indiai sztúpák (Asóka korából) kövér kupolaformájúak, tetejükön az istenek háza dísztelen kocka, a világtengely egy rúd, egyetlen koronggal vagy ernyővel a tetején. Az ernyő, éppúgy, mint a korong, a túlsó partot jelképezi. Ennek a tetején pedig olykor

korsó áll a halhatatlanság italával, az *amritá*val töltve. Az amrita a görög ambrózia megfelelője: a bibliai manna, amelynek fogyasztása önmagában is a legnagyobb gyönyörűség.

Srí Lankán a sztúpák szintén egyszerűek, dísztelenek, gömbölyűek, de általában fehérre meszelik őket. A burmai sztúpáknak leggyakrabban lépcsőzetes, piramisszerű testük van, s tornyosak. A thaiföldiek vékonyak, hegyes lótuszbimbó alakúak, a nepáliak pedig olyanok, mintha a régi kövér indiai kupolák tetejére a nepáli mesterek óriási tornyot építettek volna. Kedvelik a tizenhárom szintes, díszes tornyokat, s meglepő, hogy a torony négyszögletes alapjára, az istenek kockaházára (harmika), amelyet arannyal borítanak, hatalmas szempárt festenek. A kockaház mind a négy oldaláról ránk mered egy óriás szempár, s oly módon festik meg őket – mint Szvajambhúnáthban is –, hogy úgy érezzük, tekintete mindenhová követ minket.

A nepáli ikonográfiában a szempár a napkultuszra utal. Hindu templomokban ma is gyakoriak a ránk bámuló „nap-arcok". A buddhisták ezzel szemben azt mondják, hogy a sztúpák szemei a „mindent látó Buddha-szemek", amelyek arra figyelmeztetik a hívőket, hogy a *karma* törvénye alól (mai és múltbéli tetteik következményei későbbi testetöltéseikben) egy pillanatra sem vonhatják ki magukat.

*

A sztúpa eredetileg nem más, mint a Belső-Ázsiából ismert *kurgán,* a sírhalom e népvándorlás kori

formája. Türk–mongol elnevezéssel így emlegetik azokat a földhalmokat, amelyek alá a sírkamrába a belső-ázsiai népek jelesebb halottaikat temették, többnyire ékszereikkel, edényeikkel, fegyvereikkel együtt. A magasabb sírhalmok leginkább magányosan álltak, az alacsonyabbak olykor százszámra, sűrűn egymás mellett. Gyakoriak a dél-oroszországi sztyeppéken, de Magyarország tájain, az Alföldön és a Dunántúl keleti részén is. Magyarul *kunhalom* az elnevezése, ami arra utal, hogy a kunoktól ered (akik lovastul, szolgástul eltemetett halottaik fölé valóban nagy halmot emeltek), de hát a legtöbb magyarországi kurgán ezeknél jóval régebbi. Leghíresebbek a szkíta sírhalmok.

A buddhista Indiában azonban ugyanez az építmény már nem mint sírdomb tűnik föl, hanem mint ereklyetartó, mint emlékmű, amely kultikus célt szolgál. Nemcsak a történelmi Buddha relikviái fölé emeltek egyszerű, kupola formájú halmokat (kezdetben földhalmokat), hanem gyakorta sztúpa jelezte a buddhista közösség megbecsültebb szerzeteseinek sírhelyét is. Máskor a sztúpa csak szent helyet jelölt. Az első földhalom-sztúpák felszínét később kövekkel borították vagy téglával fedték, hogy megóvják az időjárási hatások ellen, aztán az újabbakat egyre gondosabban építették, díszítették. Asóka korában már kidolgozott, műalkotás értékű sztúpákat emeltek, de igazi stílusuk csak egy évszázaddal később, a Kr. e. 2. század közepe táján bontakozott ki.

A kupola alakú testet általában egy vagy több négyszögletes (később kerek) talapzatra helyezték,

amelyekre lépcsők vezettek fel. Az építményt rendszerint bekerítették, s a kerítésen a négy égtáj felé magas, kiugró kaput nyitottak. A kerítés alaprajza a kiugró kapukkal a *szvasztikát* formázta, amely szintén a napkultuszra utal, de a korabeli buddhista Indiában „Buddha szívének pecsétjé”-t jelképezte, Tibetben pedig szerencsét hozó jel. A sztúpa a Nap, a fény tiszteletét Buddha tanításával párosítja. A régi kultusz szimbólumai jól megférnek, és jól is mutatnak együtt a fiatalabb, még csak kétezer éves buddhista jelképekkel.

*

A Kathmandu-völgy híres sztúpájának elnevezése, a *Szvajambhúnáth* igen fontos fogalmat takar. A szó szanszkritul *önszülött*et, vagyis *önmagában létező*t jelent. A létezésnek az a formája, amely önmaga forrásából merítve tartja fönn magát, s képes a megújulásra, régóta lenyűgözi a távol-keleti embert. Az önmagában létezőt mint fogalmat és mint jelképet több helyütt kultúrájának központi kategóriájává tette, s kultikus tisztelettel övezi.

Ezekben a kultúrákban az „önmagában létezés” a legfelsőbb létforma. Csak az önmagában létező képes megvalósítani az abszolút szabadságot. Kötődései más lényekhez és a világhoz nincsenek, akaratában és szabadságában ezért nem korlátozza semmi. Az önmagában létező nemcsak a tökéletes létformát valósítja meg, de eléri az öröklétet is.

Az önmagában létező lénynek a földi világban (és az ezt megjelenítő égiben is) természetszerűleg

*androgün*nek, kétneműnek kell lennie. Máskülönben, természeti lényként, sem fenntartani nem tudná magát, sem megújulni (újraszületni, akár új vagy régi alakban) nem lenne képes. Ám az androgünia elérhető állapot, legkönnyebb megvalósítása a női és a férfi princípium egyesítése. Az egyesülés pillanatában létrejön a kétnemű, „önmagában létező" lény. Ezért ábrázolják olyan gyakran a hinduk Siva istent női párjával (sáktijával) összefonódva. Még teljesebb az egyesülés azokon az ábrázolásokon, amelyek nem a női és a férfi princípium egymást kiegészítő kapcsolatára utalnak, hanem egyszerűen összevonják a kettőt eggyé. Az így keletkezett kétnemű (hermafrodita) lény az önmagában létező. Sivát, az önmagában létező iránti tiszteletük kifejeződéseként, hermafroditaként is gyakran ábrázolják. Egyszerre pusztító és teremtő lényege, természete csak ebben az alakban valósulhat meg tökéletesen.

Siva Szati nélkül (aki odaadó sáktija, „felesége" volt mindaddig, míg férje becsületéért föl nem áldozta magát a máglyán) nem volt képes betöltetni isteni funkcióját. Őrjöngő táncával, amellyel Szatit gyászolta, majd örökkévalónak látszó búskomorságával kétségbe ejtette a Himalája isteneit. Rémülten látták, hogy Siva nélkül a működő világ lassan elcsendesedik, mozdulatlanságba dermed, s félő volt, hogy majd elenyészik, semmivé válik. Ezért folyamodtak különböző praktikákhoz, hogy Himavátnak, a Himalája istenének lányát, a szépséges Párvatit mielőbb hozzáadják. Ám Siva sokáig pillantást sem vetett a körülötte háziaskodó, az isten

kedvét kereső gyönyörű nőre, annyira elmerült gyászában. Az isteni páros végre is létrejött, Siva és Párvati boldog házasságban egyesültek. Megmenekült a világ. Megvalósult az „önmagában létező", az összeforrt Siva-Párvati lény.

Vagy másképpen fogalmazva: megvalósult a család. A család mint „természeti képződmény" valóban védett, és képes a biológiai önfenntartásra, megújulásra. Ez az állapot – a biológiailag legmagasabb létforma elérése – a legtöbb emberi lényt az elégedettség érzésével tölti el. És ez így is van rendjén. Nem mindenki képes ennél többet tenni az örökkévalóságért. Természeti lényként halhatatlanná válik, aki megtalálja a párját. Sugallja itt Nepálban, Kathmandu főterén is az egyik templom (Navadurga) ablakából a célhoz érés nyugalmával reánk tekintő Siva-Párvati szoborpáros.

A kicsiny, egyemeletes, családias templom Siva és Párvati háza. Felső szintjének nagy műgonddal faragott ablakai közül a középsőből nézi barátságosan a két szoboralak a téren nyüzsgő tömeget. Párvati az androgün egység egyik fele, Siva gyermekeinek anyja, a családi boldogság, vagyis a világ működésének őre. Egyszerűen öltözött, szelíd tekintetű asszony. Siva szúrós szemű, bajuszos, határozott férj. Mindketten szépek, jómódúak, elégedettek. A fából faragott, színesre, életszerűre festett szoborpáros a 18. század vége óta éli Kathmanduban szolid, csendes, polgári életét. Olyan szorosan összetartoznak, hogy Siva bal és Párvati jobb karjának nem is jutott hely köztük. Tulajdonképpen egyetlen lényt akart ábrázolni a szobrász, mert-

hogy egynek is tekinti őket. Ekképp ajánlja a legfelsőbb létforma elérésének egyik hindu módját a Kathmandu-völgy e szép kis temploma.

De tudjuk, nemcsak Siva teljesítette ki lényegét asszonyi segítséggel. Így tett *Brahma* is, amikor maga mellé vette *Szaraszvati*t, a tudományok és a művészetek pártfogóját, és így tett *Visnu* is, amikor elvette *Laksmi*t, a szerencse, a bőség és a szépség istennőjét. Első pillantásra úgy vélhetnénk, hogy a bőség istennőjével Visnu jobb vásárt csinált, mint két isteni társa, de nem ez az igazság. Egyformán jól választottak mind a hárman. Mert itt az a lényeg, hogy választottak. Találtak valakit, akivel teljessé tették létezésüket. És ezzel megelégedtek: nem akartak még teljesebbet, még tökéletesebbet. Tudták, hogy a teljesnél nincs teljesebb, a tökéletesnél tökéletesebb. Ez a legértékesebb tudás. Ennek köszönhetik örök életüket.

*

Másképp képzelik elérni az androgün tökéletesség fokát a buddhisták. A női princípiummal való eggyé válás helyett a buddhizmus legtöbb irányzatának férfi szerzetesei azt vallják, akkor szabadul meg az ember a kötelékeitől, a „függőség"-től, ha a nőiség minden kísértését határozottan elhárítja. A *gün* (a női) tagadásával lerombolja az *andro* (a férfi) korlátait. A nő vonzásából megszabadulva aztán a férfi már azt tesz, amit akar. Akár tökélyre is juthat. A nemi vágy megszüntetése – ahogy a szerzetesek mondják – nem olyan nagy dolog.

Maga a jelenlegi, 14. dalai láma is idézi (*Száműzetésben – szabadon* című önéletrajzi könyvében) a 3. századi buddhista filozófust, *Nágárdzsunát*, aki ezekkel a szavakkal intézi el a kérdést:

„Ha viszketsz, vakarózol.
Ám jobb egyáltalán nem viszketni,
mint bármennyit vakarózni."

A kijelentés, amellyel tapasztalatból a dalai láma is egyetért, nyilván arra utal, hogy a nemi vágy beteljesülése mindig csak időleges. A vágy hamarosan újratámad, s kezdődik elölről minden. Az iránta folyamatosan fenntartott érdeklődés pedig egyenlő a függőséggel. Ahogy, mondjuk, a szúnyogcsípés viszketése sem múlik el addig, amíg vakarjuk. Sőt annál inkább viszket. A végén aztán már szenvedélyesen vakarózunk.

A 14. dalai láma, aki rendjének szerzeteseivel a legszigorúbb cölibátusban él, jól ismeri ennek az elgondolásnak a gyakorlatát. Tudja, hogyan kell elcsendesíteni, csillapítani a szexuális ingereket. De a buddhista hívek nemcsak a nemi vágy kísértését hárítják el maguktól, hanem a test legtöbb kívánságára nemet mondanak. Nem feltétlenül aszkézis ez, inkább fegyelmezett életvezetési mód, nehogy az elkényeztetett test ki legyen szolgáltatva az anyagi (érzéki) környezet örökös változásainak.

Ily módon is számos kötelékétől megszabadulhat az ember, más kérdés azonban, hogy eközben újabb terheket vesz magára. Ahogy az idézett hindu módszer (a Siva-praxis) alkalmazásával is.

A 14. dalai láma

A lélek, a szellem valóban mindenkor nyűgnek érzi a test szeszélyeit, mégis a testi létezés az egyetlen mindenki számára adott formája a lelki, a szellemi életnek is. Az ember minden kultúrában óriási erőfeszítéseket tesz a szellem abszolút szabadságának elérésére. De még egyazon kultúrán belül is többféleképpen próbálkozik. Csak az indiai vallá-

sok egyike, a buddhizmus, annak is tibeti ága anynyiféle módszert, „üdvtechniká”-t ismer, hogy a tibeti buddhizmusról is nyugodtan leírhatjuk azt, amit Kelet vallásainak legtöbbjéről: mindenre és mindennek az ellenkezőjére is találunk benne példát.

A tantrikus buddhizmus (a *tantra* szót általában „kifinomult tudat”-nak fordítják, bár *fonal*at, *háló*t jelent) követői például meggyőződéssel állítják, hogy a Siva-kultuszból származó bonyolult szexuális rítusaik (saktizmus) a szellem legmagasabb régióiba emelik őket, míg a dalai láma erényrendi szerzetesei épp a szexualitásról vélik, hogy visszarántja őket a mélybe.

Valószínűleg nincs mindenki számára járható út a teljességhez. De ezen a tájon egyetlen irányzat sem állítja magáról, hogy ismerne ilyet. Többféle út létezik, ám egyiket sem könnyű föllelni. Bármennyire hiszünk is a módszerben, amellyel keressük őket. Ráadásul ha már találtunk egyet, akkor sem biztos, hogy ráléphetünk. Mint a Himalája útjai, ezek sem mindenkor járhatóak.

*

Sokkal szebb és könnyebb feladat a szabadulás útjáról, a teljesség eléréséről töprengeni, sőt költőien képzelődni, mint az úton járni. Akkor is szép és felemelő dolog az *önmagában létező*t tudós traktátusokban, költeményekben leírni vagy sztúpában megformálni, ha a megvalósítás gyakorlatához semmi közünk. De a szándékból talán akkor is megvalósul valami, ha csak látunk egy ilyen alko-

tást, mondjuk, egy sztúpát a Kathmandu-völgyben. Ha értjük a jelképek jelentését. Ha tudjuk, mit szimbolizál az aranyszirmú lótusz, amint a legendák vizén ringva szellemivé emeli az anyagot, egyesíti a tüzet és a vizet, a női és a férfi princípiumot.

Mert a lótuszvirág *(Nelumbo nucifera)* ilyen. Valóban kétivarú, és valóban androgün, „önmagában létező". Ezért a legfontosabb, legismertebb jelkép a himalájai kultúrákban. Tiszta szellemiként emelkedik ki az iszapos, sötét mélységből, ezért jelképe az isteni születés tisztaságának, a makulátlanságnak. Bő termése, szétszóródó magjai a termékenységre, kerek levelei és virágai a körre, a létezés örök körforgására utalnak. Jelképezi a „Három Idő"-t, a múltat, a jelent és a jövőt, mivel rügy, virág és mag egyszerre, egy időben látható rajta. A „Világlótusz" közepe, vagyis a magtok és a szár a Himalája Meru hegye, körülötte a lótuszvirág szirmai a föld különböző tájai. A „Világlótusz déli szirma" India. Itt a virág a szív jelképe. Lótuszból születik Brahma, s lótusz a trónja is. Asszonya, Szaraszvati lábát lótuszkoszorú öleli, Buddhának és a jeles *Avalokitesvara* bodhiszattvának lótuszvirág az attribútuma. Tibet szentjének, Padmaszambhavának a neve jelent „lótuszban született"-et.

Az ember tehát, ahol csak tudja, körülveszi magát a tökéletessel, az önmagában létezővel. Gyönyörködik benne, meglesi részleteit, amelyeket aztán millió módon ábrázol, miközben szeretné eltanulni, elsajátítani a természetét. Szeretne hasonlítani rá. Öröktől fogva létező, óriási, ám hiába-

való igyekezetének emlékművei közt az egyik legszebb a Szvajambhúnáth hegy sztúpája.

*

Az égbe vágyódásnak és az üdvözülés buddhista elgondolásának ezt a gyönyörű megfogalmazódását a kathmandui köznyelv csak „Majom-templom"-nak nevezi. És a nepáliak nem *Hanumán*ra, a majomkirályra, a szélisten fiára gondolnak ilyenkor nagy tisztelettel, hanem egészen hétköznapian arra a millió büdös és szemtelen cerkófra, amelyek az istenségek szentélyeit fosztogatják a sztúpa körül. Szegény zarándokok alig győzik hordani az ételáldozatot isteneiknek. Leteszik eléjük, de még el sem mondják az áldozat bemutatásához tartozó imát, a majmok már meg is ették a jó kis falatokat. Senki nem próbálja elzavarni őket. Inkább hoznak valahonnan még egy adag színesre festett lepényt, gyümölcsöt, rizst vagy gabonafélét. Hátha abból hagynak valamit az égieknek. Hová lehetne elzavarni egymillió majmot?

*

A Szvajambhúnáth hegyre 365 kopott kőlépcső vezet. A meredek hegyoldalt ligetes erdő borítja. Hosszúra nőtt asókafák, sűrű mangó- és fügefalombok. Alattuk a templomi homályban vörös-sárgára festett óriás kőbuddhák ülnek. Vállukon, fejükön, ölükben itt is a majmok.

Fölérve, a hegy tetejéről jól látszik egész Kath-

mandu, a város mögött a távolban a Himalája hegyei. Kathmandu templomtetőinek sűrűjét látva, igaznak tűnik az állítás, hogy több itt a templom, mint a lakóház, több az isten, mint az ember. Lehet, hogy a nepáliak ezért áldoznak egyszerre több vallás isteneinek. Nehogy az istenek azt gondolják, hogy nincs rájuk szükség, és elköltözzenek a városból. Inkább mindegyiket foglalkoztatják. Ez lehet a magyarázata annak a különös vallásgyakorlatnak, amelyet újabban és jobb híján *nepálizmus*nak neveznek az orientalisták.

A hívő nepáli, hindu szokás szerint, napkeltekor elvégzi a kötelező tisztálkodási feladatokat. Majd háza elől elsöpri a szemetet a szomszéd háza elé. (De nem vesznek össze!) Az első söprögető szép nyugodtan visszaterelgeti a seprűjével a szomszédja elé, majd az megint vissza hozzá. A söprögetős szertartás addig tart, míg az utca valami csodálatos módon mégis tiszta lesz. Ezután a ház bejárata előtt vízzel is megtisztít egy kisebb területet, amelyet aztán befest sáfránnyal. Némelyik ház frissen tisztára mosott küszöbét is bekenik vele. A küszöbre meg a küszöb előtti kör alakú terület közepére olajmécsest állít, s az égő mécsest körülszórja virággal és áldozati ételekkel. Míg a mécses lángja ég, visszavonul a házába. Ott buddhista módra meditációba mélyed, talán tibeti mantrákat (varázsformulák, mágikus erejű szótagok, szavak) is mormol, majd mielőtt kilép a házból, imával fordul házi oltára hindu isteneihez. (Házi oltár a legszegényebb otthonokban is van. Gyakran saját kezűleg készített színes papírfigurák az istenek.) Munkába

igyekezve jobbról megkerüli az útjába eső buddhista sztúpát, a hindu szentély bejáratánál homlokával megérinti az istenség ott álló szobrát, majd bemegy. Ott mutató- és középső ujjával mindegyik szobrot megérinti, majd ujját a homlokához emelve meghajol. Kifelé megrázza a benti csengőket, aztán kint is a nagyobb, csaknem harang méretűt. A közeli buddha-szobor előtt is meghajol, majd mindjárt ezután a mellette álló buddhista szentély imamalmait is megpörgeti. Ehhez már nem kell imákat mondania, a malomhengerek belsejébe helyezett papírtekercsekre írt imaszövegek a pörgetéstől szállnak az égbe. Így kezdődik Kathmanduban egy átlagos hétköznap. Ünnepek idején a szentélyek körül mindezt többször is megteszik a nepáliak.

A hinduk és a buddhisták a Himalájában mindenütt megbecsülik egymás isteneit. De a kölcsönös tiszteletnek ez a foka, a vallásgyakorlásnak ez a módja elsősorban Nepált jellemzi. És mindez nemcsak külsőség. Hisznek is egymás isteneiben, így gondolkodásukat, világlátásukat is meghatározza ez a keveredés. Nincs rá jobb szó: nepálizmus.

*

Ahogy a korai buddhista szerzetesi közösségek egy-egy sztúpa köré telepedtek, úgy épült a Szvajambhúnáth hegy sztúpája köré is kolostor, templom, könyvtár, zarándokház és néhány gazdasági épület. De nemcsak ezek veszik körül a sztúpát, hanem különféle apró szentélyek is. Némelyek szorosan a

sztúpa testéhez tapadva, mások kissé távolabb. A nepálizmus itt is jelen van, a buddhista szentély mellett hindu áll, amellett megint buddhista, s a nepáli zarándok mindegyik előtt elmondja imáját.

Mindjárt a kupola falában képeztek ki otthonos kis fülkéket az öt *képzelt buddhának* (dhjáni-buddhák), akiket a szemlélődés, a mély meditáció teremt meg, de aztán aktívvá válnak, és mind az öten különbözőképpen visszahatnak az elmélyült szemlélődő lelkiállapotára, gondolataira. Ők nem valóságos buddhák tehát, bár jeles földi megfelelőik is vannak. Nagy tiszteletnek örvendenek a történelmi Buddha eredeti tanításait jó ötszáz évvel követő úgynevezett *mahajána* irányzat istenségeinek sorában. Ennek az irányzatnak egyik ága a tibeti buddhizmus is, melynek főleg külsőségeiben már igen kevés köze van az ortodox változathoz. Ám ami a lényeget, az indiai alapelveket illeti, amelyeket maga a történeti Buddha hirdetett meg, ezek mind a mai napig változatlanok. Ezek még soha egyetlen buddhista irányzaton belül sem kérdőjeleződtek meg.

*

Buddha vallása eredetileg nem ismert isteneket. Sziddhártha herceget ezért már kortársai megvádolták azzal, hogy nem vallást alapított, csak erkölcsi tanítást adott. A tanítás pedig isteni közvetítés nélkül nem törvény. Pusztán egyszerű emberi elgondolás, amelynek nincs, ami érvényt szerezzen. Ráadásul a herceg elgondolása nemcsak ateista,

hanem materialista is, szemlélete e világi, gyakorlatias. Az értelemre épít, belátásra, akaratra, nem isteni ígéretre. Életvezetési szabályokat, feladatokat ír elő, a hit felemelő vigasztalása nélkül. És mivel a megértése nehéz, alkalmazása bonyolult, kevesekhez szól, vagyis arisztokratikus – vetették Buddha szemére a tanítását elutasító kortársak.

Pedig Sziddhártha herceg erkölcstana valójában nem bonyolult rendszer. Legalábbis innen, 2500 év távlatából nem látszik annak. Azt hirdette, hogy mivel a földi világban minden mulandó, az ember sorsa szenvedés. Ha nem kötődünk a földi világhoz, a szenvedés elkerülhető. A kötődéseket pedig úgy képzelte megszüntetni, hogy csendesebb, visszafogott életmódot írt elő. Csillapítsuk, vagy ha tudjuk, oltsuk ki a test és a lélek vágyait. Ha lehet, ne engedjünk az érzéki csábításnak, de kerüljük az aszkézist is. Ezen az úton járva a lélek előbb vagy utóbb elszakad a földi világtól, szabaddá válik – a *nirvánába* jut. Nem kell többé testet öltenie, visszatérnie ide, a szenvedések birodalmába. Nem kell újra viselnie a földi élet terheit. De megszabadulhatunk tőlük már ebben az életünkben is. Megszűnhet minden, ami fájdalmat okoz a testnek, szorongással, félelemmel tölti el a lelket. *Hűvös, de jó viszony az élet dolgaival és a halállal, barátságos érzület az élőlények iránt.*

Ez Buddha tanítása, amit talán azért volt nehéz elfogadni az ő korában, mert India kis államai akkoriban viszonylagos jólétben, gazdagságban éltek. Sőt éppen az élet könnyen hozzáférhető, egyszerű örömei, az anyagi világ birtokba vehető és meg is

szerzett értékei keltették az emberekben a boldogság, a teljesség illúzióját. Csak nem értették, hogy miért nem követi mindezt a megnyugvás. Bizonytalanságot éreztek, és zavartan tekintgettek körül, hol van hát kényelmes és biztonságos otthonuk a világban, amelyért dolgoztak. Sejtették, hogy eltévedtek valahol. Ezekben a pillanatokban jól jött az új tanítás, mely elfordította figyelmüket az anyagi világgal fenntartott primer kapcsolataikról, s valamely távolabbi célra irányította. Kiábrándulásuk ebből az életformából érdeklődést, hajlandóságot támasztott bennük az új eszmék meghallgatására, de Buddha szigorú erkölcstanát elfogadni, bizony, nehezükre esett. Nagy megpróbáltatás lemondani bármiről is. Még felfogni is nehéz, miért van szükség rá. Ésszerűtlennek látszik elvetni a jót a jó érdekében. Valószínűleg ezért gondolta a herceg, hogy csak a legjobb, legtisztább elmék értik majd meg elgondolását. De hát Buddhának esze ágában sem volt népi mozgalommá szélesíteni a Tanítást.

„Ez a tan mély, nehezen felfogható, nehezen érthető, nyugalmat adó, magasrendű, ésszel fel nem érhető, titkos, csak bölcseknek szóló. Számomra világos lett. Ám az emberek vágyaik rabjai, vágyaikon csüggenek, vágyaikat élvezik. Ezért az emberek, akik vágyaik rabjai, vágyaikon csüggenek, vágyaikat élvezik, nem fogják megérteni az okok és okozatok láncolatának összefüggését, nem fogják megérteni a létcsírák kioltását, az érzelmek elvetését, a létszomj elfojtását, a szenvedély eltávoztatását, a nyugalmat, a nirvánát. Ha tehát hirdetni fogom a tant, és a többi ember nem érti meg tanításomat, csak baj háramlik belőle rám, fölösleges fáradság háramlik belőle rám.”

Megvilágosodását követően így töprengett Sziddhártha herceg, s miután mindent végiggondolt, úgy döntött, hogy nem adja tovább a Tant. Hosszú vívódás után változtatott csak elhatározásán. Ám Tanítóként is élete végéig meggyőződéssel hirdette, hogy aki nem érti maradéktalanul, az inkább ne is próbálkozzon vele. Ha úgy ítélte meg, hogy valaki nem képes felfogni, azt nem vette fel a szerzetesi rendbe. Hazaküldte, boldoguljon másképp. Miután pedig a szerzetesi közösségben kifejtette a Tanítás gyakorlatát, magára hagyta tanítványait. Kérdéseikre bármikor válaszolt, de gyakorlati segítséggel nem szolgálhatott. Nincs kollektív út a megvilágosodáshoz, nincs tömeges üdvözülés – vallotta már a herceg is.

Ebben az értelemben tehát valóban arisztokratikus, kiválasztottaknak szóló útmutatás Buddha tanítása. Ezért is nevezték el a későbbi irányzat (mahajána) képviselői *hinajána*nak, azaz *kiskocsi*nak, amelyre csak egymaga fér föl az ember. Aztán tehetsége, akarata és szerencséje szerint vagy bekocsizik járművével a nirvánába, vagy nem. Csak rajta múlik.

*

Ezzel szemben a mahajána buddhizmus hisz a kollektivizmusban. (A *mahajána* szanszkritul *nagykocsi*t jelent, amelyre már mindenki fölfér.) A megvilágosodott, vagyis a buddhává vált – a *buddha* a szanszkritban és több ind nyelvben *felébredt, megvilágosodott* jelentésű szó – nem hagy ott csapot-papot a földi világban, és nem költözik be az örökkévalóságba,

hogy onnan aztán a tenyerét dörzsölgetve tekintgessen alá a tévelygőkre, hanem fölveszi a mahajána eszményi alakjának, a *bodhiszattvá*nak a szerepét. Megáll a földi élet és a nirvána határán, s visszanézve eltűnődik. Arra gondol, hogyha ő – aki már ismeri az utat a nirvánába – most kivonja magát az élőlények világából, akkor tulajdonképpen cserbenhagyja társait. Ha megtagadja tőlük a segítséget, esetleg földi testetöltések és szenvedések hosszú sorát rója rájuk. És talán ezek után sem jutnak el a megvilágosodásig. Ezt gondolván, visszafordul hát a bodhiszattva, hogy segítsen. Úgy dönt, hogy mindaddig, míg minden egyes élőlény nem jut el e köztes állapotig, a bodhiszattva-állapotig, ő sem lép át a nirvánába. Emberi testet öltve újra és újra visszatér közéjük a földi világba.

*

A bodhiszattva szerepe, aktív közreműködése a társak megsegítésében kissé emlékeztet a kereszténység könyörületességelvére, az áldozatkész, felebaráti szeretet diktálta vállalásokra, sőt a jézusi áldozatra is. De arra is, hogy a zsidó-keresztény tanítás szerint a bűnbeesés és a megváltás is kollektív történés. Ebből teológusok és történészek egy csoportja arra következtet, hogy *Jézus* ismerte a mahajána buddhizmus tanításait.

Feltételezésük szerint tizenkét éves korától harmincéves koráig tizennyolc (!) évet töltött Indiában. Való igaz, hogy nem ismerjük Jézus életének ezt a szakaszát. Mielőtt harmincévesen megkezdte

tanításának nyilvános hirdetését, utoljára tizenkét éves korában láttuk őt a jeruzsálemi templomban *„a doktorok között ülve, amint őket hallgatta, és kérdezgette őket”*. Ezt a tizennyolc „igazolatlan” esztendőt tehát tölthette akár Indiában is, s ha így volt, bizonyára hatottak rá Buddha tanításai. Mégis nehéz elképzelni, hogy Jézus innen vette volna eszméit.

Alapvető dogmatikai kérdéseket tekintve olyan sok mindenben különbözik egymástól a két rendszer, hogy ez szinte teljesen kizárható. Az egyik lényeges különbség például az, hogy a buddhizmusban nincs eredendő bűn, csakis saját tetteiért felel az ember. Más tehát a megváltás, a bűnök terhétől való megszabadulás módja is. A kereszténységben a szenvedés vállalása erény, áldozatot jelent, melyért a túlvilágon jutalom jár. Ezzel szemben a buddhizmus a szenvedést eleve rossznak tekinti, s egyetlen célja a szenvedéstől való megszabadulás. Idegen a buddhizmustól a személyes teremtő istenség léte s a teremtés maga is. Buddha elveti a világ kezdetére és végére vonatkozó kérdéseket. Az egyszemélyes, törvényhozó, számon kérő, majd büntető és jutalmazó isten szerepe szintén beilleszthetetlen a kelet-ázsiai vallások szemléletébe.

Aztán Jézus személye sem volt éppen megfelelő a buddhista tanítások közvetítésére. Nem volt mentes minden szenvedélytől, ivott a szőlő levéből, megátkozta az ártatlan fügefát, és a szerencsétlen disznókba űzte a gonosz szellemet. A zsidó-keresztény isten sohasem nyerheti el a buddhisták rokonszenvét, amíg kiszolgáltatja a föld minden állatát, az ég minden madarát és a tengerek minden halát

az ember hatalmának, szeszélyeinek. Nem hisznek a buddhisták a kereszténységnek a test feltámadásáról és a világ végső megdicsőüléséről szóló tanításában sem. Szerintük minden mulandó, leginkább az anyagi világ. És a mulandóságnak, az idő földi megmutatkozásának nincs célja és értelme. Nincs haladási iránya az időnek. Nincs lineáris idő.

Sorolhatnánk még azokat a különbségeket, amelyek lehetetlenné teszik a két vallás szoros kapcsolatát. Nincs azonban kizárva, hogy Jézus a szeretet elvét a buddhizmusból kölcsönözte, hallott róla valamit valahol (nem feltétlenül Indiában). Ebben az esetben viszont ennek az elvnek a félreértéséről van szó. A buddhizmus etikája nem szeretetről, hanem együttérzésről, szánalomról, részvétről, irgalomról, a jóindulat megnyilvánulásairól beszél. Buddha sohasem használta a *szeretet* szót, hiszen ez erős kötődést jelent, s ettől az őt követőknek tartózkodniuk kell.

Mindezek ellenére megtörténhetett, hogy életének előttünk ismeretlen éveiben Jézus valóban járt Indiában. Az is előfordulhatott, hogy rokonszenvezett a buddhizmussal. És az is, hogy merített, kölcsönzött belőle. De biztosan nem lényegi elemeket. Pillanatnyilag nehéz lenne bizonyítani is, cáfolni is az erre vonatkozó állításokat. Ezért is lassan könyvtárnyi az irodalma ennek a kérdésnek – Nyugaton. Itt – Keleten – soha senkit nem foglalkoztatott. Az efféle kérdéseknek nem volt semmi jogosultságuk. Ha tetszett nekik valami egymás vallásában, gondolkodás nélkül át is vették. Senkit nem érdekelt, honnan származik.

Ha most valamiért felkeltené a figyelmünket a buddhizmus, akkor ma is éppúgy rendelkezésünkre áll egész szellemi gazdagsága, mint Jézus korában. És ma sem védi áruvédjegy, bárki kisajátíthatja. Veheti és viheti, nem szólnak rá. Legfeljebb figyelmeztetik, nehogy feladja korábbi hitét a buddhizmusért. Aki Jézus útján járt, kövesse tovább Jézus tanítását. S ha Buddha meg a bodhiszattvák is segítenek az úton levőknek, azzal csak közelebb a cél.

*

Egy igen jeles – itt a Kathmandu-völgyben is jól ismert – bodhiszattva, Mandzsusrí, a bölcsesség megtestesítője. Általában szépséges indiai királyfiként ábrázolják, jobbjában lángoló „elmeélesítő" kardjával, bal kezében pedig a mahajána iskola egyik legfontosabb tankönyvével (szútra), a *Túlparti bölcsesség* cíművel. Ő az, aki a Himalája hegyei közt kardjával utat vágott a Kathmandu-völgyet betöltő legendás tó vizének. (Egyébként érdemes megjegyezni, hogy geológusok vizsgálatai igazolták a legendát, a völgyet valóban egy nagy tó vize borította egykor.) A tavat lecsapoló Mandzsusrí neve „gyönyörűséges sugárzás"-t jelent, a szellem tiszta fényének olyan sugárzását, amilyen a völgy taván ringó lótuszvirág szirmaiból áradt.

Mandzsusrí bodhiszattva szentélye itt áll a Szvajambhúnáth hegy szomszédságában egy kisebb dombon.

*

Avalokitesvara bodhiszattva

Egy másik nevezetes bodhiszattva az *Avalokitesvara* nevet viseli. Róla azért érdemes tudni, mert az ő egyik mostani testetöltése gyakran ellátogat közénk a nyugati féltekére, s már többször volt Magyarországon is. Elég sokszor szerepel a televízió-

ban, tulajdonképpen már médiasztár: ő *Tendzin Gjaco*, az indiai Dharamszalában élő 14. dalai láma.

Avalokitesvara a könyörületesség bodhiszattvája, Tibet védőszentje. Hindu istenalakban is megjelenhet, akár Brahma, Visnu vagy Siva alakjában. Nagyobb tisztelet övezi, mint a buddhákat, kultusza Kínában és Japánban is elterjedt. Míg régebben férfiként ábrázolták, a 7–8. századtól megjelenik női testben is, majd később már csakis így. Megint az androgünia kísértése! Gyakran tart lótuszvirágot a kezében, s a *Potala* nevű saját égi tartományában lakozik. (Ennek földi mása a dalai lámák palotája Lhászában.) Néha tizenegy fejű és négykarú, de olykor ezer karja van. Sok feje, karja, alakváltozásai mind a szenvedők megsegítését szolgálják. Nemcsak segélykiáltásainkat, de még sóhajtásunkat is meghallja.

*

A mahajánában végtelen számú bodhiszattva van. Léteznek tisztán mitológiai bodhiszattvák, és léteznek idelent a földi világban igyekvő, „megvilágosodásra törő" élőlények, akiket szintén így neveznek. (A bodhiszattva szó szerint „megvilágosodásra törő"-t jelent.) Útja azzal kezdődik, hogy felfedezi vagy feltámasztja magában a készséget a buddhaságra. Ha ez megvan, valamelyik buddha vagy egy másik bodhiszattva jelenlétében fogadalmat tesz, hogy az összes élőlényt megmenti a létezés körforgásából (a szanszárából), vagyis hozzáse-

gíti a nirvánába jutáshoz. Ha ez is megvan, máris megkezdheti a működését.

Céljához felhasználja az *öt üdvözítő erény*t: a *bőkezűség*et, az *állhatatosság*ot, a *türelm*et, a *bátorság*ot és a *szemlélődésre való hajlam*ot, valamint hatodik eszközként a *bölcsesség*et. Ezek segítségével először saját magát juttatja át a „túlsó part"-ra, a nirvánába. Ott azonban nem telepszik meg, az élőlények (nemcsak az emberek!) iránt érzett végtelen könyörületességtől hajtva visszatér közéjük a létezés világába. És ezt ismétli számtalan világkorszakon át mindaddig, míg tennivalója van idelent. Míg mindannyiunk szabadulását el nem éri. Nemes és kegyes áldozat ez értünk, tévelygőkért. De mi magunk is vállalhatjuk a bodhiszattva, a megvilágosodásra törő szerepét – mindannyiunk érdekében. Sőt még önzésből is dicséretes a bodhiszattvaság vállalása. Hiszen azzal is egy kicsit jobbá lesz a világ, ha segítek magamon. Aztán meg már gyerekjáték másokon.

*

A bodhiszattva olyan jótevője az élőlényeknek, akit nagy társadalmi tisztelet övez. Ezért aztán a bodhiszattvaságot olykor címként is osztogatták. Előfordult, hogy uralkodó kapta, például II. Katalin cárnő, aki pedig bizonyára egyetlen buddhának sem tett fogadalmat, hogy visszatér a kedvünkért a nirvánából. De amikor Oroszország komolyabb katonai érdeklődést mutatott a belső-ázsiai területek iránt, mindjárt megelőlegezték neki a bodhiszatt-

va-erényeket az itt élő buddhisták. Ha az orosz uralkodót felruházták a könyörületesség tulajdonságával, hogy bánthatnák őket – amúgy is szegény tévelygőket – az orosz katonák?

Aztán (Katalin után) megkapta a címet Jézus, és természetesen van magyar bodhiszattva is. Ráadásul nem is érdemtelenül lett azzá. Ha valaki, akkor Kőrösi Csoma biztosan megszolgálta a „kitüntetés"-t. Nem vált soha buddhistává, de máig ő tette a legtöbbet azért, hogy értsük ezt a vallást. Óriási munkát végzett, és bámulatos, hogy ma sem találni hibát benne. Pedig úttörőként könnyű lett volna eltévedni, leírni nem igazán helytálló dolgokat. De ő nem írt le ilyet. Tiszteljék csak a buddhisták!

*

A mahajánában végtelen a buddhák száma is. Annyi, „amennyi a Gangesz medrében a homokszem". A buddhák, amikor elérik a teljes nirvánát, többé már nem aktívak. Eggyé válnak az abszolútummal. A bodhiszattvákéhoz hasonló közvetlen segítséget, útmutatást tőlük már nem kaphatunk. De rájuk gondolva, imával fordulva hozzájuk, oltalmat nyújthatnak. Nem mindenhatók, nem uralkodnak a világ felett, de óvják sorsunkat. Sem a beléjük vetett hit, sem maga a kultusz nem hasonlítható a nyugati értelemben vett istenhithez és vallásgyakorlathoz.

A mahajána bonyolult mitológiai rendszerére jellemző az az elképzelés, miszerint a végtelen számú buddhák őse egy kezdetektől, vagyis öröktől

fogva létező *ősbuddha*. Ez az ősbuddha (Ádibuddha) hozta volna létre meditációjával az összes többi buddhát. Képzelőerejével megteremtette először az *öt képzelt buddhá*t (ott ülnek a Szvajambhúnáthsztúpa kupolájának fülkéiben), majd pedig ezek képzeletének kisugárzásai megteremtették a földi buddhákat. Az öt képzelt buddha egyikének (Amitábha) szellemi ereje teremtette Sziddhártha herceget, de hasonlóképpen jöttek létre az őt megelőző buddhák is. (A mahajána szerint minden világkorszaknak megvan a maga történelmi buddhája. A miénk Sziddhártha herceg.) Akár az ősbuddha, a mahajána hívő ma is újra és újra megteremti meditációjával (képzeletében) az öt képzelt buddha valamelyikét, amikor kapcsolatba kíván kerülni az abszolútummal.

Azt mondják, azért építették szentélyeiket szorosan a Szvajambhúnáth kupolájához, hogy a sztúpában megtestesüljön az öt buddha mérhetetlen bölcsessége is. Másfél ezer éve mérhetetlen bölcsességgel és mérhetetlen türelemmel fogadják látogatóikat. A majmokat és a zarándokokat egyaránt.

*

Az öt képzelt buddha felosztotta egymás közt a négy égtáj és a középpont képviseletét, valamint az öt elemet (tűz, víz, föld, levegő, éter vagy tér). De természetesen jelen vannak a Szvajambhúnáth hegyen az elemek hindu gazdái is. Mindjárt a sztúpa mellett áll a vizekben élő emberfejű, kígyótestű félisteni lények, a *nágák* szentélye, vele szem-

ben, a kupola másik oldalán a földistennőé, *Vaszundharáé*, szorosan mellette *Vájué*, a szélistené, kicsit távolabb *Agnié*, a tűz uráé. A legmesszebb álló, ám legnagyobb szentély vagy inkább templom urához, a titokzatos *Sántikar*hoz pedig az ég elemet vagy étert rendelték. A templom zárt ajtói mögött állítólag ott ül Sántikar mester, meditációs transzba merevedve. Bizonyára a 8. századi hindu misztikus mester szobra van a templomba zárva. Jeles guruikat rendszerint lótuszülésben, meditálva örökítették meg későbbi követőik.

Látható még egy nagyon szép hindu templom a Szvajambhúnáth hegyen: *Szitala* temploma. Szitala különös istennő, a gyerekek védelmezője és a himlő terjesztője. Hozzá azért imádkoznak, hogy ne tegye a dolgát. Elég, ha semmit sem csinál. Azzal ugyanis, hogy nem küldi az emberekre a himlőt, megvédi a gyerekeket is. Megvédi saját magától. És a hívők még hálásak is érte, hordják neki gazdag áldozati ajándékaikat. Szitala istennőnek jó dolga van. Sokan forgolódnak templomában.

*

A Szvajambhúnáth-sztúpa köré telepedett szerzetesi közösség a tibeti buddhizmus egyik messze földön híres ágát, a *vörös szektá*t képviseli. A rend 11. századi alapítójának legkiválóbb tanítványa volt Milarepa, a misztikus remeteköltő, akinek egyik versét a kanami úton lépten-nyomon idéztük. Sem a Himalája, sem a buddhista tanítás nem ismerhe-

tő meg elég jól Milarepa költészete nélkül. Némelyik verséből többet tanulhatnak a novíciusok, mint a kolostor egész könyvtárából. De a Himalája arcát sem lehet szebben megfesteni, mint ahogy ő festi. E táj szellemét és hangulatait máig Milarepa remetének, a Himalája-templom avatott papjának versei közvetítik leghitelesebben.

Elsősorban neki köszönheti jó hírét a világban a vörös szekta. Akik ismerik verseit, tudnak a „vörösök"-ről. Akik pedig tibetiül vagy jó fordításban olvasták költeményeit, Milarepát a legnagyobb költők közé sorolják a nyugati féltekén is. A 20. század eleje óta a versek olykor feltűnnek kisebb és nagyobb nyugati nyelveken, de az első teljes fordítás csak 1962-ben jelenik meg (angolul). Ebből is gondolható, hogy bizony nem könnyű dolog Milarepát fordítani. De azért lehet, és néha egészen jól sikerül. Mila versei „akkor lesznek igazán híresek, ha költők fordítják őket" – olvasható a teljesen ésszerű megállapítás egy igazán híres orientalistától, Mircea Eliadétól. Tökéletesen igaza van.

Jó a tibetieknek, hogy már majdnem ezer éve minden erőfeszítés nélkül eredetiben tudják olvasni ezeket a költeményeket. Ezért aztán már életében nagy költőként tisztelték Milát, de költészetét sokáig kalandos élete melléktermékének tekintették. Ő számukra mindenekelőtt szent. Az egyik legismertebb, legnagyobb. Ennek megfelelően mesélik élete történetét.

*

„A víz-sárkány évének első őszi holdhónapja 25. napján születtem, kedvező csillagállás alatt." Állítólag ezekkel a szavakkal kezdte mesélni életét egyik tanítványának, aki később lejegyezte a történetet. Születése 1052-re eshetett, ám a legendás életrajzok adatai között soha nem tudhatjuk, hogy éppen melyik a valóságos.

Életének első hét esztendejét jólétben, pompában töltötte szülei palotájában. Apja kereskedő volt, mérhetetlen vagyont gyűjtött. Milát és húgát szolgák serege vette körül. Úgy kényeztette a kicsiket, ahogy csak tudta. Mila gyerekkora mesébe illő szépséges hegyek és völgyek, folyók és tavak közt telt. Elvarázsolt, paradicsomi világ volt ez, ráadásul ameddig a szem ellát, mind apja tulajdonában. Nem is követte a család Buddha tanítását, a gazdag emberek nem látnak az orruknál tovább. Úgy gondolták, hogy amit megszereztek, az maga a mennyország, s életük benne a földi buddhaság. Elérték már, amit lehet, többet nem adhat a világ. Minek is tekintgetnének tovább? Úgy tűnt, életük mindvégig ebben a varázslatos jólétben telik, elképzelhetetlen volt a változás.

Mila apja azonban váratlanul meghalt. Halála előtt úgy rendelkezett, hogy fia felnőtté válásáig a nagybátyja és annak felesége gondoskodjon a vagyonáról. Ettől a pillanattól a testvérek és anyjuk élete pokollá változott. A lelketlen nagybácsi sajátjának tekintette a család minden vagyonát, és a szépséges hegyek és völgyek, folyók és tavak közt a földeken szolgaként dolgoztatta mindhármójukat. Éheztette, gyötörte testüket, megalázta, meg-

tiporta lelküket. Sorsuk maga volt a szenvedés. Az arra járók sírva fordították el róluk a tekintetüket, nem bírták látni elkínzott arcukat. Senki sem tudott segíteni rajtuk. Így maradt minden változatlanul, hosszú éveken át. A remény tartotta bennük a lelket, hogy ha majd Mila felnő, visszaszerzi apja vagyonát.

Mikor tizenöt éves lett, megjelent a nagybácsi házánál. – Követelem, hogy szolgáltassátok vissza a vagyont, amely most már engem illet – szólt az ifjú Mila, de a rokonok csak nevettek rajta. Amikor anyja ment el a házhoz, őt is kinevették. – Harcoljatok meg érte! – tanácsolták neki, s azt is megmondták, hogyan. – Bűvöljetek, bájoljatok! Mágiával szerezzetek hatalmat fölöttünk!

Mila anyja megelégelte a rokonok gonoszságát, látta, hogy szép szóval nem jutnak semmire. Elhatározta, hogy valóban varázslással érik el céljukat. Elküldte hát a fiát fekete mágiát tanulni a leghíresebb varázslóhoz. Úgy hívták a mestert, hogy *Szörnyűségeket Tanító Rettenetes Győző*. Ilyen ember hírében is állt, nemcsak a neve volt félelmet keltő. Mila anyja megbízott benne. Nem sok idő telt el, a szorgalmas tanulásnak meglett az eredménye. A fiú erős összpontosítással hatalmába tudta keríteni a gonosz szellemeket. Egy alkalommal megparancsolta nekik, hogy menjenek el a szülőföldjére, és dúljanak, pusztítsanak kedvükre. A szellemek teljesítették a parancsot. Miután visszatértek a szépséges hegyek és völgyek, folyók és tavak vidékéről, harmincöt ember fejét és vérző szívét tették Mila lábai elé. Gonosz rokonai háza táján csak nagybáty-

ja és felesége életét kímélték meg, azt is csak azért, hogy lássák és rettegjék Mila bosszúját.

De a fiú még ezzel sem érte be. A szépséges hegyek és völgyek, folyók és tavak vidékére óriási jégesőt küldött, mely kíméletlenül elverte a termést. Egyetlen szál gabona nem maradt állva a határban, egyetlen szem gyümölcs nem maradt a fákon. De még levél sem. Nemcsak az apróbb állatok pusztultak el, de egész jakcsordák estek áldozatául a tomboló jégviharnak. Ilyen pusztítást még nem látott a nép.

A jég nyomában aztán éhínség támadt. Az éhínség nyomában pedig betegség, járvány. Szörnyű mód megszenvedett a környék minden lakója. Látván a szenvedőket, Mila maga is megrettent. Eltűnődött, helyesen cselekedett-e. Bűntudat ébredt benne, s máris szerette volna jóvátenni minden vétkét.

Ekkor határozta el, hogy nem gyakorolja tovább a fekete mágiát, inkább a Tanítás szolgálatába áll. Felkereste *Marpá*t, a híres mestert, aki a vörös szekta (tibetiül *kagyüpa* rend) alapítója volt. Marpa és felesége, bár mindketten álmot láttak egy tanítvány érkezéséről, aki majd szellemének fényével betölti az egész világot, s nagy szabadítója lesz a szenvedő lényeknek, nem fogadták Milát. Marpa újra és újra elutasította a színe elé járuló ifjút. Később már hajlandó volt ugyan meghallgatni, ám ilyen alkalmakkor teljesíthetetlen feladatok elé állította, s mindannyiszor megszégyenítette a tanítványok előtt. Kőből és földből hatalmas tornyokat építtetett vele, majd amikor elkészültek, leromboltatta.

Marpa

A tetejébe pedig visszavitette a legapróbb kavicsot és a legutolsó homokszemet is oda, ahonnan hozta. Marpa felesége, látván, hogy Mila a kőcipeléstől kisebesedett háttal, betegen is alázattal tűri a sorsát, kérte urát, hogy vegye végre fel tanítványai közé, mielőtt belepusztul a munkába. Ám Marpa hajthatatlan volt, ismét elutasította a kérést. Sőt,

újabb hatalmas torony építésével bízta meg Milát. Mila nekilátott a munkának, de aztán nem bírta tovább.

Egy nap elszökött Marpától, és felkereste annak egyik tanítványát. Nem akart lemondani a Tan szolgálatáról, tőle kérte hát a Tanítást. A láma barátsággal fogadta az ifjút, készséggel adott útmutatást, s elkezdte vele a meditáció gyakorlását. A gyakorlatok azonban nem vezettek eredményre, mert szellemi erejével Marpa közbelépett, megakadályozta a munkát. Minden igyekezet hiábavalónak bizonyult.

Ekkortájt egy nagy felajánlási ünnepségen Mila ismét találkozott Marpával, aki váratlanul igen szívélyesen fordult hozzá. Az egybegyűlt tanítványok előtt feltárta az okát, hogy miért utasította el kérését mindannyiszor olyan durván, s miért gyötörte megalázó feladatokkal. Mila karmáján kellett javítania. Elmondta, hogy a fiú csakis úgy szabadulhat meg korábbi szörnyűséges tetteinek következményeitől, ha szigorú vezeklést vállal, s későbbi munkájában is állhatatos, sőt kíméletlen lesz önmagával. Jutalmul, hogy megadóan tűrte sorsát, s hogy nem táplál haragot szívében mestere iránt, fölvette tanítványai közé.

Mila azonnal munkához látott. Mestere tanácsára visszavonult a közeli hegyekbe, s tizenegy holdváltozásnyi időt töltött egy barlangban mély meditációba merülve, fején egy égő vajmécsessel. Behatolt a mantrák titkos értelmébe, felismerte a jelenségek világának ürességét, s feltárta a látszat-én természetét.

Eközben Marpa Indiába utazott, hogy az ő mesterével, *Náropá*val találkozzon. Náropa volt a leghíresebb indiai mester, aki a mágikus tudást birtokolta. A találkozás azonban nem jött létre, mert míg a tanítvány úton volt, a mester meghalt. Ám amikor Marpa hazafelé tartott, egy éjszakán megjelent álmában, és arra kérte tanítványát, hogy a Tudást, amelyet ő reá bízott, Marpa majd az ifjú Milának adja tovább. Így rendelkezett a Tudás átadásáról, a mester-tanítvány láncolat folytatásáról az indiai mester.

Hazatérve Tibetbe, Marpa beavatta Milát azokba a tanításokba, amelyeket őriznie kell majd az ő halála után. Miután megkapta a beavatást, Mila ismét a hegyekbe vonult. Több évet szánt az újonnan megismert meditációs technikák gyakorlására, s eredményeiről folyamatosan tájékoztatta Marpát. Mila megtanulta a lélek tüzének izzítását meditációban (tumo), s a jeges hidegben is megszárította testén a vizes ruhát.

Hosszú évek teltek el azóta, hogy Mila elkerült otthonról, s nem látta anyját és húgát. Egy nap, fenn a hegyekben, álmot látott, amelyben húga mint nyomorult koldus jelent meg, s elbeszélte anyjuk halálát, házuk lerombolását. Milát nyugtalanította az álom, hazavágyott a szépséges hegyek és völgyek, folyók és tavak vidékére. Elhagyta remetebarlangját, s felkereste Marpát. Elmondta, hogy szülőföldjére készül, meg kell győződnie róla, hogy igazat beszélt-e az álom. Marpa útjára engedte, de előtte hosszasan búcsúzott tőle. Tanácsokkal látta el, s arra biztatta, hogy semmilyen körülmé-

nyek között ne adja fel magányos küzdelmét a szabadulásért. Folytassa meditációját, hogy még e testben elérje a megvilágosodást, a buddhává válást. Marpa tudta, hogy ebben az életükben többé nem látják egymást.

Amikor Mila szülőföldjére ért, látta, hogy az álom nem hazudott. Házukat porig rombolva találta, a helyén virágzott a gyom, a porban kutyák játszadoztak anyja temetetlen csontjaival. Húga élelmet koldult a falu utcáin.

Végigtekintve a nyomor, a pusztulás jelein, Mila ismét eltűnődött. Tudta a történtek okát. Tudta, hogy a falu népe azért vetette meg s azért hagyta sorsára a családját, mert ő valamikor romlást hozott e tájra s minden lakójára. De tudta, hogy a pusztulás, az elmúlás akkor is sorsa az embernek s a világnak, ha nincs rajta átok. Mindezt tudván, ismét tanúságot tett hite mellett, és a közeli hegyek egyik barlangjába vonult. Folytatta meditációs gyakorlatait, hogy mielőbb örökre kijusson a létezések körforgásából. Szenvedélyesen vágyta szabadulását a földi élet örökös nyomorúságából. De teste elgyengült a meditációban, nem maradhatott tovább a hegyekben. Visszament a falujába. Kolduskénti bolyongott a házak közt, élelmet azonban senkitől sem kapott. Az emberek elfordultak tőle, pedig bodhiszattvaként (megvilágosodásra törőként) szíve tele volt együttérzéssel, jó szándékkal, hogy a Tanítás útjára térítve másokat is megszabadítson a létezés indulataitól. De nem tudtak megbocsátani, nem tudtak hinni neki. Iszonyodtak a látásától is, s megvetésüket, undorukat nem is titkolták. Nagy-

bátyja és nagynénje durván bántalmazták. Mila ismét elhagyta a szépséges hegyek és völgyek, folyók és tavak hazáját.

Marpa útmutatása szerint rendületlenül meditált. Megvált ruhájától, s később lemondott az ételről is. Többé nem fogadott el ételadományt. Hogy testét életben tartsa, csalánlevelekkel táplálkozott. Ettől bőre és haja színe zölddé vált, s az arra járó emberek démonnak nézték. Szüntelen meditációja eredményeképpen olyan csodálatos képességekre tett szert, mint például a lebegés. Képes volt felemelkedni és repülni a légen át. Olykor bámészkodók serege vette körül, ami nagyon bosszantotta.

Megjelent barlangjánál egykori szeretője és húga is. Mila, a bodhiszattva kötelességét gyakorolva, prédikált nekik egy keveset a Tanításról, a nirvánáról, s elénekelt néhányat költeményei közül. A nők fel sem fogták. Ám később, amikor megszaporodott látogatói elől a hegyek magasába menekült, húga vele tartott, s a Tan hűséges követőjévé vált. Mila aztán még sokakat vezetett a Tanítás ösvényére, köztük nagynénjét, aki nemrégen még megtagadta a falu utcáján kolduló szerzetestől az ételt, és elgyengült testét bántalmazta.

A megvilágosodásra törő Mila egyre előbbre jutott az úton. Már remetesége számos újabb állomását is elhagyta, amikor éppen a Kailásza hegyen meditált. S ott egyszer hirtelen azt érezte, hogy minden kötődése megszűnt. Elengedte őt az anyagi világ. Diadalmaskodott a szellem. Milarepa remete még életében buddhává vált.

Ezután még sokáig itt élt a földi világban. Szá-

mos tanítvány követte útján, s kapott tőle útmutatást. Már életének nyolcvannegyedik évében járt, amikor egy gonosz, irigy varázsló megmérgezte. Mila tudott a tervéről, s akkor már várta a halált. Hagyta magát. Még ő maga is látta testén a halál jeleit. Szelleme eközben elérte a teljes nirvánát. Az egyetlent, ami változatlan, ami nem keletkezik és nem múlik el. Ahol nem támadnak vágyak, elapad a létszomj, s ezzel a szenvedés keletkezésének minden oka örökre megszűnik.

A tanítványok szerint mindez 1136-ban, a nyúl évében történt, az utolsó téli hónap tizennegyedik napján. Néhány apróbb tárgy maradt utána. És a költeményei.

*

Így mesélik Milarepa himalájai remete legendás életét az utódok. Mindannyian az életrajzíró tanítvány (vagy inkább tanítványok) történeteit színezik tovább, számtalan változatban.

Ám a legköltőibb történetekben is sok az igazság. Így például valóban Marpa (1012–1096), Milarepa mestere tekinthető a ma is virágzó vörös szekta megalapítójának. Az ő pénzén, az ő fáradságos indiai utazásai és kapcsolatai eredményeképpen került át Tibetbe az úgynevezett *tantrikus* hagyomány, amely misztikus és szexuális elemeket is szőtt a buddhista Tanításba. Ő járt háromszor is Náropánál, s ő hozott haza tucatszám szanszkrit nyelvű könyveket, amelyek az ő és tanítványai fordításában váltak ismertté Tibetben.

Marpa állítólag sohasem lett buddhistává. Gazdag földbirtokos volt, aki csupán világi szimpatizánsként támogatta a buddhizmus elterjedését Tibetben. Különösen tetszett neki a tantrikus irányzat, ki tudja, miért. Talán épp a szexuális gyakorlatok miatt. Heves, lobbanékony, nagy természetű ember hírében állt. De nemcsak nagyon gazdag volt, nagy természetű és bőkezű, hanem művelt is. Tizennyolc évet töltött Indiában a tantrikus szövegek tanulmányozásával, ismerte hát jól a misztikus gyakorlatok elméletét.

Mielőtt első útjára indult, itt, Nepálban tanulta a fordítás mesterségét, amelyet olyannyira jól elsajátított, hogy a tibeti szövegek a neve után még ma is kiteszik a *Fordító* titulust, tudása és munkája elismeréseképpen. Itt, Nepálban találkozott a nagy Nárópa két tanítványával, akik ajánlólevelet adtak neki indiai mesterükhöz. Marpa alaposan felkészült az útra. Három évig (!) maradt Nepálban, hogy gyarapítsa szanszkrit nyelvtudását, és ismerkedjen Nárópa tanításaival. És hogy a két nepáli jó barát tanácsára „a Hó Országából érkezett testvér szokja a meleget". Marpa itt, a Szvajambhúnáth hegyi kolostorban töltötte ezt a három évet.

Még életében szentté vált ő is. Tanítványai megírták csodás születését, mesés fordulatokkal teli életét, ahogy ez szokás. Mint a kagyü szentek életrajzai, a róla szóló mű is varázserejű. Már a könyv puszta megpillantása is segíti a megvilágosodást. Megérinteni, olvasni, elmélkedni fölötte jelentős előrejutás a nirvánába vezető úton. Az életrajz köl-

teményeket is tulajdonít Marpának. Ezek nem olyan híresek, mint Mila versei.

*

Különös véletlen, hogy amikor innen, a Szvajambhúnáth hegyről visszatekintünk a múltba, az ezer esztendővel ezelőtti tömegből a tibeti Marpa alakja is elénk tűnik. Itt járkál a sztúpa körül, a kolostorban lakik, megvan a helye a könyvtárban. Bölcs könyveket olvas, aztán elmegy a szerzetesnők lakomafelajánlásaira és egyéb szeánszaira. Bizonyára csinos saktit talál magának tantrikus gyakorlataihoz. Szokja a meleget.

Lent a városban óriási a forgatag. Nepál a 11. században a Himalája-vidék szíve, kereskedelmi és kulturális központ. Mindenki itt gyűlik össze. A Kathmandu-völgyön át vezet az út Indiába, ezen járnak a kínai és a tibeti kereskedők. Az itt élők szépen meggazdagodnak az utazókon, de adnak is érte valamit. A jó klíma, a barátságos vendéglátás és az itt szőhető hasznos kapcsolatok lehetősége általában hosszabb időre visszatartja a völgyben a kereskedőket – írják a korabeli utazók. De – mint Marpa – hosszan időznek itt „civilek" is, akiket a völgy szellemi élete vonz.

Az akkor Nepál-völgynek nevezett mai Kathmandu-völgyben már a 3–9. századtól álltak azok a szemet és szívet gyönyörködtető városok (Pátan, Baktapur), amelyek csodás módon ma is állnak. Ezek vonzzák Nepálba a mai kor nyughatatlan lelkeit is. A „mesés Kelet" e régi városának utcáin a

mai utazók éppúgy ájuldoznak a gyönyörűségtől, ahogy az ezer éve erre járók sem tehettek mást, elragadtatva az emeletes tetejű nepáli épületektől és a városi élet hangulatától. A templomokkal, szentélyekkel zsúfolt városok utcáin akkor is egymást érték a legkülönbözőbb rendezvények, egymást követték a templomok, kolostorok, szentek ünnepei. Hindu és buddhista bölcsek, tudósok, költők, szobrászok, építészek telepedtek itt meg, s hozták létre a „nepálizmus" irodalmát, képzőművészetét és városi arculatát. A derűs, mosolygós nepáliak pedig ma is éppúgy megélnek az ide vonzott utazókból, mint ezer éve.

A nepáli fejedelmek, majd királyok minden korban maguk is igyekeztek vendégeik kedvébe járni. Saját szemükkel látták a „nemzetközi kapcsolatok" hasznát. De megbecsülték Nepált a szomszédok is. A kínai császár olyan fontosnak tartotta a jó viszonyt ezzel a kis himalájai országgal, hogy már a 7. században képviseletet nyitott a völgyben.

*

A kínai, indiai és tibeti kultúra és politikai érdekek találkozópontján Nepál, különös módon, mindig meg tudta őrizni függetlenségét. Csupán az angolok veszélyeztették jóval később egy ideig a szabadságukat, de jelenlétük az országban teljesen formális volt.

A nepáli uralkodók érzékeny, jó viszonyt tartottak fönn szomszédaikkal minden korban. Ügyesen politizáltak még Marpa látogatása idején is, pedig

akkoriban az ország mai területén legalább 70-80 apró állam létezett. És mindegyik külön-külön ügyeskedett, hogy közelebbi és távolabbi szomszédjaival jóban legyen, ne sérüljenek az érdekeik.

Ám Nepált a középkorban mégiscsak elsősorban a mai Kathmandu-völgy jelentette. Mintha ez a táj, ez a kultúra jelenleg is egy külön ország volna. Fönt, északkeleten a serpák, ha Kathmanduba indulnak, ma is azt mondják: megyek Nepálba.

Valószínűleg a nagy átmenő forgalom, a túlzottan szerteágazó érdekeltségek is közrejátszottak abban, hogy egészen a 18. század közepéig nem létezett egységes Nepál. Ebben a kis országban már jó két évezrede virágzott az élet, a kultúra, a gazdaság minden ága, de politikai egyetértésre sosem jutottak. Nem is ez hozta meg az egyesítést akkor sem, amikor végre megtörtént. 1769-ben, negyedszázados véres harc után a *gurkha* király egyszerűen elfoglalta a mai területek legnagyobb részét, köztük a Kathmandu-völgyet is.

A király ősei a 14–15. század folyamán menekültek Indiából, az iszlám hódítás elől északra. Családjának ez az ága Észak-Nepált választotta. Miután hatalmuk a Himalája lábainál fekvő városaikban megerősödött, elfoglalták a közép-nepáli Gurkha városát, s közülük került a város élére király. Ennek a gurkhai királynak egyik kései utódja (Prithvi Nárájan Sah), aki már régen kiszemelte magának a gazdag, termékeny Kathmandu-völgyet, nagy áldozatok árán végre megszerezte. Ezzel megkoronázta ősei hódításait, egyesítette Nepált. Seregének minden katonáját és azóta minden

nepáli katonát gurkhának neveznek szerte a világon.

*

A gurkhák rettegett katonák voltak, s azok ma is. Agresszivitásuk, válogatott kegyetlenkedéseik tették őket híressé. Ha királyuk nem követeli meg tőlük ezt a dühödt harcmodort, valószínűleg nem is tud róluk a világ. De hát ennek a hadviselési „stílus"-nak köszönhetően jött létre az egységes Nepál, ennek köszönhetően őrizte meg függetlenségét, és később már ezért kapták a fizetésüket az angol hadseregben, s ma is ezért „jó" katonák a görbe késes gurkhák. Az angolok tudják. Őket is csúnyán megtáncoltatták, amikor a Kathmandu-völgy városait védő uralkodók hívására bevonultak Nepálba.

A Kathmandu-völgy bevétele után a gurkha király természetesen tovább akarta növelni birodalmát. Nekirontottak mindenkinek a környéken. Ők voltak a Himalája barbárjai. Indiában a Szatledzs folyóig jutottak, keleten elfoglalták Szikkimet, északon megtámadták Tibetet. És nem is sikertelenül. A tibetiek csak komoly kínai segítséggel tudták visszaverni a támadást. Míg a kínaiak nem avatkoztak a harcokba, a gurkhák azt csináltak Tibetben, amit akartak. Többnyire a gazdagabb kolostorokat fosztogatták. A kínaiak megjelenésére aztán a hadsereg visszahúzódott Nepálba, de mindenkinek észre kellett vennie a környéken, hogy néhány év alatt az ország területe és katonai ereje jelentősen

megnőtt. És ez bizony igencsak zavarta az akkor Indiát még kissé bizonytalanul uraló angolokat.

Különösen a gurkhák szemtelensége tudta kihozni őket a sodrukból. Ha csak tehették, azzal bosszantották az angol katonákat, hogy fenyegetőztek. Azt bizonygatták, hogy a Gangeszig elveszik tőlük Indiát, mert a szent folyóban akarják megmosni félelmetes görbe késeiket, ahogy ők nevezik, a *kukri*jukat. Az angolok nem akarták megvárni, míg a kiszámíthatatlan gurkhák tényleg megindulnak Indiába, ezért 1814-ben megtámadták Nepált. Eleinte súlyos veszteségeik voltak. Egyik tábornokuk is elesett, s már csaknem visszavonultak, amikor végre bevettek egy Kathmanduhoz közeli erődöt. Ezzel megszerezték a völgy kulcsát. Utána már nem volt nehéz dolguk. De több mint egy évig tartott a háború! És amikor a gurkhák kapituláltak, akkor sem írták alá a békeszerződést. Arra újabb hónapokig váratták az angolokat, akiknek közben attól kellett rettegniük, nehogy a nepáliak konoksága feltüzelje az indiai lázadókat. A nepáli háború évében egész India lelkesen biztatta a gurkhákat. Ha egy kicsit tovább kitartanak, a középindiai lázadókhoz bizonyára más indiai területekről is csatlakoznak harcosok az angolok ellen. Nepál megváltoztathatta volna India sorsát.

*

Ilyen jelentős történelmi korszakai voltak a kis Nepálnak. Először kétezer éven át kimagasló eredmények a kultúrában, passzív politizálás, „békés

egymás mellett élés", aztán egy villanásnyi időre katonai nagyhatalommá vált. De megúszta ezt a kalandot. A katonai erő ilyen szemtelen fitogtatásában sokkal nagyobb kockázat volt, mint amekkora baj lett belőle. Egy kevéske területet elvettek Nepáltól az angolok. És beültettek Kathmanduba egy rezidenst. Persze mindenki azt hitte, hogy a rezidensből hamarosan katonai helytartó lesz, de nem lett. Ügyes diplomáciával a nepáliak kihúzták 1947-ig, amikor is az angolok maguktól leléptek a környékről.

Talán máig nem tudják, hogy hiábavaló lett volna megszállni Nepált. Azt a sok aranyat, amit az országban láttak, mind Tibetben bányászták.

*

Szóval ennek az országnak volt vendége ezer esztendeje a gazdag, fiatal tibeti földbirtokos, Marpa, a későbbi Fordító. A völgy virágzó középkori élete elbűvölte. A Szvajambhúnáth-kolostor könyvtárában megmártózott a tudományokban, nepáli testvérei megismertették a misztikával, a mágiával, a létezés sötét titkait fürkészve együtt borzongtak, amikor a könyvlapok szanszkrit sorai fölé hajoltak. De lent a városban már nem a túlpartit kereste. Világfi volt, szórta a pénzt, élvezte az utcák, a kocsmák „reneszánsz" hangulatait. Falta az életet a forró szubtrópusi ég alatt. Nem is sejtette, hogy még életében szentté avatják.

Jó, hogy Marpa emberi arca is látható. Ha csak stilizált szellemi nagyság lenne, „egy szent" a vörös

szekta történetének kezdetén, se a szekta, se az egész tibeti buddhizmus nem lenne ennyire érdekes. Nem látnánk megmaradásának, sikereinek titkát. Így viszont tudjuk, hogy a kagyüpák indulása valószínűleg Marpának köszönhetően volt olyan jó, hogy máig az egyik legjelentősebb iskolának számítanak.

Itt a Szvajambhúnáth hegyen a múltból megjelenik az ő alakja, a kolostor templomának faláról pedig az irányzat mai vezetőjének, az ifjú 17. karmapa lámának szemüveges portréja tekint ránk. A kezdet és a közelmúlt tibeti viszontagságai után a virágzó jelen. A kolostor falain kívül és belül hangos, lázas, derűs élet. Az első ezer évben egészen jól sikerült a Tanítás átadása.

*

A vörös szekta szervezete, mint a buddhista rendeké általában, nem ismeri a szoros hierarchiát. Vezetője „szellemi vezető", akinek tekintélye is ebből származik, nem annyira hivatalától. Főrangú pap, de nem főtisztviselő, nem hatóság. Ahogy a rend kisebb tekintélyű vezetői (például a kolostorok irányítói) nem hivatali beosztottjai, úgy hivatalból fölötte sem áll senki. De szellemi vezetője neki is van: a *dalai láma*. A dalai lámát a világ minden buddhista irányzata, minden kisebb vagy nagyobb szektája és híveik (szerzetesek és világiak) *szellemi vezetőjük*nek tekintik. Nincs erre jobb szó semmilyen nyelven. Nem egyházfő (mint például a katolikusok pápája), mert hiszen nyugati értelemben

vett egyház, épp a hierarchia híján, nincs is. Szellemi vezető „csupán", de ez éppen elég a hivatali ügyek irányításához is.

A vörös szekta egyik irányzatának a vezetője, a *karmapa* a buddhista világ tekintélyes főrangú papja. A dalai láma és a *pancsen láma* után harmadikként emlegetik a sorban. De nincs köztük alárendeltségi viszony. A pancsen láma sincs a dalai láma hivatala alá beosztva (pedig ők ugyanannak a rendnek, az *erényrend*nek az irányítói), és a karmapa sincs a pancsen láma alá. Függetlenek egymástól a vallásgyakorlás kérdéseiben, és teljesen függetlenek világi kapcsolataik szervezésében is. Ez utóbbi olykor politikai zavarokat okoz, különösen a dalai és a pancsen láma erősen különböző világi helyzetéből adódóan. A dalai láma Indiában, a pancsen láma Kínában él. De az utóbbi időben már szegény karmapát is igyekszik felhasználni a politika.

Az erényrend (sárga szekta) hatalomra kerülése (1642) előtt a vörös szekta volt Tibetben a legbefolyásosabb irányzat. A világi hatalomért folytatott küzdelemben az akkoriban igen harcos erényrendiekkel szemben több irányzat is alulmaradt. Ez lett a sorsa a vörös szektának is, ám később a sárgák megszelídítve és maguk mögé utasítva megtűrték. A Himalája-vidéken ma már nincs rivalizálás a tibeti rendek között. Kérdés azonban, hogy milyen hatása lesz a nyugati (európai és amerikai) szerzetesi közösségek és az őket támogató pénzvilág bekapcsolódásának a rendek életébe.

*

Állítólag a vörös szekta egyik irányzata vezette be azt a tibeti szokást, hogy megkeresik az elhunyt apátok, jeles mesterek reinkarnációit. Miután pedig új testükben még gyerekként megtalálják e kiválóságokat, a gyerekek képzését úgy irányítják, hogy alkalmassá tegyék őket korábbi tisztségük betöltésére. A képzés befejezésével beavatást kapnak, és ismét elfoglalják régi helyüket.

Ezek a megtalált gyerekek – természetesen – mindig egytől egyig jó képességűek voltak, s ilyeneket keresnek ma is. De bármilyet találnak, a szigorú, gondos képzés szinte teljesen kizárja, hogy alkalmatlan személy kerüljön a korábbi szellemi vezető posztjára. Mire visszakerül régi helyére, embert faragnak belőle, olyat, amilyenre szükségük van. Jónak találván, átvette a „feltalálók"-tól (akik valószínűleg egy indiai gyakorlatot találtak fel újra) ezt a módszert a többi rend is. Különösen az erényrendieknek jött jól, alkalmazásával elkerülhették a világi vezetés öröklése körüli viszálykodást, harcokat. Mivel Tibetben a dalai láma nemcsak vallási, de világi vezető is („istenkirály") volt, az új testetöltés megkeresésével a világi hatalom folytatásának kérdése is megoldódott. Nincs is vita ötszáz éve. A dalai láma hatalmának örököse mindenkor ő maga, a dalai láma. Olykor viszont testet cserél, a régi „rossz"-at egy újra, „jó"-ra. Csak ennyi változás történik. Ennyi viszont neki is megengedhető.

A módszerrel nemcsak az örökösödési viták kerülhetők el, de az uralkodó dinasztiák elfáradása, a hatalmi érdekkörök évszázados változatlansága

is. Egy-egy fáradt, spleenes uralkodó, akit a családi kapcsolatok, érdekek öröksége is köt, sokat árthat az országnak, amelyet vezet. A dalai lámák mindegyike teljesen tiszta lappal indul.

Az új testetöltés jó kiválasztását, majd képzését minden esetben igazolta az a szellemi frissesség és erőnlét, amely a dalai lámák működését jellemezte. Jól látták el világi uralkodói és vallási vezetői teendőiket (teokrácia), és legtöbbjük jelentős írásos életművet is hagyott hátra. Ezek a jól képzett, tudós uralkodók terjedelmes önéletrajzokat írtak, megörökítve bennük koruk politikai eseményeit, de volt köztük teológus, történész, asztrológus, nyelvész, aforizmaszerző, sőt még költő is. Mindez Tibetben teljesen természetes, mi több, elvárás volt.

*

Meglepte viszont magukat a tibetieket is, hogy a *6. dalai láma* (1683–1706) szerelmes versciklust írt. Az erényrendiek ugyanis, nem úgy, mint a vörös szekta szerzetesei, szigorú cölibátusban éltek (ahogy ma is), nem volt szabad a másik nemmel sem érzelmi, sem testi kapcsolatba kerülniük. Különösen a dalai láma esetében volt ez elképzelhetetlen.

Ám ez az ifjú főpap, Avalokitesvara bodhiszattva testetöltése, aki emberi lényként ugyan tanult buddhista szerzetes és szorgalmas vallásgyakorló volt, nem tudta leküzdeni a kíváncsiságát a földi élet dolgai iránt. Amikor éjszakánként álruhában kiszökött ezerszobás palotájából, a Potalából, és *A sárkányhoz* címzett fogadóban ivott, dalolt s a lá-

A 6. dalai láma

nyok kedvét kereste, tulajdonképpen a buddhizmus alapkérdéseit tette fel magának. Vajon élvezhető-e az élet az elmúlás, a halál örökös fenyegetésének árnyékában? Nem keseríti-e meg a legmámorítóbb gyönyörökkel teli pillanatainkat is a tudat, hogy az örömök éppoly mulandóak, mint a

világ többi dolgai? Valóban megnyugvást hoz-e a betöltött vágy, a földi örömök élvezete valóban könnyebbé teszi-e a halált? Mert mindenekelőtt ezekre a kérdésekre keresi a választ a buddhizmus, keresi a vigasztalást.

Az istenkirály, aki „égi származék", úgy döntött, hogy földi testben kipróbálja az egyszerű ember életét. Választ kell kapnia a kérdésekre. Éjszakánként elküldte hát testét az ivókba, bordélyokba, nappal a lhászai piacokon forgolódott, dalolt, tréfálkozott a falusiakkal és városiakkal. Hamarosan mindenütt jól ismerték, s népszerűvé váltak a versei. Az emberek pontosan értették az ifjú költő érzéseit, gondolatait, így éreztek, így gondolkodtak ők is. Vele énekelték a strófákat, aztán már önálló életre keltek a dalok. Nem is sejtették, hogy a dalai láma a szerzőjük.

Ezeken az álruhás éjszakákon és nappalokon a földi test élte a földi ember életét. Kereste a megnyugvást, a boldogulást. De ahogy a versekből kiolvasható, nemigen találta. Nem tudta felejteni a test mulandóságát, a halált. A szerelmi érzés, a gyönyör pillanataiban sem volt önfeledt.

A tested hússzirmú virág,
Temető kertjében nyíló.
Lelked szélfútta madártoll,
A halál szűk ösvényén száll.

Ilyesmik jutottak eszébe a lány testéről, melyből szerelem fakadt, ahelyett hogy gyönyörködött volna benne. Persze tetszett is neki az e világi élet, ta-

pasztalnia kellett, hogy nem ok nélkül merülnek el benne és vakulnak bele az emberek. Szépségei, emelkedett pillanatai valóban vigasztalóak. Csak ezekre kell figyelni. És akkor jókedvű marad az ember.

A mangófa íze fanyar,
de gyümölcse édes, finom.
Ki lánya vagy, nem érdekel,
de gyönyörű tested – nagyon.

De lehet-e csak erre figyelni? Mindig, minden pillanatban. Kapna-e akkor választ a kérdéseire? Csak tévelyegne, és felkészületlenül érné a halál. A földi testben nincs megnyugvás.

*

Avalokitesvara bodhiszattva hatodik földi teste a nyugtalan bolyongásokon és töprengéseken kívül azért talált magának más elfoglaltságot is. Miközben próbálgatta a testi életet, és igyekezett egyeztetni a lelkivel, a szellemivel, hivatalában is dolgozott egy keveset. Ha ráért, uralkodott. Az ország főembereivel azon fáradozott, hogy elhárítsa az ojrát mongol kán támadását, aki már régóta fente a fogát Tibetre. Katonái már bent voltak Lhászában, de még nem harcoltak, nem pusztítottak. Egyelőre ő sem tudta, mennyit ér meg neki a város. Meg tudja-e tartani, a tibetiek cselből engedték-e be, vagy tényleg ő az erősebb? Képmutató tárgyalások folytak, feszült volt a helyzet.

A 6. dalai láma ügyesen bánt a mongolokkal, barátkozott is velük, meg nem is. Egyre kevesebb ideje jutott a csavargásra, a test kérdéseire. Eközben az álruhás költő le is lepleződött. Egyik hajnalban felfedezték a palota titkos bejáratához vezető nyomait a hóban. Nem csináltak nagy botrányt, tekintettel az ország helyzetére és az ifjú költő népszerűségére. Tulajdonképpen megbocsátották neki a csalást, a kettős életet. A mongol kán nem volt ilyen türelmes, megbocsátó. Ideges játékos volt. Váratlanul megölette a korábbi régenst, és elfogatta a dalai lámát. Úgy hallotta, hogy katonai segítségről tárgyalt a kínaiakkal. A dalai láma egyszer még kiszabadult a kán fogságából, de katonái nemsokára újra elfogták. Utoljára az ország északi részén látták, a távoli Kuku-nór tó vidékén. Aztán eltűnt. Valószínűleg gyilkosság áldozata lett. Legendák mesélik ma is, hogy még sokáig élt, és nagy tisztelet övezte a kínai császár udvarában.

Dalait háromszáz év múltán is éneklik a tibetiek. Több teológiai tárgyú munkát is írt, a költemények összes műveinek ötödik kötetét alkotják. A versek elárulják, hogy huszonhárom éves korára már eleget tudott a földi életről. Felesleges lett volna tovább maradnia. Jól tette, hogy kihívta a sorsot.

*

Ennek a fiúnak a költeményeit a vörös szekta okos szerzeteseinek köszönheti a világ. Ha ők nem vezetik be Tibetben az új testetöltések megkeresését, ezeket a verseket nem írja meg senki.

A fiú, akiből a költő lett, boldogan él előkelő, gazdag szülei vidéki házában az isteni származás képzete és a szerzetesi tudományok ismerete nélkül. Gyerekként gyerekekkel játszik, felnőttként a felnőttek játékát űzi: gyarapítgatja a vagyonát. Valószínűleg ágyban, párnák közt hal meg. Még akkor is, ha esetleg aranyifjúnak áll, nekiront a világnak, s ad is, kap is bőven.

Lehet, hogy ír közben néhány verset. De aligha ilyen jókat. Kevés a költészethez gazdagnak lenni, sokat élni, sokat szeretni és sokat csalódni. Több kell ahhoz. „Pokolra kell annak menni", ahogy a tibeti nemes ifjú sorsának másik változatában a dalai láma tette.

*

A Szvajambhúnáth-kolostor mai vörös szerzetesei nyilván nem gondolnak rá, hány sors vett váratlan fordulatot az ő leleményüknek köszönhetően. Annyi biztos, hogy a 13. század óta, amióta ezt a módszert alkalmazzák Tibetben, a különféle rendek jó néhány kiváló elmét „állítottak elő". A dalai lámák mellett kimagasló szellemi teljesítményt nyújtottak az így megtalált pancsen lámák, akiknek szintén csaknem mindegyike terjedelmes írásos életművet hozott létre, és a vörös szekta legjelentősebb iskolája, a karmapák rendje is számos nagynevű mestert adott a világnak.

A reinkarnálódó karmapák, a jógik királyának megtestesülései csodás, misztikus képességekkel bírnak. (Ahogy már Milarepa is.) A jóga, mint szel-

lemi műveletek sora, elsősorban a meditációval gyakorolható. Az elmélyülés hívja elő ezeket a képességeket és a csodás jelenségeket. Ezeknek a gyakorlatoknak is van irodalma, de a vörös szekta irányzatai sokkal fontosabbnak tartják a tudás szóbeli átadását. Ez teljesen összhangban van a tibeti buddhizmus vallásgyakorlatában a *láma* (guru) vagy mester, tanító szerepének rendkívüli jelentőségével. (Ezért *lámaizmus* az elnevezése a buddhizmus tibeti változatának.) A vörös szekta iskolái vallják leghatározottabban, hogy szinte minden a mester és a tanítvány viszonyán múlik. Misztikus tanítások, igen bonyolult meditációs technikák átadásáról lévén szó, főszerepet kap a *személyiség*. Mindkettőjüké, de elsősorban a mesteré.

A meditáció ezeknek az iskoláknak a gyakorlatában veszélyes szellemi kaland lehet. Ismeretlen, nehezen járható úton indul el a tanítvány, s ha a mester nincs jelen, nem vezeti eleinte „kézen fogva", könnyen történhetnek sérülések. A lélek sérülései pedig nehezen gyógyíthatók. Ezért is ésszerű, nélkülözhetetlen a szoros együttműködés, a legteljesebb bizalom. De azért is, persze, hogy valóban a mester tervei szerint haladjanak. Hosszú ám az út a túlsó partig.

Az ilyenféle együttműködésnek nincsenek leírható, mindenkor mindenkinél alkalmazható technikái. Nyilvánvaló, hogy a módszerek sokkal inkább átadhatók a szóbeli hagyomány közvetítésével és a közösen végzett gyakorlatok során. A jógik királyai, a karmapák ezért nem csatlakoznak olyan

szorgalommal az írásos hagyományt gazdagító dalai és pancsen lámákhoz.

*

A tibetiek sohasem voltak többen két-három milliónál. Mégis, a tibeti nyelvű irodalom nem kevésbé terjedelmes, mint az európai latin nyelvű. A nyugati világ máig alig érti, miként lehetséges ez. Csak ámul a könyvtárak mérhetetlen gazdagságán. Ehhez a gazdagsághoz persze nem volt elég a reinkarnálódó kiválóságok szorgalma. Különös, de Tibet földjének teljesen egyedülálló természeti adottságai kellettek hozzá, amelyek egészen közvetlenül határozták meg az itt élő közösségekben a munkamegosztás módját. Sőt mi több, a szellemi munkavégzők konkrét feladatát is.

Tibet belső területein, ahol a tibeti kultúra létrejött, nincsenek olyan burjánzó, termékeny völgyek, mint itt Nepálban és máshol a Himalája déli tájain. Sehol nincs ilyen jótékony klíma, mint a Kathmandu-völgyben, ahol Mandzsusrí bodhiszattva a tó vizének leeresztésével mesebeli állapotokat teremtett. Tibet vidékein többnyire a Himalája zord, kedvetlen arcát idéző kietlen fennsíkokkal, lakhatatlan, kopár, havas csúcsokkal és lefolyástalan sós tavakkal találkozik az utazó. Ezeket még az istenek sem tartották érdemesnek lecsapolni. Nem maradt volna utánuk más, csak a föld hátába sebeket maró só és fölötte a jeges, borotváló szél. Csak az alacsonyabban fekvő folyóvölgyekben telepedhetett meg az élet, de Tibetben ezek is 3300 méter magasan

vannak. (Ilyen a *Brahmaputra* folyó völgye, ahol a tibeti kultúra megszületett.) Ezen a magasságon még városok is épültek, de ennél feljebb már csak apró falvak húzódnak meg egy-egy kisebb, szélvédett völgy mélyén.

Ennél is feljebb, egészen 5000 méterig, nomádok élnek. Itt már nem lehet letelepedni, nincs föld, nincs mit termelni, s az állattartásra alkalmasabbnak mutatkozó helyek sem használhatóak az év minden szakában. Ezért kell az állatokkal mindig továbbállniuk.

Alattuk, a kisebb falvak lakói azonban még éppen meg tudnak élni vándorlás nélkül. Van legelnivalója az állatnak, és van egy kis darab termőföld a gabonának. Egész évben jó menedék a falu. Itt még ellátja az embert a természet. Tibet lakóinak legnagyobb része ilyen körülmények között élt, egészen a legutóbbi időkig. Ezek az apró falvak azonban, bármilyen adottságaik voltak, nem tudtak terjeszkedni, bővülni, nem tudták eltartani a szaporodó lakosságot. A termőföld olyan sovány volt, olyan vékony volt a kavicson a humusz, amit a szél évezredek munkájával gyűjtött oda, hogy nem lehetett rajta növelni a termést. A viszonylagos jólétben élő kis falvak lakóinak száma viszont ennek ellenére egyre nőtt. Mivel a föld művelése nem igényelt több munkást, és az állatokhoz sem kellett több munkáskéz, a falvakban jelentős munkaerő-felesleg keletkezett.

Ez a megoldhatatlannak látszó, vészjósló helyzet tekinthető az önálló tibeti kultúra (de főleg az irodalom) kezdetének. Ez a helyzet és az ezt előidéző

körülmények írták elő ugyanis Tibetben a munkamegosztás csaknem egy teljes évezreden át érvényes szabályait, amelyek meghúzták a mezőgazdasági és a szellemi munka határait. Ezek szerint a szabályok szerint, aki feleslegessé vált a mezőgazdaságban, azonnal előlépett szellemi munkássá, s valamely buddhista kolostor szerzeteseként élt és dolgozott. Így a gyerekek többségét eleve szerzetesnek is szánták. A kolostorok szinte korlátlan számban fogadták őket falaik közé.

A szerzetesi közösségek némelyike saját birtokai terményéből és hasznából tartotta fönn magát, a legtöbb kolostor azonban a falusiakra szorult, akik el is látták őket élelemmel. Ha nem volt birtoka a kolostornak, a szerzetesek a falusiak áruival kereskedtek, kézművesmunkát végeztek, s ennek jövedelméből fizettek valamit a kapott élelemért. Az együttélés szabályai tehát teljesen világosak voltak. A falu jószerével eltartotta a kolostort azért, hogy föl ne boruljon az optimumon működő falugazdaság egyensúlya, és ne kezdje ki a közösség életét a dologtalanul maradók másféle életmódja. Hogy ez a megoldás legális, legitim legyen, a vallásgyakorlás formáit alakították át olyanná, hogy megfeleljenek erre a célra. Az emberiség egész történetében egyedülálló ez a megoldás.

A tibetiek, belátva, hogy a szűkös természeti adottságok között mindannyiuk megmaradása a tét, nem üldözték el egymást a sovány földekről, hanem a munkaerő-felesleget kitüntették a tisztán szellemi (önmagáért való) munka lehetőségével, hogy így valósítsák meg a teljes foglalkoztatottsá-

got. Az élelmezés, a mezőgazdaság megnövekedett feladatait pedig (hiszen a szerzeteseket is el kellett látni élelemmel, viszont nem alapítottak családot!) nem a kevéske föld meggyötrésével, a termelés fokozásával, hanem az elosztás ésszerűsítésével oldották meg. Annyira mindig futotta a termésből, hogy a szerzeteseknek is jusson. Tibet egész történetében nem tudunk éhínségről. Pedig természeti körülményei könnyen előidézhették volna.

Ha kellett, a tibetiek olyan hatalmas kolostorvárosokat hoztak létre, ahol hat-, nyolc-, sőt tízezer szerzetes is élt. Más dolguk nem lévén, a szerzetesek tanultak, művelődtek, majd írták tudós dolgozataikat, könyveiket. A tibeti buddhizmus erkölcstana, a buddhista közösségek vallásgyakorlata, életmódja és a külső társadalmi körülmények ezt lehetővé tették. A 20. század közepéig, háromszáz éven át, a tibeti lakosság egyharmada (!) kolostorokban élt.

A szülőknek nagy megtiszteltetést jelentett Buddha tanításának szentelni, kiváló mesterekre bízni a fiukat. És nagy megnyugvást is adott a családnak, ha egy gyerek sorsa ilyen szépen rendeződött. Az ő élete már sínen volt, munkája, kenyere mindig lesz. Ezért aztán az illendő egy fiún kívül a családok gyakran többet is kolostorba adtak. Közülük sokan valóban kiváló teológussá, nyelvésszé, történésszé, orvossá, művésszé, vagy éppen asztrológussá lettek a szigorú és színvonalas szerzetesi képzésnek köszönhetően. A tibeti szerzetesi oktatás a klasszikus buddhista műveltségre épült, igen sokoldalú és alapos volt. A jól képzett szerzetesek műveikkel hosz-

szú századokon át gyarapították a tibeti írásbeliséget. Ez volt a dolguk, semmi más. Ennek köszönhető a tibeti irodalom valóban bámulatos gazdagsága, óriási terjedelme.

Írjatok okos dolgozatokat az élet nagy kérdéseiről! Csak a földben ne tegyetek kárt! Ha itthon akarnátok megélni, bizonyára azon törnétek a fejeteket, hogyan kényszerítsétek a földet, hogy többet teremjen. Netán feltalálnátok a nagyüzemi mezőgazdaságot. Lehetetlent kívánnátok a természettől. Itt vékony a humusz, és ritka a levegő. Ne követeljetek tőle többet! Ne bántsátok! Menjetek, foglalkozzatok inkább, mondjuk, filozófiával! Bölcs elgondolás volt az ártalmatlan szellemi munka felé terelni a társakat. Még briliánsabb volt a megvalósítás.

Mostanában a földgolyó nyugati felén is kevés a föld, kevés a levegő. Foglalkozhatnánk inkább mi is, mondjuk, filozófiával.

*

Itt, a Szvajambhúnáth hegyen a tibeti vörös szekta kolostorának templomában púdzsa kezdődik. Szokatlan időpontban: kora délután. A Kathmandu-völgy összes madara menekül, amikor a szerzetesek fúvós és ütőhangszerei megszólalnak. A turisták a szívükhöz kapnak. A könyvtárban olvasgató szerzeteseknek a szemük se rebben, a majmok zavartalanul fosztogatják tovább a szentélyeket. A nepálizmus szellemében: hindut és buddhistát egyformán. Bizonyára ők a hegy legrégibb lakói („Ma-

jom-templom"). Több száz éve hallgatják már a tibetiek tantrikus zenéjét, megszokták.

Furcsa, hogy Marpa szerzetesei zenélnek itt. Amikor utoljára találkoztunk a Mesterrel a hegyen, még ki sem találta őket. Most meg már mormolják a mantrákat, fújják a hosszú flőtéket, ütik a dobot, csapkodják a cintányért és rázzák csengőiket, olyan otthonosan, mintha már Marpa előtt is ezt csinálták volna, az idők kezdete óta. És pont itt, ki-ki a maga helyén. Pedig csak visszataláltak ide, alapítójuk kedvenc nepáli hegyére, a Szvajambhúnáthra. Itt „szokta a meleget" Marpa három évig. Innen ment tovább Indiába a Tanításért. Megkapta, hazavitte, egy kicsit tibetire igazította, aztán a Tanítás itt van megint. Most már teljesen tibeti változatban. És ott van Európában, Amerikában is.

Egy magas, nordikus ábrázatú zarándok, vörösbarna szerzetesi öltözetben, mielőtt leborul a templom buddhája előtt, maga mellé állítja a földre diplomatatáskáját. Kint, a szentélyek előtt ugyanezt teszi. Több is van belőlük, kanadai buddhisták érkeztek zarándokútra. Szervezetten, hivatalosan. Tárgyalnak is, nyilván a közös tennivalókról, gazdasági ügyekről, egyebekről. Tulajdonképpen dolgoznak. Ezt sem lehet másként.

Mi lesz ebből? Üzlet vagy színjáték? Vagy végre komolyan érdeklődik a Nyugat Kelet iránt? Nyüzsögjenek csak, vegyenek bátran a völgy vallásainak eszméiből. Talán az itteni levegővel máshol is valami nepálizmusféle költözik a lelkekbe. (Gondolják naivan az efféléken töprengők.)

*

Odalent a völgyben a város egyes újabb részei olyanok, mint bármelyik más városé. Pedig nem olyanok. Ahogy az embereket se lehetne kicserélni, és ahogy itt az istenek se azok, akik. A jótékony lótuszvirág bizonyára még a kő alatt is dolgozik.

A Buddhanáth

Egyszer volt, hol nem volt, nagy botrány volt egyszer a Meru hegy fölötti legfölső égben. *Indra* főisten, miután bőségesen megebédelt, éppen jóízűen elszundított palotájában, amikor hosszú, csilingelő kacagás zavarta föl álmából. A haragos Indra kiugrott az ágyából, és odarohant az ablakhoz. Mit látott? Egy szemtelen kis tündér virágot szedett a kertjében, s közben boldogan, hangosan nevetgélt. Rá se hederített Indrára. Az isten lekiabált az ablakból, hogy azonnal hagyja abba. A tündér meg se hallotta. Önfeledten, kacarászva szedegette tovább a virágszálakat.

Indra nem szólt még egyszer, hanem haragjában varázserejével fogságba ejtette.

– Arra ítéllek, hogy a Kathmandu-völgyben szüless újra! Emberi testben élj, s addig maradj ott, míg meg nem építed a világ legnagyobb sztúpáját – dörögte az isten, majd jól becsapta az ablakot, s visszafeküdt aludni.

A tündér abban a szempillantásban eltűnt a kertből. Mintha a föld nyelte volna el.

A Kathmandu-völgyben libapásztorlányként született újra. Évről évre szorgalmasan dolgozott, a

végtelen füves réteken csendesen terelgette a libáit. A kis pénzt, amit keresett, gondosan összegyűjtötte. Egyetlen cél vezette: Indra parancsára megépíteni a sztúpát, hogy visszajusson végre a mennybe. Amikor már úgy gondolta, hogy elegendő pénze van terve megvalósítására, fölkerekedett, és elment Kathmandu királyához, aki történetesen tibeti volt.

– Na és mekkora lenne az a sztúpa? – kérdezte a lányt a király.

– Egy bivaly bőre éppen kiadja a méretét – felelte a libapásztorlány.

– Akkor megépítheted – szólt az uralkodó. – Rendben van. Szavamat adom rá.

Összegyűjtött pénzéből vásárolt akkor a lány Kathmanduban egy bivalybőrt, s máris kivitte a város szélére egy nagy rétre. A bőrt annyi vékony csíkra vágta, amennyire csak lehetett. A csíkokból körülkerített egy óriási területet, és máris sietett vissza a királyhoz.

– Kijelöltem a sztúpa helyét – mondta.

– Láss hozzá az építkezéshez – rendelkezett a király. – Építőmestereim rendelkezésedre állnak.

A lány éjt nappallá téve együtt dolgozott a mesterekkel. Teliholdra telihold jött, de a sztúpa csak nem akart elkészülni. A király főemberei összesúgtak, ármányt gyanítottak. Jelentették uralkodójuknak, hogy a lány bizonyára mesterkedik valamiben, mert a sztúpának már rég fel kellett volna épülnie. Akkor udvaroncaival a király kivonult a rétre. Amikor meglátták az épülő sztúpa hatalmas méreteit, a miniszterek azonnal követelték, hogy a király állítsa le a munkát. A lány elkölti a sztúpára a kincs-

tár teljes vagyonát. A király körüljárta a csíkokkal határolt óriási épületet, majd a fejét vakargatva csak ennyit mondott:

– *Jarong khasor*.

Ami tibeti nyelven azt jelentette: – *Ha kimondtam, állom a szavam*. – És a sztúpának épülnie kellett tovább.

Amikor fölépült, aranytornyának mind a négy oldalára ráfestette a lány a könyörületes Buddha mindent látó szemeit. Hogy tekintetével vigyázza a jó királyt és a Kathmandu-völgy népét. Aztán visszament tündérnek a legfelső égbe, a Meru hegy fölé. Azóta ezt a Buddha szemeivel ékesített hatalmas sztúpát a tibetiek Jarong khasor-sztúpának nevezik, megörökítve ezzel a tibeti király és a libapásztorlány történetét.

*

Így mesélik az emberek az idelátogatónak a Kathmandu-völgy másik ékességének, a Buddhanáth-sztúpa építésének a legendáját.

Kathmandutól nyolc kilométernyire északkeletre valaha csak nagy, virágzó rétek és rizsföldek terpeszkedtek. Egy 19. század végi angol utazó (Daniel Wright) beszámol még egy kis faluról, amely néhány nádtetős házból és egy óriási „Buddha-templomból" állt. Ez utóbbi volt a sztúpa, a falu pedig: *Buddhanáth*. Pontosan a Tibetet Indiával összekötő forgalmas kereskedelmi és zarándokút mellett feküdt. Jó helyre épült a falu is, a sztúpa is. Ma már azonban senki nem beszél a faluról, ha

valaki kimondja a nevét, az a sztúpára gondol. Buddhanáth egybeépült a terebélyesedő Kathmanduval, nevét elvette tőle a sztúpa és a köré épült tibeti kolostorváros. Elfogytak a rizsföldek is, de kisebb-nagyobb kertek azért maradtak. Szép környék. Kertváros kolostorokkal. És szívében a valóban impozáns méretű, gyönyörű sztúpa. A kupola szintenként kisebbedő ötemeletes alapjának az átmérője meghaladja a száz métert. Tornyának – szintén tizenhárom lépcsős – csúcsa pedig negyven méter magasan van.

Az itt élő tibetiek azt állítják, hogy valóban ez a világ legnagyobb sztúpája. A Himalájában legalább három-négy helyen látható a világ legnagyobb sztúpája. De vitákról mégsem hallani. Itt akárkinek lehet *legnagyobb* sztúpája, ha épp ez a vágya.

*

Volt idő, amikor a Himalája-vidéken szinte bárkinek lehetett tibeti királya is. Annak is, aki nem akart. Valószínűleg nem egészen véletlen, hogy a sztúpaépítés legendája a Kathmandu-völgy (Nepál) tibeti királyáról beszél.

Egyes kutatók feltételezik, hogy amikor Tibet a 7–8. században minden irányban kiterjesztette hatalmát a környéken, nem volt közömbös a mesés Nepál-völgy iránt sem. Létezéséről tudnia kellett, hiszen az Indiába vezető egyik legforgalmasabb kereskedelmi út már akkor is ez volt. Ha értékelték a hely szépségét, gazdagságát, nem utolsósorban barátságos éghajlatát, az akkoriban azt jelentette,

hogy el is foglalták. Elfoglalták, mert megtehették. Hogy fennhatóságuk mire terjedt ki és milyen hosszan állt fenn, nem tudni pontosan. De nehéz elképzelni, hogy amikor a kínai fővárost is megsarcolták (763) és *Harún ar-Rasíd*, a híres-neves bagdadi kalifa is annyira tartott a többiektől, hogy szövetségre lépett ellenük a Mennyei Birodalommal (Kínával), a tibeti királyság ne próbálta volna magához ölelni és minél tovább megtartani ezt a stratégiailag fontos, vonzó területet. A Nepáltól nyugatra eső távolabbi területek és keletre a mai Szikkim és Bhután – vagyis az egész környező vidék – mindenesetre Tibethez tartozott abban az időben.

Akár tibeti volt, akár nem, bölcs, erényes, jó királyuk volt a nepáliaknak, amikor ők is megépítették maguknak a világ legnagyobb sztúpáját. Erről egy másik legenda is tanúskodik.

*

Élt egyszer egy király a Kathmandu-völgyben, aki csodás palotát épített magának a szent Bagmati folyó partján. És mivel igen kedvelte a szökőkutakat, a palota kertjébe százat állíttatott. Amikor a mesterek az utolsóval, a legszebbel is elkészültek, nem volt nála boldogabb ember a földön. Nem győzött betelni a látványukkal, még holdfénynél is gyönyörködött bennük. De nem tartott soká a király boldogsága. Hirtelen szörnyű szárazság sújtotta az országot, a tavak, a folyók vize elapadt, a szökőkutakba se jutott víz sehonnan. A forróságnak sehogy sem akart vége szakadni, a völgyben éhín-

ség pusztított, az emberek szenvedtek. Az áldozatok száma egyre nőtt.

A király akkor magához szólította tudós asztrológusát, hogy tanácsot kérjen tőle.

– Felséges uram! – szólt az öreg mester, miután megvizsgálta a csillagok állását. – Az istenek haragját csak azzal enyhítheted, ha feláldozol valakit, aki birtokában van a harminckét erénynek.

Sok napot és sok álmatlan éjszakát töltött ezután töprengéssel a király. Végül hívatta a fiát.

– Menj ki holnap hajnalban a legszebb, legújabb szökőkutamhoz a kertbe. Látsz majd ott egy fehér lepedőbe csavart alakot a kút mellett heverni a fűben. Menj oda hozzá, és vágd le a fejét! – utasította a fiút, ellentmondást nem tűrő hangon.

Napkeltekor a herceg kiment a kertbe a csodálatos szökőkutakhoz. Megkereste a legszebbet, a legújabbat, s a tövében megtalálta a fekvő alakot. Odalépett hozzá, és apja parancsa szerint kardjával levágta a fejét. Amikor maga felé fordította a vérző, levágott fejet, ráismert a királyra. Csak ők ketten voltak birtokában a harminckét erénynek.

A herceg csaknem összeroppant, annyira megviselte a véres tett, a szörnyű áldozat, hogy saját apját kellett megölnie. Elvonult a hegyekbe, s remeteként egy barlangban húzta meg magát. Naphosszat könyörgött az istenekhez, hogy szabadítsák meg bűnének terhétől. Készen állt a vezeklés minden formájára. De az istenek nem válaszoltak a könyörgésére. Bűnének súlyát még nehezebbnek érezte, s odalent a völgyben a forróság még kegyet-

lenebbül pusztított. Ám a herceg buzgón tovább imádkozott. Mígnem egy nap megjelent előtte *Vadzsra Jógini* (Durga) istennő.

– Tudok a király áldozatáról, s hallom imáidat. Segítek rajtad – szólt, s így folytatta. – Holnap eljövök érted rizsmadár képében. Kövesd röptömet az égen, s ahol leszállok, építs egy sztúpát. Olyan hatalmasat, hogy messzi földről csodájára járjanak. Azt akarom, hogy mindenhonnan idetóduljanak a zarándokok a Kathmandu-völgybe.

Másnap a rizsmadár fehéren szállt a hajnali napfényben a hegyek fölött. Elrepült a kiégett mezők, a fuldokló város fölött, majd odébb egy magányos, száraz fa ágára leszállt. A herceg azonnal a palotába sietett, és parancsot adott embereinek, hogy vigyenek arra a helyre rengeteg követ és malternak való anyagot. Az emberek mindent elhoztak, amit csak kért, mégsem tudtak hozzálátni a sztúpa építéséhez. Egyetlen csepp vizük sem volt, hogy maltert keverjenek.

Akkor az ifjú herceg ezer fehér lepedőt hozatott a rétre. Éjszakára mind kifeszítette, hogy hajnalra nedvesek legyenek a rájuk hulló harmatcseppektől. És úgy is lett. A lepedők egytől egyig olyan nedvesek lettek, hogy reggel bőséggel csavarhatták belőlük a vizet a malterba. Nekiláttak végre a munkának.

A sztúpa hamarosan felépült. Abban a pillanatban, ahogy föltették tornyára az aranyos koronát, a völgyet sújtó nyomorúságnak vége szakadt. Építésének különös történetét idézve, a helybeliek

mind a mai napig „a millió harmatcsepp sztúpájá”-nak nevezik.

*

Ez volt az erényes nepáli királynak és a sztúpaépítésnek második változata. De létezik egy harmadik legenda is, annyira szívesen költenek meséket kedvelt sztúpájukról a nepáliak. Ez a mese a legújabb, de még 19. századi. Hőse az a *Dzsang Bahadur Rána,* aki a nepáliak közül alighanem először látta az európai földrészt. Fogadta az angol királynő és a francia köztársasági elnök. Útban hazafelé Benáresznél megfürdött a Gangeszban, hogy megtisztuljon.

A legenda szerint Buddhanáth óriás sztúpája az ő sorsának is főszereplője.

*

Történt egyszer, hogy Buddhanáth faluban óriási riadalom támadt. Egy gonosz jóslat, amely a falu pusztulását jövendölte, alaposan ráijesztett az emberekre. Hiába mondták a bölcsek, hogy ne higgyenek benne, a falusiak elmenekültek, hosszú ideig vissza se jöttek. Gazdátlanul maradtak a földek, a házak, felverte a gyom az utcákat. Az elhagyott sztúpát is kikezdte az idő. Düledeztek körülötte a szentélyek, romokban állt a környék.

Senki más, csupán egy bhutáni szerzetes maradt a faluban, ő vigyázta a sztúpát. Ez a szerzetes birtokában volt az orvoslás csodás képességének.

Mindenkit meggyógyított, aki betegen, csüggedten elzarándokolt a sztúpához. Eljutott a csodás gyógyulások híre Dzsang Bahadur Rána, a főminiszter palotájába is.

Ekkor történt, hogy Dzsang Bahadur látása erősen megromlott. Amikor már csaknem megvakult, küldöttséget menesztett a sztúpához a bhutáni szerzetesért, hozzák el őt a palotájába. A szerzetes már messziről meglátta az előkelő küldöttséget, eléjük ment a fogadásukra. Mielőtt bármit is szólhattak volna, azt mondta nekik.

– A ti uratok világtalan. Ha vissza akarja kapni a látását, neki kell eljönnie ide. A gyógyuláshoz körül kell sétálnia velem a sztúpát.

Így aztán Dzsang Bahadur Rána elment Buddhanáthba, s a bhutáni szerzetessel háromszor körüljárta a sztúpát. Séta közben a hit kérdéseiről beszélgettek, és arról, hogy ebben az életünkben érdemek gyűjtésével kell készülnünk a következőre.

– Most pedig menj, térj vissza palotádba! – szólt aztán a szerzetes, majd hozzátette. – Visszakapod látásodat, mely élesebb lesz, mint valaha. És éles is marad mindaddig, míg egyszer egy fehér tigrist nem látsz. A fehér tigris rossz jel lesz számodra. Amikor megpillantod, meghalsz.

Dzsang Bahadur visszatért a palotájába. Látása élessé vált, lelke tisztává, sugárzóvá. Hálája jeléül, hogy a bhutáni szerzetes a látását is visszaadta és a lelkét is megvilágosította, hozzálátott a sztúpa felújításához. Épített köré egy falat szentélyekkel, 108 imamalommal, és emelt egy hatalmas, díszes kaput. Ettől kezdve Buddhanáth és egész Nepál népé-

nek sorsa jó kezekben volt Dzsang Bahadur uralkodása idején.

Amikor Buddhanáth ismét a régi fényében tündökölt, a bhutáni szerzetes visszaköltözött a szülőföldjére. Ott azonban annyira hiányzott neki a sztúpa, hogy megépítette a pontos mását. Ez még ma is áll Bhutánban. Könnyű ráismerni, mert semmiben sem hasonlít a többi bhutáni sztúpára.

*

Dzsang Bahadur Rána Nepál történetének legrejtélyesebb alakja. Örökre homály fedi a részleteket, miként ragadta magához a királytól a hatalmat a 19. század derekán. Annyit biztosan tudunk, hogy emberi hatalom nem állhatta útját.

Dzsang az „események" kezdetekor a királyi gurkha hadsereg parancsnokának unokaöccse volt. Maga is kiváló katona, vagyis elszánt, kegyetlen, ráadásul eszes, s ha kellett, jó modorú, lovagias. Kedvelték a királyi házban. Egy alkalommal, amikor kis trónöröklési vita támadt a palotában, a királyi család és hűséges főemberei megbízták, hogy tegyen rendet a trónkövetelők között. Viszonylag egyszerűnek látszott a feladat, az uralkodástól visszavonulni készülő király legidősebb fiát kellett volna a trónra ültetni.

Bonyolította azonban a helyzetet, hogy a királynak két felesége volt, s azoknak több felnőtt korú fiuk. A feleségek természetesen nem értettek egyet abban, hogy melyik legidősebb fiút kell a trónra segíteni. Az első számú asszonyét vagy a másodi-

két? Mindegyik a maga idősebbik fiát akarta királynak, és mindegyik fiúnak más támogatói is voltak az udvarban. A király gyáva, gyenge kezű uralkodó volt, csak ügyetlenkedett az örökösödési vitában. A fiait se akarta megbántani, az előkelőségek érdekeit se akarta sérteni. Még egyik felesége szeretőjének önkényeskedéseit is eltűrte inkább. (Csak fiainak panaszkodott titkon, s őket tüzelte bosszúra.) Ezeket a viszonyokat tekintve bárki úgy vélhette, hogy szabad a vásár a palotában a trón megszerzéséért. Mindenki, aki elég hatalommal vagy befolyással bírt, előbb-utóbb be is kapcsolódott a versenybe. Már nemcsak a hercegek akartak a trónra kerülni, számos önjelölt is akadt a hatalmasok között. Ezek aztán egymással is viszálykodásba kezdtek. Mindenki harcolt mindenki ellen.

Dzsang Bahadur azonban nem ismert lehetetlent. Valóban rászolgált a bizalomra. 1846. szeptember 17-én éjjel elvágta a „nepáli csomó"-t. A palota udvarán holtan maradt ötvenöt udvari előkelőség és a trónviszály még néhány tucat résztvevője. Az ő nevüket föl sem jegyezték. A jól végzett munka után reggel Dzsang Bahadur főminiszterként kezdte a napot. Nem sokkal később a király házi őrizetben találta magát, a legkisebb, legmaflább királyfi pedig a trónon. Azt tette, amit Dzsang parancsolt neki. Vagyis lapított. És ez a viszony Dzsang utódai és a király utódai között változatlan maradt kerek száznégy esztendeig.

*

Dzsang fiatal volt, jóképű és vérszomjas. Senki nem mert szembeszállni vele. Lábainál hevertek a nők is, a gurkha vezérek is. Olyan erős volt, hogy egymaga meg tudott ölni egy leopárdot. Ha ehhez támadt kedve, hozatott egyet, s palotája magas kőfallal körülvett kertjében üldözni kezdte. A leopárdnak nem volt esélye. Felmászott utána a fára is. Végül puszta kézzel leteperte, majd kukrijával leszúrta.

Őrült kedvtelései voltak, de józan politikus volt. Ügyesen bánt az angolokkal. Nem fordult ellenük, de erős, korszerűen felfegyverzett hadsereget tartott. Hogy ők se higgyék Nepált könnyű prédának.

– A macska nem győzheti le az oroszlánt, tudom. De ha a macskát falhoz szorítják, véresre karmolja a támadója arcát. És az bizony nagyon fájdalmas – mondogatta mosolyogva az angol rezidensnek, amilyen gyakran csak lehetett.

Hogy közelről lássák, milyen elszántak a gurkhák, s egy kicsit le is legyenek kötelezve az angolok, Dzsang segítette őket harcosaival a szikh lázadók ellen Indiában.

Arra is vigyázott, hogy minél kevesebbet lássanak országából. Visszautasította az ajánlatot, hogy az angolok saját költségükön utat építsenek Indiából Kathmanduba. Tudta, hogy ezen az úton az angol hadsereg is szépen besétálhatna az országba. Még arra is gondolt, nehogy kitudódjon, mekkora nemesfémkészlete van Nepálnak. Hallani sem akart a bányászatról, betiltott mindenféle geológiai kutatómunkát. Észnél volt. Így aztán Nepál meg is maradt független országnak, egyedül a „térség”-

ben. A nepáliak megkedvelték Dzsangot, egyszerre láttak benne hőst és bölcs uralkodót. Az a hullahegy a palotában bizonyára a függetlenség ára volt – gondolták az alattvalók.

Még a bábkirályok is tisztelték. Pedig csak úgy bánt velük, mint a háziállataival. De hálásak voltak neki, hogy nem az ő gondjuk az ország irányítása azokban a nehéz években. És kétségtelen, hogy az angolok is megbecsülték a jó viszonyt Dzsanggal. Nem szívesen gondoltak rá, mi lenne, ha a gurkhák nem az ő oldalukon harcolnának Indiában. Tartottak is tőle, ami abból látszik, hogy Dzsangot nagy csinnadrattával meghívták Angliába. Azért lássa csak ez a vadember, milyen hatalmas birodalommal barátkozik. De a vadember nem esett hasra tőlük.

*

Dzsangnak nagyobb sikere volt a korabeli Európában, mint később Szandokánnak a moziban. Miután fivérei kíséretében partra szállt Southamptonban, a sajtó csak vele foglalkozott. Négyévi uralkodás után ő lett Észak-Hindusztán legbefolyásosabb politikusa, az angolok nélkülözhetetlen támasza, s mint ilyennek, Anglia nem volt rest udvarolni egy kicsit. Másfelől viszont Dzsang Bahadur maharadzsa még mindig csak harminckét éves volt, barna bőrű, hosszú hajú, halált megvetően bátor, győzedelmes hadvezér egy titokzatos himalájai országból. Zabálták a ladyk. Sikongva ájultak férjeik karjaiba, amikor rájuk emelte vad, sötét, férfias tekin-

tetét. Borzongtak a gyönyörűségtől. Gazdag ajándékaival és kifogástalan viselkedésével elbűvölte Viktória királynőt is. Az angol elit sorban állt nála a meghívásokkal. Mindenkit levett a lábáról.

Meglátogatta a gyárakat, a birka- és lótenyésztő telepeket, járt színházban és koncerteken. (A gurkhák egyébként nagy becsben tartották a jó zenészeket. Az ország egyesítésének éveiben, amikor elfoglalták *Kirtipur* városát, csak a zenészeket kímélték meg.) Mindent megmutogattak neki az angolok, amire hazájukban büszkék voltak. Lásson a vadember ipart, életszínvonalat, fejlődést, nyugati csodát. Azt akarták, hogy tisztelje és irigyelje őket.

Dzsang mindent megszemlélt, megdicsért, megköszönt, aztán elhajózott. Útközben kikötött Franciaországban, ott is látni akarták. Bonaparte Napóleon Lajos, a második köztársaság elnöke fogadta. Díszszemlét vezényeltetett a tiszteletére, hadd tudják meg a Himalájában, hogy nemcsak angol katonák vannak a világon. Dzsang maharadzsa őket is megnézte, megdicsérte, hálás volt a vendéglátásért.

A hajója ezután már meg sem állt Indiáig. Ott első dolga volt, hogy a nagy kirándulás után megtisztuljon a Gangesz vizében. Nem pusztán azért, hogy visszakapja a kasztját. Aki ugyanis elhagyja az Indiai-óceán partjait, a hinduk szerint elveszti a kasztjához való tartozását. De ha megtisztul, visszaszerzi. Dzsangnak azért is kellett a megmártózás, hogy kimossa magából az emlékeket. El akarta felejteni az egész utazást. Nem irigyelte sem az angolokat, sem a franciákat. Nem hódolt sem az ipari fejlődésnek, sem a jólét csodájának. Vissza akart

térni a hiedelmek világából a valósághoz. Tudta a mesékből meg a saját történetéből, hogy a gazdag ember nem boldogabb, mint a szegény. Ez a lázas nyugati iparkodás tehát nem teremt igazi boldogságot. Nem az élet minőségének emeléséhez vezet. Valahová máshová, de még nem tudni, hová. Akkor meg minek annyira sietni oda?

Ázsiából nézve az európai kontinens izgága, ifjú testvér, aki nem gondolkodik, mielőtt belefog valamibe. Szenvedélyes, elvakult. Amerika még inkább lelkesedik olyasmikért, amikről nem is tudja, micsoda. Jobb lesz nem törődni velük, éljék csak az életüket, ahogy akarják – gondolhatta Dzsang Bahadur Rána, a vadember, miközben lassan alámerült a Gangesz jó meleg vizébe. Mikor kijött belőle, már nem emlékezett semmire. Csak a döntésére, hogy a Nyugattól megóvja Nepált. Ennek szellemében kormányozta országát egész életében, s a többi Rána is, száz éven át. Aztán már nem lehetett tovább.

*

Dzsang maharadzsa 1877 februárjában tigrisvadászatra ment a hegyekbe. Olyan súlyosan megsebesült, hogy egyenesen a nepáli Gangesz, a Bagmati folyó partjára vitette magát. Odarendelte a brahminokat, óriási máglyát rakatott, s várta a halált. Búcsút vett családjától és gurkha harcosaitól. Lehet, hogy aznap meglátta a fehér tigrist. Ott halt meg a szent folyó partján.

Testét olvasztott vajjal és finom olajokkal beken-

ték, majd fehér lepelbe csavarták. Feltették a máglyára. Ott volt a parton három felesége is, akiknek már nem kellett őt követniük a halálba. Éppen Dzsang Bahadur tiltotta meg Nepálban, hogy az özvegyek életüket áldozzák férjük után. Az első számú feleség a szertartásra összegyűlt néphez fordulva elmondta, hogy férje minden cselekedetével a nepáliak érdekeit igyekezett szolgálni. Ha valamiben tévedett volna, ha bárkit megbántott volna, bocsássanak meg neki. Engedjék el lelkét, hogy a tűz átvihesse a következő életbe. Ezután az özvegy jelt adott a máglya meggyújtására, s amikor fellobbant a fehér fényű láng, a három asszony is a máglyára vetette magát.

A legenda szerint ebben a pillanatban egy óriási, nyolcméteres krokodil emelkedett ki a Bagmati vizéből, és magával ragadta a máglyáról Dzsang Bahadur holttestét. De néhány gurkha harcos a folyóba vetette magát, s a vízben fölvágták a krokodil hasát. Uruk kiszabadított testét visszatették a lángoló máglyára, így aztán a lelke mégiscsak megmenekült.

*

Dzsang zarándoklata a Buddhanáth-sztúpához megtérésének szép története. A nepáliak nem akarták, hogy uralkodójuk bűnben haljon meg. Nem lett volna az jó senkinek. Azt akarták hinni, hogy megtért, s hogy volt még ideje érdemeket gyűjteni következő életéhez.

Hogy Dzsang érzett-e valaha bűntudatot, meg-

bánást bármiért is, nem tudhatjuk. De az emberek éreztek helyette. Így akarták megtisztítani az emlékét. Hogy becsülhessék, hogy jó szívvel gondolhassanak rá. Ebben a tisztára mosdatásban kapott főszerepet a sztúpa. A „Buddha-templom" úgy szolgálta nepáli híveit, hogy tisztára mosta nekik vezérük lelkét.

Hogy ez mekkora erőfeszítéssel történt, azt a krokodilos történet jelzi. Úgy látszik, az emberek nem egykönnyen bocsátották meg Dzsang véres tetteit. Nem könnyen engedték el a lelkét a Bagmati partján. De elengedték, mert így szép a történet, ami velük történt meg. Ma is éppilyen szépnek látják, ha nem szebbnek.

Dzsang Bahadur síremléke ott áll a Bagmati folyó partján. A díszítések gazdagsága, a pompás szobrok, a gondozott épület arra vallanak, hogy megbecsülik az emlékét. Ahogy az összes Ránáét, akiknek szobraival ma is lépten-nyomon lehet találkozni Kathmanduban. Egyikük sem erényeivel, türelmével, szelídségével tűnt ki a nepáliak közül. Akik viszont annál erényesebbek, türelmesebbek, szelídebbek. És nem adják fel bástyáikat a gyalázkodás, a bosszú „felemelő" érzéséért sem. Pedig a Ránák száznégy éves „szigorúságá"-nak sok egyszerű nepáli alattvaló is áldozatul esett.

*

Buddhanáth falu sztúpája nem a bhutáni szerzetestől kapta gyógyító erejét. Épp fordítva, a szerzetes kapta a sztúpától. És a sztúpa azóta is, ma is csodá-

kat tesz – állítják a tibetiek. Az innen felszálló imákat meghallgatják az istenek, az itt elhangzó kívánságok biztosan teljesülnek. Varázserőt sugároz a hely maga, és a sztúpa is, amely állítólag a történelmi Buddha egyik legkiválóbb tanítványának, *Kasjapá*nak a földi maradványait őrzi. (Kasjapa a neve az előző világkorszak történelmi buddhájának is. A következőé *Maitreja*.)

Az óriási épület (alapja ötször, magassága négyszer nagyobb a Szvajambhúnáth hegyi sztúpáénál) nem látszik Kathmandu utcáiról. Még a külváros, a valamikori Buddhanáth falu utcáiról sem. Az arra járó látogató gyanútlanul sétál egy széles úton, s amikor betéved egy nem is túlságosan feltűnő kapun, földbe gyökerezik a lába. Az orra előtt emelkedik ki a földből a kolosszus, amelynek csúcsától az alap széléig kötelek feszülnek, s azokon millió színes, tibeti mantrákkal teleírt zászló lobog. Ettől még nagyobbnak látszik a sztúpa, az embernek valóban eláll a lélegzete.

Zarándokok serege járja körbe a nap minden szakában, de különösen a reggeli és az esti púdzsák idején. Úgy kerülgetik, hogy a sztúpa mindig jobb kézre essen. Közben megforgatják az alap falába épült imamalmokat, a szorgalmasabbak leborulnak a szentélyek előtt vagy akár minden lépésük után. Nemcsak a Himalája-vidék országaiból keresik föl a sztúpát a buddhisták, de Koreából, Japánból és Délkelet-Ázsia országaiból is jönnek. Ha tehetik, jönnek Oroszországból a buddhista burjátok, jönnek a mongolok, na és persze a nyugatiak is. Egy-

Kasjapa buddha

szerű nézelődő turistából is van épp elég. Óriási a forgalom.

A sztúpa körüli nem is olyan széles zarándokút külső szélén kétemeletes házak állnak, szorosan egymáshoz épülve. Ezek takarják el a városból ér-

kező szeme elől a kupolát, de még a tornyot is. Teljesen körülzárják a sztúpát, gyűrűt alkotnak köré. A házak alsó szintjei üzletek: főleg kegytárgy- és ékszerboltok. Könyvesbolt is akad. A felső szinten lakások vannak. Színes cseréptetős, tiszta, takaros épületek. Buddhanáth falu nádtetős házaiból mára mutatóba se maradt. Ezeket az újabbakat mind a tibeti menekültek építették maguknak az utóbbi évtizedekben.

A házak gyűrűje – bár elég szorosnak látszik – nem fojtogatja a sztúpát. A sztúpa se nagyon hagyja magát, meg a házak is elég szépek, mutatósak. Ablakaikból színes ruhákban hosszú copfos tibeti asszonyok, lányok nézik a lenti forgatagot, a lentiek meg őket bámulják. Kis boltjaikban és a boltok előtt az árusok mindig mozgásban vannak, egyfolytában nyüzsögnek. Nem kapkodnak, rohangálnak, csak rendezgetik az áruikat, a szebb darabokat egymásnak is megmutogatják. Gyönyörködnek a szép holmikban. Nem utálják a tárgyakat. Az ékszerészek és a bizsusok állandóan fényesítgetik, simogatják, dajkálják valamelyiket. És még a bámészkodókat sem traktálják ajánlataikkal. Ha az ember kézbe vesz valamit, nyugodtan meg lehet nézni, és van idő megkedvelni is. Ha megtetszik, meg is veszik a turisták. Sőt, így vesznek többet.

Talán az egész keleti világban csak a tibeti kereskedők nem erőszakosak. Szelídek, derűsek, és szívesen beszélgetnek. Mintha tényleg nem lenne fontos eladni az árut. Már-már gyanús, hogy akkor mit akarnak. Percek alatt mindent meg lehet tudni a kereskedőről, a családja történetéről, életkö-

rülményeiről, a családtagok munkájáról, álmairól. Jó a hangulat Buddhanáthban a zarándokok körútján.

*

A sztúpa építésének kora az 5. vagy a 8. századra tehető. Ha a legendák nepáli királya építette, akkor az 5-ben, ha a tibeti király, akkor a 8-ban emelték. Persze elképzelhető lenne egy, a legendáktól teljesen független változat is. De a történelmi forrásokból is ez a két lehetőség a legvalószínűbb. Úgy látszik, errefelé elég megbízhatóak a legendák. Már csak az a kérdés, melyik megbízható legendának higgyünk.

A nepáli buddhizmus történetének krónikái arról tudósítanak, hogy az 5. században élt *Mánadéva* nepáli király emelte a sztúpát. Mégpedig bűnbánata jeléül, amit apja meggyilkolása miatt érzett. Valami hasonló történetet mond el az egyik legenda is. Csak persze „megemelve". A herceg itt már vétlen az apagyilkosság elkövetésében, sőt a sztúpaépítés erényes, jó uralkodóra vall. Ahogy a másik legenda szerint Dzsang Bahadur Rána is a sztúpa körüli serénykedéssel gyűjtött magának érdemeket a megtisztuláshoz. Kétszer is segített tehát a sztúpa az uralkodói bűntettek jóvátételén fáradozó kegyes nepáliakon. Sokat köszönhetnek neki.

De hálásak lehetnek a tibetiek is. A sztúpaépítés meséjében az ő királyuk is a világ legjobb, legbecsületesebb királya, és ez jó fényt vet rájuk. De másképp is hasznosan szolgálja tibeti híveit a „Buddha-templom". A világ minden táján híressé

vált, népszerű zarándokhely a menekült tibetiek ezreit tartja el. Kolostorok tucatjai települtek a környékére, de virágzik itt a tibeti kultúra minden ága. A nepáli kolostorok a tibetiek szellemi életének mai központjai. S hogy egyáltalán léteznek, működnek ilyen központok, ez már önmagában óriási csoda. Legutóbb a szellemi virágzásnak ezt a csodáját kapták a buddhanáthi sztúpától a tibetiek.

*

A csontok, melyeket hatalmas kupolája rejt, ha igaz, Kasjapa földi maradványai. Buddha kiváló tanítványa sokat tett a Tanításért. Tulajdonképpen neki köszönhető, hogy a buddhizmus fennmaradt. De szerepe volt abban is, hogy előzőleg olyan széles körben elterjedt.

A Kasjapa név már a legrégibb ind szövegekben, a *Rig-véda* Kr. e. 1200 körül keletkezett himnuszaiban feltűnik, és nagy karriert fut be Buddhanáthig, a kínai, koreai és japán buddhizmusig, a mai napig. Kasjapa a régi ind mitológiában „ősbölcs", ő minden élő atyja. Kasjapától származnak az istenek, az emberek, a démonok, a kígyók, a madarak, ő az őseredet, akit a hinduk gyakran Brahmával azonosítanak. Buddha korában kasjapáknak (Kasjapa leszármazottainak) nevezték a hindu áldozópapokat, akik a púdzsákon a *Rig-véda* himnuszait olvasták, felajánlották az isteneknek az étel- és italáldozatot, és ők mutatták be a tűzáldozatot is. Az utóbbira utalva tűzpapokként emlegették őket, és igen nagy tiszteletben álltak.

Ezért volt a buddhizmus történetében nagy jelentősége annak, hogy Buddha, miután úgy döntött, nem őrzi meg magának a megvilágosodásra törés módszerét, hanem a tanítás útjára lép, elsők között nyert meg magának három tűzpapot. A hagyomány egyik változata szerint egy észak-indiai kis település (Uruvela) határában a hegytetőn, az égő áldozati tűz előtt ennek a három kasjapának mondta el híres Tűzbeszédét.

*

Minden lángban áll, papok! Lángban áll a szem, lángban állnak a képek, lángban áll a fül, lángban állnak a hangok, lángban áll az orr, lángban állnak a szagok, lángban áll a nyelv, lángban állnak az ízek, lángban áll a test, a tárgyak, lángban áll az értelem, lángban áll a gondolat! Mi gyújtotta lángra őket? A szenvedély tüze, a balgaság tüze, a szenvedés, a szomorúság, a gyötrelem gyújtotta lángra, mondom nektek. Ha egy okos tanítvány ezt belátja, elfordul a szemtől, a képektől, a fültől, a hangoktól, az orrtól, a szagoktól, a nyelvtől, az ízektől, a testtől, a tárgyaktól, elfordul az értelemtől, a gondolattól. Ha mindezektől elfordul, a tanítvány eléri a vágytalanságot. A vágytalanság révén szabaddá lesz, ha szabaddá lett, elérte a tökéletességet. Ha elérte a tökéletességet, cselekvését befejezte, nincs többé köze a gyötrelmekkel teli, lángokban álló világhoz. Nincs többé újraszületés, nincs többé halál. Céljához ért a tanítvány. Számára megszűnt a világ. Így tesz a bölcs tanítvány, én mondom nektek, papok!

*

Buddha e híres beszédével (mely természetesen bővebb, részletezőbb, mint ez az összefoglalás) híveivé tette a kasjapákat. A tűzpapok ezután együtt mentek Buddhával Magadha állam királyához (rádzsa), aki nem hitt a szemének, amikor együtt látta őket. Azt gondolta, a tűzpapok térítették meg Buddhát. Az egyik kasjapa aztán elmagyarázta neki, hogy ők váltak Buddha követőivé. A király elgondolkozott az eseten. Ha Magadha legnagyobb tiszteletben álló hindu papjai, a tűzpapok Buddha tanításának szolgálatába álltak, akkor bizony igen figyelemreméltó lehet az a tanítás. Buddha ekkor megkérte az egyik kasjapát, hogy fejtse ki a királynak, miért lettek követőivé. A tűzpap beszéde olyan nagy hatással volt Magadha királyára, hogy Buddhának és tanítványainak egy óriási parkot ajándékozott, hogy megtelepedjenek nála. Ez lett később Buddha legkedveltebb tartózkodási helye. Itt jött létre követőinek első közössége, melyben már kialakultak a buddhista kolostori élet szabályai.

A király, aki baráti viszonyban volt Buddha kapilavasztui családjával, igen bőkezűnek bizonyult. A park, amely Buddha híveitől a „Bambuszliget" elnevezést kapta, és ahol a Magasztos négy esztendőt töltött, csodálatosan szép hely volt. A ligetben bőven termett a sokféle gyümölcsfa, az emberek között szelíd állatok sétálgattak, amelyeket a király erdésze etetett. A mókusok seregének külön etetőt épített, ennek a mókusetetőnek a szomszédságában volt Buddha lakóhelye. A szerze-

tesek oszlopokon nyugvó, bambusztetővel fedett, oldalt nyitott építményeket emeltek maguknak, s szintén bambuszból készült ágyakon aludtak. Így éltek a ligetben az első „buddhisták".

Itt hallgatták mesterük tanítását a buddhizmus történetének azok a későbbi kiválóságai, akik aztán a mahajánában mitológiai szereplőkként váltak még híresebbé. Közöttük volt a három tűzpap egyike, a legjobb képességű. A származására és a korábbi működésére is utaló Kasjapa néven vált ismertté. Kathmanduban azt mondják, hogy a buddhanáthi sztúpa minden csodája az ő csontjaitól származik.

*

Kasjapa Buddha életének minden jelentős eseményénél ott volt. Ezzel Buddha lépten-nyomon büszkélkedett, meg hasznot is húzott belőle. Nemcsak Magadha királyát kápráztatta el a tűztisztelők vezető papjának elhódításával, de más előkelőségeket és az egyszerű hivőket is. Kasjapa jelenléte mindenki szemében emelte Buddha tanításának rangját.

A védák bölcsétől származni olyan nagy tekintélyt jelentett, hogy egy alkalommal maga Buddha is tőle származtatta magát. Legalábbis ami életmódját, a koldulást illeti, az ősbölcs Kasjapa örökségeként említette. Ez Buddha számára kitüntető „rokonság", ám egyvalakinek égető fájdalom volt hallani. Annak, akinek szólt: saját apjának.

Ez nyolc évvel azután történt, hogy a herceg elhagyta otthonát. Azóta már megvilágosodott, meg-

forgatta a Tan kerekét, vagyis a tanítás munkájához látott, s hívei is egyre szaporodtak egész Észak-Indiában. Világi követőivé lett uralkodók és családtagjaik, szerzetesnek állt egyszerű emberek százai jelezték hódításának útját. De már Kapilavasztuban, királyi családja városában is hirdették eszméit. Azt is tudták róla, hogy a közeli Magadha államban tartózkodik. Így aztán egy nap a család küldöttséget menesztett hozzá, amikor Buddha öccse, *Nanda* nagykorúvá lett, és esküvőjére készülődött. Az esküvői meghívást, mely a Kr. e. 526. év Kos teliholdjának napjára szólt (ilyen pontosan vélik tudni egyes kutatók), a király főminisztere és lovásza adta át Buddhának a Bambusz-ligetben. A család minden tagja, de különösen a királyi apa és Buddha búcsú nélkül elhagyott felesége szorongva várta a választ. Buddha elfogadta a meghívást, és ezt azonnal közölte is a főrangú küldöncökkel, akik már ezzel a hírrel térhettek haza Kapilavasztuba.

A királyi család nem egykönnyen szánta rá magát Buddha meghívására. A herceg nyolc évvel ezelőtti szökése a palotából még mindig fájó emlék volt. Nem vett búcsút senkitől, sőt úgy ment el, hogy még újszülött fiát sem nézte meg. Egy pillantásra sem méltatta. Neki sem volt ám könnyű! Az ifjú herceg, aki akkor már elhatározta, hogy életét az emberi szenvedés okainak feltárására és a szenvedéstől való megszabadulás útjának fölkutatására szánja, joggal félt saját gyengeségétől. Tudta, ha azon az éjszakán egyetlen pillantást vet alvó feleségére és gyerekére, lehet, hogy nem indul el. „Bilincs született", jegyezte meg kedvetlenül, amikor

hírét hozták fia születésének. Ebből a bilincsből akart szabadulni, hogy teljesíthesse küldetését.

Szabadult is meg nem is. Megvilágosodva rálelt az útra, amelyet keresett, de bizonytalan viszonya a családjával nyilván őt is nyugtalanította. A megszabadulás elmélete már rendben volt, de a gyakorlat, amelynek visszafelé is igazolnia, rendeznie kellett volna mindannyiuk életét, még nem. Buddha és családja is ettől a találkozástól várta kapcsolatuk megoldását. Hiába várták.

*

Buddha, miután elfogadta a meghívást, kisvártatva útnak indult szülőföldjére. Titkon bizony arra is gondolt, hogy ha apja elfogadja a tanítását, és követőjévé lesz, megnyerheti őt a szerzetesi közösség támogatójának is. A Bambusz-liget lassan már megtelt szerzetesekkel, hívek újabb csoportjainak kellene helyet találnia, s ebben apja igazán segíthetne. Fontolgatta a Magasztos.

Négy-öt fős kíséretével, vándorszerzetesek módjára, gyalogszerrel közeledett Kapilavasztu városához. Útközben mindvégig koldulással szerezte meg élelmét, ez is a hagyomány része volt, a szerzetesi élet szabályaihoz tartozott. Megszólítaniuk senkit nem volt szabad, a házak bejárata előtt álldogáltak alamizsnás edényükkel, s ha kaptak valamit, ha nem, továbbálltak. Csoportosan is tilos volt koldulni, egy házhoz csak egy szerzetes állhatott.

Így érkeztek meg Kapilavasztuba. Buddha és kísérete némán, alázattal álldogáltak edényeikkel a

város házainak kapui előtt, ezzel is hirdetve, hogy nem tartanak az emberek megvetésétől, távoli tőlük a gőg, a büszkeség. Megtudták ezt a királyi palotában is, ahol viszont nem az erény hirdetését látták a koldulásban. A király felháborodottan fia elé sietett, s ott mindjárt az utcán heves szóváltás támadt köztük.

– Miért gondolod, hogy képtelenek lennénk megvendégelni néhány szerzetest? Miért szégyenítesz meg minket? – szólt az apa, s nemigen akarta megérteni, hogy fia ezzel is a Tanítást hirdeti.

– Mi is, te is, a harcosok dicső nemzetségéből származunk. Közülünk még senki nem szerezte koldulással az élelmét! – folytatta, és ekkor vetette oda Buddha a király szívén sebet ütő mondatot.

– Tiéd a származtatás a rádzsákon keresztül, de én a látóktól, a bölcsektől, a Kasjapától származom! Ők mind koldulással szerezték élelmüket.

Az apa egy szót sem szólt erre. Némán, hosszú percekig állt, míg megnyugodott. Akkor elvette fia kezéből az alamizsnás edényt, és még mindig szótlanul a palotába vezette őt szerzeteseivel együtt. Képtelen volt fiában a Buddhát, a Tanítót látni. Érthető. Az apa szemében *a fiú* koldult. Hazajött *a gyerek*. Pont olyan konok, mint nyolc éve, amikor megszökött. Kár. Nem így képzelte a viszontlátást.

*

A palotában addigra már összegyűlt a lakodalmas társaság. Buddha itt látta viszont öccsét, nevelőanyját (szülőanyja, miután világra hozta őt, meghalt),

számos unokatestvérét és többi rokonát. Egyedül feleségét, *Gopá*t, és fiát, *Ráhulá*t nem találta köztük.

Persze, hogy az elhagyott asszony nem rohant a férje fogadására. Azt üzente a királlyal, hogy ha Buddha akar vele találkozni, fogadja, de ne várja, hogy ő keresse fel. Amikor a király az üzenetet átadta, jelentőségteljesen hozzátette, hogy Gopa az eltelt nyolc esztendőben igen példás, erényes életet élt. Gyermekét is példásan nevelte. Szegény apa, szegény, elhagyott asszony. Még mindig bíztak a lehetetlenben, Buddha visszatérésében. Hátha egyeztetni tudja a Tanítást a múltjával.

Ahogy elhangoztak az apa közvetítő szavai, Buddha azonnal felesége lakosztálya felé indult. De nem egyedül. Intett egyik tanítványának, hogy kövesse. Két férfi lépett a várakozó asszony szobájába. Ebből az asszony mindent megértett. Buddhának egy szót sem kellett szólnia. Gopát egyetlen dolog érdekelte volna, de arról csak két ember beszélhet. Most arról nem lesz szó. Másról meg minek legyen? Nem tartott sokáig a találkozás. Hogy pontosan mi történt, nem tudhatjuk. A három jelenlévő közül egyik sem jegyezte föl. És nem is beszélt róla soha. Legalábbis nincs róla adat. De tudjuk, hogy Buddha és felesége ezután többé nem találkoztak.

A szerzetesek nem maradtak sokáig a lakodalomban. A város szélére vonultak, az úgynevezett Fügefa-ligetbe. Ám a palotából sokan velük tartottak, s a jelenlévők kérésére Buddha a ligetben beszédet mondott. Rájuk már nyilván korábban is nagy hatással voltak tanításai, s most megjelenése

s valószínűleg vonzó személyisége is fokozta a korábbi hatást. Másképpen nehéz lenne megmagyarázni, miként történhetett, hogy a beszéd után több unokafivére és távolabbi rokona is vele maradt. A Sákja nemzetség színe-java szerzetesnek állt.

Ekkor vált Buddha tanítványává unokaöccse, *Ánanda,* aki mesterével volt élete utolsó pillanataiban a Pava falu melletti szálafaerdőben. De vele ment öccse, Nanda is, aki egyszeriben elhagyta újdonsült feleségét. Sőt megjelent a Fügefa-ligetben Ráhula, Buddha nyolcesztendős fia is. Amikor Buddha és kísérete kivonult a palotából, Gopa az ablakból megmutatta a gyereknek, melyik szerzetes volt a sákják hercege, vagyis hogy ki az apja. A fiú a ligetben odament hozzá, és anyja tanácsára azt mondta: – Szerzetes, te vagy az apám. Add ki az örökségemet! – Buddha nem jött zavarba. A fiú kérését a szerzetességért való folyamodásnak tekintette, és máris intézkedett, hogy vegyék föl novíciusnak. Fölvették. Buddha kiadta az örökségét.

A különböző buddhista rendek azóta is azokat a gyerekeket veszik föl szerzetesjelöltnek, akik nyolcadik évüket már betöltötték.

*

A Buddha rokonságából származó tanítványok közül Ánanda volt a legszorgalmasabb és leghűségesebb. Amolyan titkár szerepet töltött be a Mester mellett, akinek szavait följegyezte, majd később ezekből a följegyzésekből megírta a buddhista ká-

non néhány legfontosabb fejezetét. Ő jegyezte föl Buddha utolsó szavait is, amikor halála előtt a mallák szálaerdejében ketten maradtak. (Mások szerint Ánanda mindent csak megjegyzett és emlékezetből elmondta a társaknak, akik aztán szavait leírták. De kétségtelen, hogy Buddha szavait, beszédeit, így vagy úgy, ő idézte fel.) Ő szervezte meg a gyászszertartást, ahol már sokan megjelentek, szerzetesek és világiak, ismerős és ismeretlen tisztelők.

Mielőtt a máglyát elkészítették és a tetejére föltették Buddha holttestét, óriási zápor hullott a környékre. Akkora, hogy a tanítványok sehogy sem tudták meggyújtani az összerakott fát. Hiába próbálkoztak, úgy látszott, hogy el kell halasztani a gyászszertartást. Ám akkor váratlanul megérkezett Kasjapa, aki Buddhát kereste, de már tudta hírből, hogy holtan találja. Ő is búcsút vett tőle, és amikor odalépett a máglyához, a szálafák hirtelen maguktól lángra lobbantak. Tündöklő fehér fényben égtek, így hamvadt el rajtuk a Tökéletessé Vált holtteste. A legenda szerint más csodás jelenségek is kísérték a Magasztos hamvasztását. Miközben a máglyát építették, hatalmas földrengés támadt, amikor lángolt, az égben az istenek dobjai peregtek, s amikor a test elhamvadt, az égből egy vízsugár eloltotta a tüzet.

Azóta a legendák istenivé emelték Buddha alakját, s 2500 éve a legtöbb híve ennek megfelelően tiszteli. De életében csakis az embert tisztelhették. Mindabból a felsőfokból, amit nevei sorolnak (Magasztos, Megvilágosodott, Tökéletes, Győzedelmes

stb.), valaminek igaznak kellett lennie. Másképpen nem tudott volna ekkora hatást gyakorolni kora kiváló elméire. Igazi szellemi nagyságok tettek félre hitet, politikát, tekintélyt, vagyont, családi életet, hogy követhessék. Egy ilyen kiválóság volt Kasjapa is. A buddhizmus minden irányzatában jelentős szerepet játszik a tisztelete, a hinajánától egészen a zen buddhizmusig. Legfőbb érdeme, hogy Buddha halála után a Tanítást egy zsinaton írásba foglalták a hívek. Hogy fennmaradt, hogy ma is létezik.

*

Volt Buddhának egy tanítványa, aki lelkes híve volt ugyan a Mesternek, de a szerzetesi élet szigorú szabályait nehezen viselte. Amikor Buddha meghalt, úgy gondolta, végre egy kicsit lazább lehet az élet a közösségekben. El is kezdett a maga módján élni. Ezt tette mindenki. Így derült ki, hogy a szerzeteseknek fogalmuk sincs a kolostori élet szabályairól. Mire van szabály, és mire nincs? Ki így emlékezett, ki úgy. Ráadásul arról is mindenki hallott valamit, hogy Buddha nem ragaszkodott a kisebb szabályok betartásához. Felajánlotta, hogy azokat később el is lehet hagyni. De melyek a *kisebb* szabályok? Semmi nem volt írásban rögzítve.

Össze kellett hívni egy zsinatot. Méghozzá minél előbb, nehogy az együttélés szabályai híján széthulljon a közösség, és a szerzetesek szétszéledjenek. A zsinaton Kasjapa elnökölt. 499 megvilágosodott tanítvány volt jelen, és egy még tévelygő. Szegény Ánanda (az unokaöcs) Buddha haláláig

nem érte el a megvilágosodást, de azért meghívták, mert nélkülözhetetlen volt. A Mester különben is megígérte neki, hogy később egészen biztosan megvilágosodik.

A zsinaton Kasjapa kérdéseire a tanítványok felmondták egymásnak és egyeztették a szerzetesi életre vonatkozó szabályokat és a Tanítás legfontosabb részleteit. A hagyomány egyik változata úgy tartja, hogy ennek a munkának az eredményeképpen született meg a buddhizmus szent könyveinek kánonja ma is ismert formájában. Kétségtelen, hogy ezen az első zsinaton igen nagy munkát végeztek a tanítványok, de a kánon terjedelmes szövegeit itt még nemigen lehetett volna összeállítani. Az első hitelesnek látszó szövegrész is száz évvel későbbi, mint a zsinat időpontja. Viszont biztos, hogy ezek a későbbi szövegek sohasem jöttek volna létre Kasjapáék erőfeszítése nélkül.

*

A Buddhanáth-sztúpa legendáinak talán legkedvesebb szereplője az Indra istent felbosszantó kis tündér. Még tündért is jó olyat ismerni, aki ennyire szeret virágot szedni. Boldog és önfeledt, s olyan hangosan tud kacagni, hogy a jóllakott főisten fölébred rá. Csak kacagva tud virágot lopni.

Ennek a tündérnek, egy másik legenda szerint, libapásztorlány korában született három fia. Mindhárom fiú már második földi életében olyan híres szent lett, hogy aki nem tudja, ki volt az anyjuk, az is kitalálja, hogy csakis egy gyönyörű, kacagós,

Triszong Decen tibeti király

virágtolvaj tündértől származhatnak. Ez a három, szentté vált híresség: két indiai tanító és egy tibeti király volt. Mindhárman Buddha tanításának szolgálatában álltak, és mindhárman valóságos történelmi személyek voltak. Második közös történetü-

ket a földön természetesen a királlyá lett volt fivér irányította.

A tibeti király, akit *Triszong Decen*nek hívtak, a legenda két másik szereplőjével együtt a 8. században élt. Valószínűleg 755-től 797-ig uralkodott. Ő volt az, aki 763-ban megsarcolta a kínai fővárost, Csangant. S bár a tibeti trónon volt már elődje, aki komolyan gondolta a buddhizmus meghonosítását az országban, a munka nagy része mégis rá maradt. Először is el kellett döntenie, hogy melyik buddhizmust válassza. Ez sem volt könnyű dolog. Addigra ugyanis már olyan nagy volt a választék buddhizmusban, hogy jól meg kellett nézni, mit is hoz be az országba és tesz államvallássá egy király. A 8. századra kialakultak az indiai buddhizmus különböző, egymástól igen eltérő irányzatai (hinajána, a mahajána több ága), és virágzott északon a kínai buddhizmus, a *csan* (japánul *zen*) is. Az indiai és a kínai között ég és föld a különbség.

Az első és legfontosabb, hogy az indiai a fokozatos megvilágosodást hirdeti (lásd a Kathmandu-völgy sztúpáin is a 13 lépcsős tornyokat), míg a kínai az eszmélésszerű egyfokozatút. Ez látszólag nem olyan nagy különbség, mégis az. A csan hívei szemében az indiaiak agyongyötrik magukat a buddhaságért („hajszolják a buddhaságot"). Úgy elfáradnak a fokozatos úton, hogy a végén nem marad erejük eszmélni. Hosszan és szolgaian dolgoznak a célért, aztán mégsem érik el. Mestereiket istenként tisztelik, állandóan a tőlük származó szent szövegeket búvják és magyarázzák. Mindebben akkora erőfeszítés van, hogy az meghiúsít min-

den eredményt – mondják a kínaiak, s ebben a korban igen népszerű náluk a csan tanítás, amelynek alapján mindezt vallják.

A csan hívei elvetik az írott hagyományt, megtagadják a régi mestereket, kivéve persze Buddhát. Éppen az ő eredeti tanításához térnek vissza, s valami hasonlót hirdetnek, mint a hinajána. Azt mondják, mindenki váltsa meg magát úgy, ahogy tudja. *„Nincs egyetlen út. Magunk vagyunk a világon, s ahányan vagyunk, annyi az út. És nem ismerhetjük egymás útjait."* Ennek megfelelően élnek is. Természetesen a buddhizmus gondolkodásmódját, alaptéziseit tiszteletben tartják, de többet bíznak az életmód, sőt az egész emberi létezés természetességére, mint a vallásgyakorlatra. Tagadják az érdemek gyűjtésének szükségességét, az áldozatok értelmét is. *„Legyetek önmagatok mesterei ott, ahol éppen vagytok, s ott helyben megigazultok."* A csan-hívek elutasítanak mindenfajta külsőséget és szokást, nem óhajtanak még a végső cél, a nirvána fogalmának bölcseleti fejtegetésével sem foglalkozni.

A korabeli Kínában tehát ilyen felfogású irányzatok népszerűek (köztük a legeredetibb és legszellemesebb *Lin-csi* apáté), míg délen, Indiában az egyre több isteni közreműködéssel és misztikával telítődő mahajána iskolák. Ezek közül kellett Triszong Decen királynak kiválasztania azt, amit a tibetieknek szán.

Nagyon bölcsen zsinatot hívott össze Lhászában, Tibet fővárosában. Meghívta mindkét felfogás képviselőjét, a kínaiét és az indiaiét. Hagyta, sőt buzdította őket, hadd vitatkozzanak, miközben ő csak

figyelt. Az indiai mester, bizonyos *Sántaraksita* nevű bölcs nagyon jól érvelt a kínai irányzattal szemben, s ez megtetszett a királynak. Őt hirdette ki győztesnek a vitában, s az indiai buddhizmus mellett döntött. A kínait profánnak, istentelennek ítélte. Mivel tagadja a kegyes cselekedetek fontosságát, nem tiszteli a hagyományt, alkalmatlan a tibetiek nevelésére – állapította meg, s bizony a tibetiek szempontjából igaza is volt. Jól döntött. A csan valóban nem lett volna alkalmas betölteni egy alig letelepedett nomád nép államvallásának a szerepét.

Triszong Decen ezen a lhászai zsinaton találkozott korábbi életének egyik testvérével, akit ebben a történetben Sántaraksitának hívnak.

*

Sántaraksita meggyőzte a királyt, de nem tudta meggyőzni a népet. Filozófus volt, nem hittérítő. Nem ismerte a fogásokat. Annál jobban ismerte a harmadik testvér újabb testetöltése, a szintén indiai *Padmaszambhava*. Őt hívta meg magához a király Sántaraksita után, aki visszavonult Nepálba.

Padmaszambhava a tibeti buddhizmus panteonjának főalakja. Minden titkos tanítások tudója, első számú szent, mindenható. Hozzá száll a legtöbb ima, hozzá fordulnak oltalomért az emberek, tőle kérnek szellemi támogatást a tudós művek szerzői. Padmaszambhava, kasmíri jógi és varázsló szilárdította meg Tibetben a buddhizmust. Szerepe tehát felbecsülhetetlen értékű, még ha működése egy kissé szokatlan is.

*

Padmaszambhava

A hagyomány szerint szivárványszínű felhőként érkezett Tibetbe, és a buddhizmus népszerűsítését azzal kezdte, hogy varázstudományát megosztotta a tibetiekkel. Azonnal tanítványok serege vette körül, akik hamarosan képesek voltak megnyergelni a napsugarat, röpködni, mint a madarak, aranyat csinálni a hullából, és úgy döfni a botot a szik-

lába, mint a vajba. Téglát ettek, puszta kézzel fogdosták a vadállatokat és a madarakat, a villámot leemelték az égről, és kilőtték íjukról, mint a nyílvesszőt.

A buddhizmusnak az az ága, amit ő képviselt, valóban tele van mágiával, misztikus praktikákkal. Ezért tudták a tibetiek elfogadni Padmaszambhavától. Nem volt olyan idegen korábbi hitüktől, a samanisztikus *bon* vallástól.

Padmaszambhava, mint neve elárulja, lótuszvirág kelyhéből született. A mai Kasmír területén egy kis királyság hercegeként fényűzően élhetett volna királyi apja jóvoltából, de másként döntött. Égi szót hallott ugyanis, amely arra biztatta, hogy a varázslatnak szentelje az életét. Elfordult hát az élet hívságaitól, s kitanulta a jógatechnikákat, amelyek képessé tették a természetfölötti hatalom megszerzésére. Így történt, hogy egy alkalommal megragadta az égen a villámot, s agyonsújtotta vele a palota néhány előkelőségét. Az ifjú herceget halálra ítélték a bírák, apja se tudta megmenteni. A fiú azonban nem várta meg a karóba húzást. Még táltosa hátáról bebizonyította bíráinak, hogy akik áldozatául estek, egytől egyig gonosztevők voltak (különösen előző életükben), s aztán fölugratott az égbe.

Bejárt minden világot, és megtanult minden tudományt. Különösen az alkímiát, az asztrológiát és a mágiát kedvelte. Mikor már mindent tudott, a teste megszűnt létezni. Szertefoszlott az égben. De ő maga ezután bármilyen alakban képes volt meg-

Padmaszambhava saktijával

jelenni. Ezután látott a tanításhoz, és jutott el Tibetbe is.

Ott faluról falura, városról városra, vidékről vidékre járt, s varázserejével mindenhol leigázta a helyi isteneket, démonokat, akik ellenségesek vol-

tak a buddhizmussal. Vagy pedig befogadta őket a buddhista istenek és démonok társaságába. Mikor már mindenhol járt és mindenhol fölvirágoztatta az új vallást, ismét táltos paripájára pattant, s az égbe emelkedett. Maga Triszong Decen király is alig hitt a szemének. Csak nézte, milyen gyorsan távolodik. Először akkora volt, mint egy holló, majd mint egy légy, végül pedig mint egy mákszem. Aztán eltűnt a szeme elől. De másnap a király látta, amint Padmaszambhava odafönt a tündérek országában egy fa alatt szunyókál, s mellette álldogál aranyportól lepett paripája. Aludhatott is jóízűen tündérországban a Lótuszban Született. Akkor már készen állt odalent a nagy mű: tibeti földön elterjedt és népszerűvé vált a buddhizmus.

A legtöbbet valóban Padmaszambhava tette érte. De a király és a filozófus nélkül nem jutott volna semmire. Így lett a dicsőség mindhármuké, a kacagó tündértől származó egykori fivéreké.

*

Padmaszambhava szentélye Buddhanáthban a Kasjapa-csontokat őrző kupola közvetlen közelében található. Még a 8. században épült. Alighogy a Mester, befejezvén művét, az égbe ugratott, megépítették emlékére a szentélyt. Szép, vakítóan fehér, sztúpa formájú épület. Belül a freskók sajnos teljesen megfeketedtek már a több száz örökké lobogó vajmécses kormától.

A magát Padmaszambhavától mint alapítótól származtató tibeti rendnek két kolostora is a Budd-

hanáth-sztúpa közelébe telepedett. Az egyiket megosztották egy másik misztikus tanítást hirdető renddel, a Marpa-féle vörösökkel. Jól megférnek egy kolostorban, nincs vita köztük. Más rendek társbérleteivel sincs gond, az efféle együttélés régi hagyomány a buddhizmusban. Miért épp az első számú szent követőivel, az öregekkel ne férnének meg a fiatalabbak? Padmaszambhava szerzeteseivel nagy megtiszteltetés együtt élni bárkinek.

*

Bár a Nagy Varázsló lova a király szeme láttára rúgta el magától Tibet földjét, s tűnt el gazdájával együtt a magasban, a Lótuszban Született azért nem hagyta teljesen magukra a tibetieket. Még mielőtt elment volna, megszámlálhatatlan művet írt az élet és a halál sok-sok kérdéséről, természetesen Buddha követőinek szemléletével. Ezek a Tanítás addig ki nem fejtett részletei. Az elkészült szövegeket aztán jól elrejtette, de úgy, hogy az iparkodó tanítványok azért később megleljék, s tanuljanak belőle. Különösen a 14. században igen sok ilyen, kolofonja szerint Padmaszambhavától származó mű került elő kolostorok falából, fák odvából, barlangok mélyéből.

A Lótuszban Született – furcsa szokásával – külön műfajt teremtett Tibetben. Az elrejtett és megtalálásra szánt műveket *termá*nak (kincsnek) nevezik, a könyvkincsek megtalálóit pedig *tertönök*nek. Az eddigi leghíresebb ilyen terma a *Bardo tödol,* ismertebb nevén a *Tibeti halottaskönyv*. Ebből a 14.

század közepére már több, egymástól erősen különböző szövegváltozat is előkerült. Az élet és a halál buddhista kérdéseire a legméltóbb válaszok talán ezekben a könyvekben olvashatók. Tudták a pszichoanalitikusok, hogy a tibetiek jó úton vezetik őket, amikor effélékről töprengenek. A buddhisták értenek a halálhoz.

*

Az egyik mahajána szöveg elmeséli, hogy a tanítványok kérdésére válaszul Buddha egyszer felmutatott egy szál virágot. De nem szólalt meg, hiába várták. A kérdés a Tanítás értelmét firtatta. Ez volt rá a Mester minden mondanivalója. Meg egy mosoly hozzá, hogy világosabb, érthetőbb legyen. De nem értette meg senki. Csak Kasjapa.

Az ő alakján keresztül, főleg itt, a buddhanáthi kupolánál, összeér múlt és jelen. Ott van a kezdeteknél, és ő a mai kor újszerű irányzatának, a zennek első pátriárkája is. A zen a szavak erdejétől óvja híveit. Központi kategóriája a *tatháta,* az *olyanság*. Szavak nélkül kell felismerni. Ez a végső, az abszolút. Lehetetlen szavakba önteni. *Olyan*. *Olyanság*. A felismerése a megvilágosodás. Egy villanás, eszmélés, és megvan a buddhaság. Vallják a zenbuddhisták.

Kasjapa megértette a virágot és Buddha mosolyát. Ezért ő a zen első mestere. Ebben a sorban a híres Saolin-kolostor alapítója csak a huszonnyolcadik. *„A Szent Tanítás végső értelme a kozmikus semmi* – mondta egyszer ez a huszonnyolcadik a kínai

Maitreja buddha

császárnak. – *Nincs benne semmi Szentség és semmi Igazság* – tette még hozzá. Aztán így keserítette tovább a császárt*: – Ha az összes tanításokon és a magyarázatokon átrágjuk magunkat, annyit érünk vele, mintha egyetlen hajszállal roppant teret akarnánk kitölteni. Ha minden hagyományt és a föld minden titkát kitanuljuk, annyi az, mintha egyetlen cseppet pottyantanánk az óceán vizébe.”*

De még ezután sem hagyta békén szegényt. Arra biztatta, hogy haljon meg, ne maradjon itt tovább.

Ha már belefáradt az életbe, jobb, ha nem ragaszkodik hozzá. *„Ne félj a halálodtól, császár! Nagy nap lesz az, szép és vidám! A léleknek ugyanis jobb odaát. Nem szeret itt lenni, nem érdekli ez a világ. Neki e föld s minden, ami a földön van: tárgyak, emberek, csak mint szalmakutyák."*

Ennyire lenézték a földi életet ezek a pátriárkák. Ennyire vágyták a halált, a szabadulást. Kasjapától indult a zen, aki megértette a virágot és Buddha mosolyát. Vajon már ők is tudták, amit kimondott a huszonnyolcadik? Erről szól a Tanítás?

*

Buddhanáth óriás sztúpáját legalább háromszor kell körüljárni. A legjobb azonban 108-szor. Akkor hatékonyabbak az imák. Ám hogyha csak egyetlenegyszer járja körül az idelátogató, de közben olykor megáll és jól körülnéz, akkor is látja, amit kell.

A Himalája-vidék történetének nagyszerű alakjait és életük melléktermékeit. Sztúpák, versek, legendák, máglyák, paloták, kolostorok, háborúk, halottaskönyvek, vigasztalások, imák. Kellékek, kacatok. Ezekből lesznek aztán a kultúrák.

Elég egyszer is megállni, hogy jöjjenek: a tündér és a bosszús főisten, a „Jarong khasor" király és a harmatcseppek hercege, vagy a mesékbe illő nepáli maharadzsa, Dzsang Bahadur Rána. Buddha és a „Buddha-család", a tűzpapok, a Bambusz-liget mókusai, a dalai lámák, a filozófus, a varázsló, Triszong Decen, a legnagyobb tibeti király. És vé-

gül Kasjapa, ahogy először a virágra néz, aztán a máglyára.

Jó társaink ők. Örök útitársaink. Minden változatuk és minden változatunk együtt igyekszik valahová. Találkozunk még velük. Lehet, hogy már nem ebben a világkorszakban, de van idő elég.

Mutató

Ádibuddha 105
Agni 106
Ágoston, Szent 53
Amitábha buddha 105
amrita 80
Ánanda (Buddha unokaöccse) 71–72, 169–171
androgünia 83, 102
Asóka, indiai király 74, 79, 81
Avalokitesvara bodhiszattva 89, 101–102, 127, 130

Bagmati folyó 75, 144, 154–156
Baktapur 118
Bambusz-liget 163, 165–166, 184
Bardo tödol (Tibeti halottaskönyv) 181
Bhután 62, 144, 149
bodhiszattva 27–28, 75–77, 89, 97, 100–104, 114–115, 127, 130, 134

bon vallás 178
Bonaparte Napóleon Lajos 153
Brahma 59, 85, 89, 102, 161
Brahmaputra folyó 135
Burma 67, 80

campa 55
Congkapa 32

csan buddhizmus 174–176
Csangan 174
csapati 55

dalai láma (6.) 127, 131
dalai láma (14.) 28, 32, 41– 42, 46, 50, 61, 68, 70, 86, 88, 102, 124–127, 129, 131–132, 184
Delhi 13, 15, 23
Devi 58
Dharamszala 41
dhjáni-buddha 93
Durga 58–59, 146

Dzsang Bahadur Rána, nepáli főminiszter 147–150, 152, 154–156, 160, 184
Dzshelam 12

Eliade, Mircea 107

Ganga 20
Gangesz 12, 20, 104, 122, 147, 153–154
gelukpa (erényrend) 32
Gopa (Buddha felesége) 168–169
gurkhák 67, 120–122, 149, 151–155

Hanumán 90
Harún ar-Rasíd 144
Himavát 20, 83
hinajána buddhizmus 96, 171, 174–175

Indra 140–141, 172
Indus folyó 12, 16

jak 36–37, 52, 60–63, 110
Japán 52, 102, 157
jeti 60–64
Jézus Krisztus 66, 97–100, 104
jóga 49, 51, 132, 178

kagyüpa (kagyü) 110, 124
Kailásza hegy 22, 51–52, 56–57, 59, 115
kálijuga korszak 76, 79
Kanam 15–16, 19, 25, 29–30, 32, 34–35, 37, 41, 45, 55, 58
Kapilavasztu 72–74, 165–166
karma 80, 112, 132–133
karmapa láma 124–125
Kasjapa 157, 161, 164, 167, 170–172, 180, 182, 184–185
Kasmír 17–18, 62, 178
Katalin, II., cárnő 103–104
Kathmandu 60, 66–70, 72, 74–75, 79, 82, 84–85, 89, 91–92, 100, 118, 120–123, 134, 138, 140–144, 146, 151, 156–157, 164, 174
Kinner Kailás hegy 19, 22, 25–26
Korea 157
Kőrösi Csoma Sándor 15, 18–19, 33–35, 43, 104
kurgán 80–81
Kuszinara 73

Laksmi 85
Landor, Henry 52
Lhásza 54, 102, 130, 175
Lin-csi apát 175

Lobszang Gedün apát 41
lótusz 5–6, 75, 79–80, 89, 100, 102, 106, 140, 178
Lumbini-liget 74

Magadha állam 163–165
mahajána buddhizmus 93, 96–97, 100, 102, 104–105, 164, 174–175, 182
Mahámája királyné (Buddha anyja) 74
Maitreja buddha 157
Mánadéva, nepáli király 160
Manaszarovár tó 22, 51
Mandzsusrí bodhiszattva 75–76, 100, 134
Márá 73
Meru (Sumeru) hegy 22, 51, 77–78, 89, 140, 142
Milarepa (Mi-la rasz-pa, Mila) 5, 6, 25, 43, 49, 51–52, 106–118, 132
Moorcroft, William 18–19
Mount Everest 11, 65

nágák 105
Nágárdzsuna 86
Nagy Parinirvána-szútra 72
Nagy Sándor 9–10, 39
Nanda (Buddha öccse) 165, 169
Náropa 113, 116–117

Oroszország 103, 157

Padmaszambhava 29, 89, 176, 178, 180–181
pancsen láma 125, 132, 134
Párvati 20, 83–84
pasmina kecske 17–18
Pátan 118
Pava falu 169
Petrarca 53
Potala 102, 127
Prithvi Nárájan Sah, nepáli király 120

Ráhula (Buddha fia) 168–169
Rekong Peo 23–24
Rig-véda 161

Sákjamuni Buddha 30–31, 34, 72
sákti 83
saktizmus 88
Sántaraksita 176
Sántikar 106
Saolin-kolostor 182
serpák 61–63, 67, 69, 120
Siva 20, 56–59, 83–86, 88, 102
Southampton 152
Srí Lanka 80

Szamvara 58
Szaraszvati 85, 89

Szati 57–58, 83
Szatledzs folyó 12, 16–17, 19, 22, 25–26, 121
szexualitás 88
Szikkim 62, 121, 144
Szimla 13, 15, 22
Szitala 106
Sztrabón 9–10
sztúpa 24, 71–72, 74–75, 77–82, 88–90, 92–93, 105–106, 118, 140–144, 146–149, 155–161, 164, 172, 174, 180–181, 184

tantra 55–56, 58, 88, 116–118, 139
tantrikus zene 55–56, 139
taoisták 66
Thaiföld 80
tibeti költészet 5–6, 13, 26, 43, 49, 51–53, 88, 106–107, 119, 127, 129, 131–132
tibeti zene 25, 32, 59
Triszong Decen, tibeti király 174–176, 180, 184
tumo jóga 49–50
Tűzbeszéd 162

Újdelhi 38
Uruvela 162

Váju 106
Vaszundhara 106
Viktória királynő 153
Visnu 59, 85, 102
vörös szekta 106–107, 110, 116, 124–127, 131–133, 138

Szedte a CAD Bt., Budapest
Nyomta az Alföldi Nyomda Rt., Debrecen
Felelős vezető György Géza vezérigazgató
Megjelent 9,6 (A/5) ív terjedelemben

ISBN 963 547 277 3

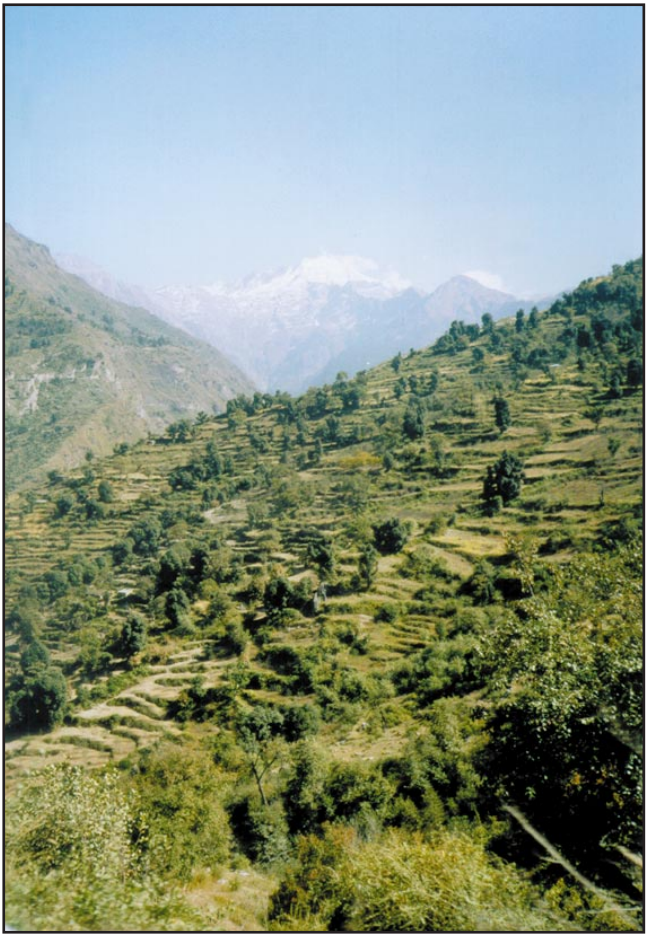

1. Útközben Kanamba – teraszos művelésű táj

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

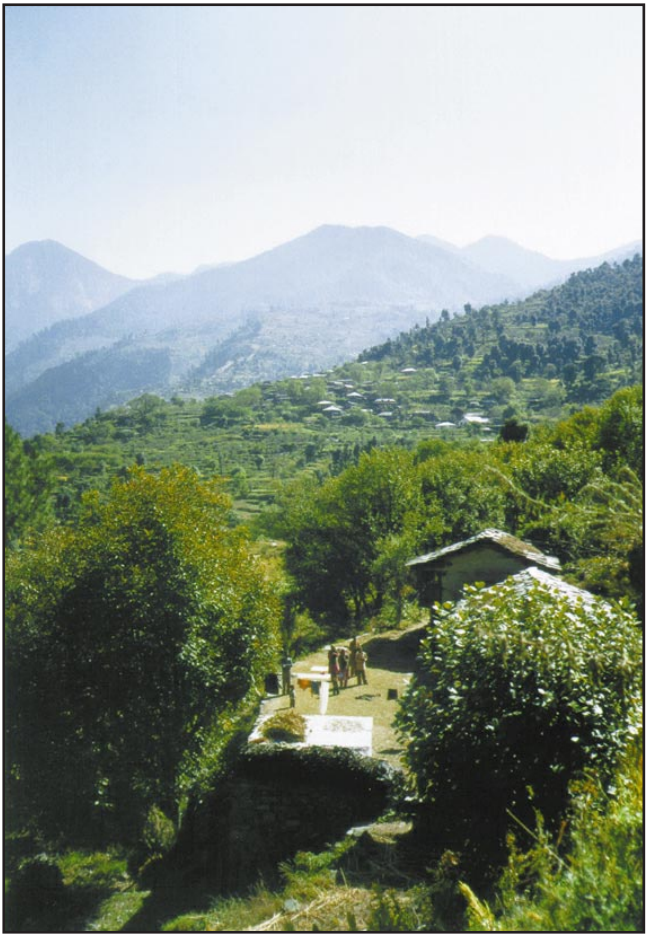

2. Útközben Kanamba

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

3. Útközben Kanamba – lent a Szatledzs folyó

4. Útközben Kanamba

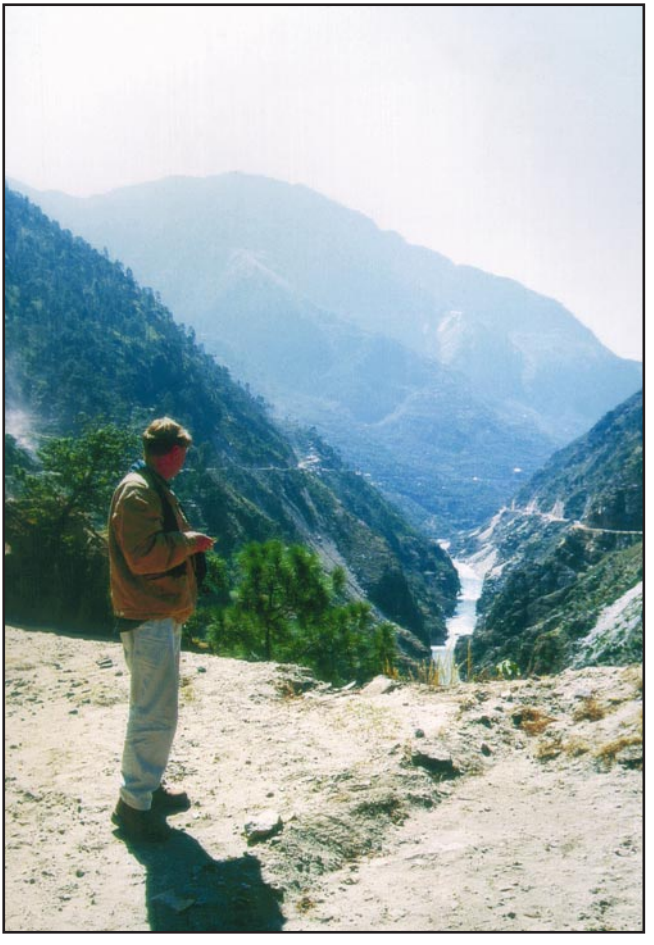

5. Útközben Kanamba – lent a Szatledzs folyó

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

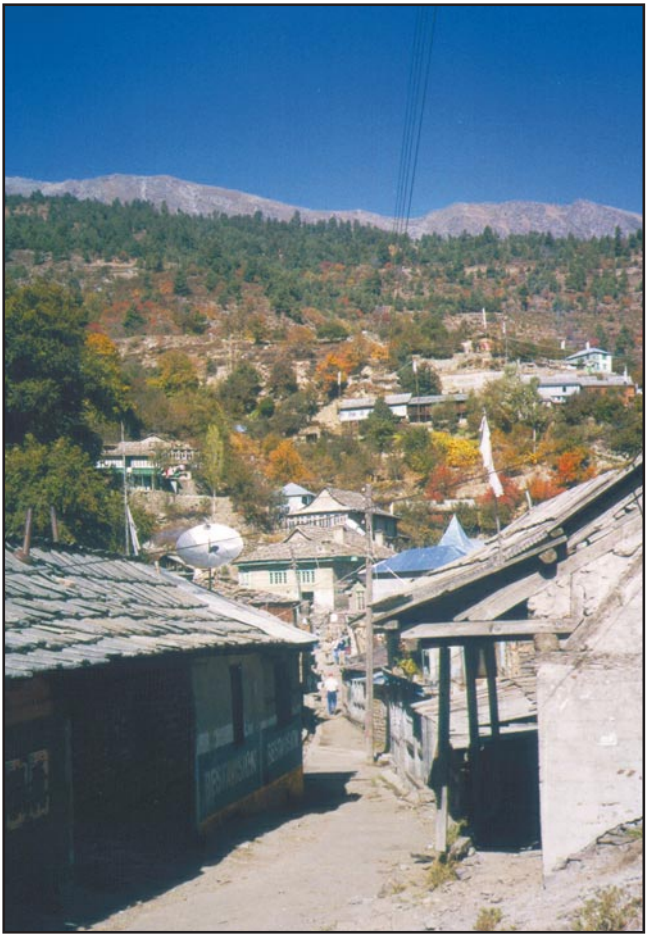

6. Kalpa alatt – Chini falu

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

7. Kalpa – iskola

8. Kalpa – iskola

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

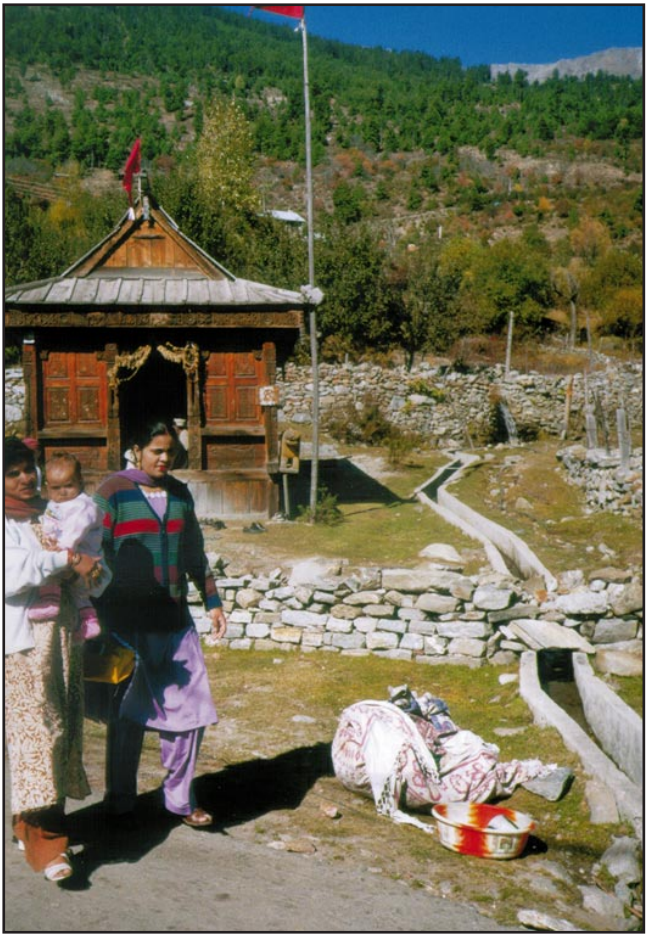

9. Útközben Kanamba – Kalpa

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

10. Rekong Peo

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

11. Rekong Peo – a háztetõ pattintott gránitból

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

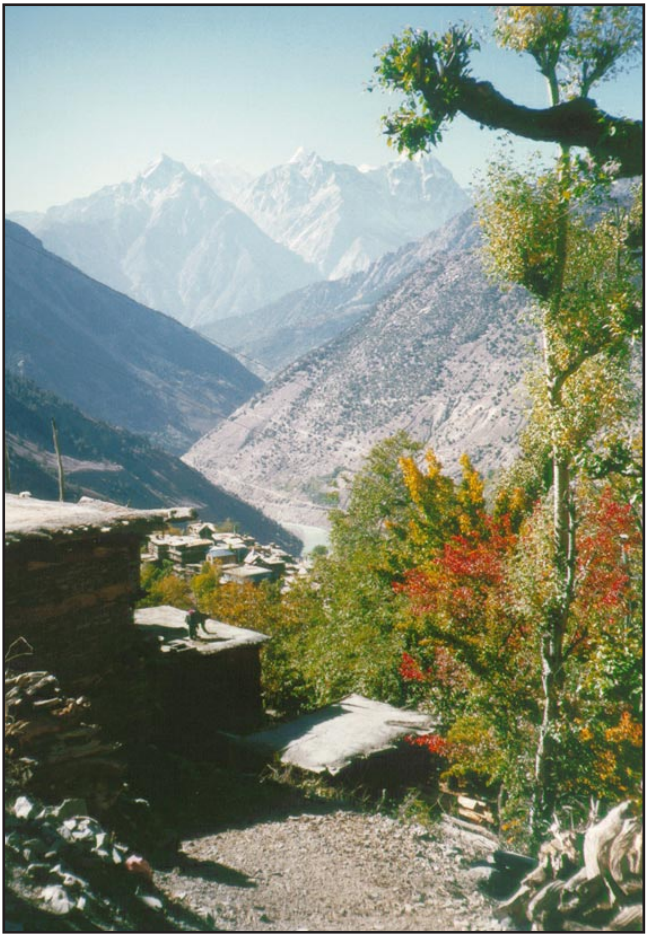

12. A kanami kolostor tetejéről

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

13. Útközben Kanamba

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

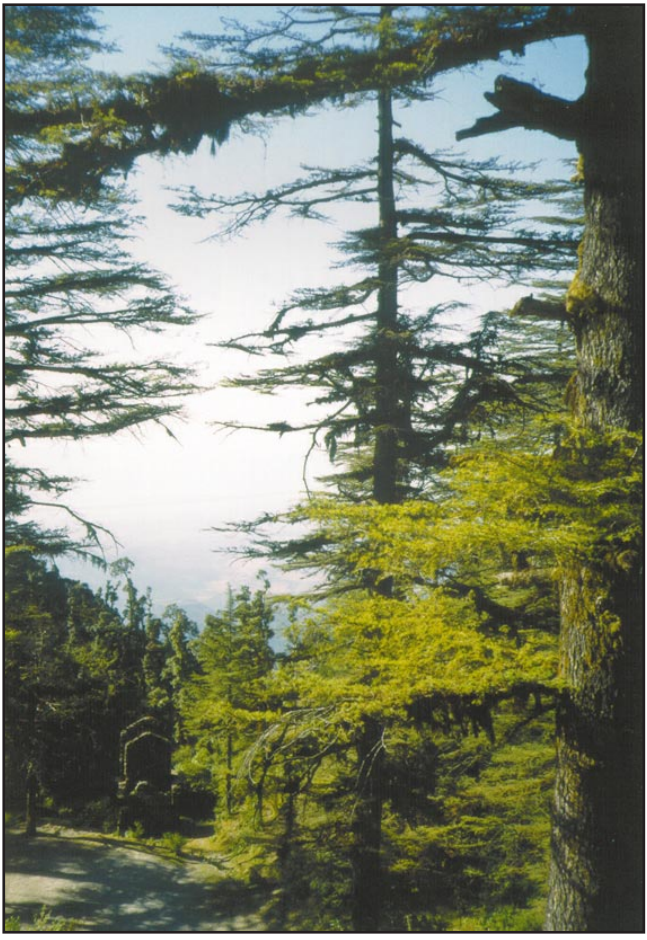

14. Mussoovie

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

15. Mussoovie

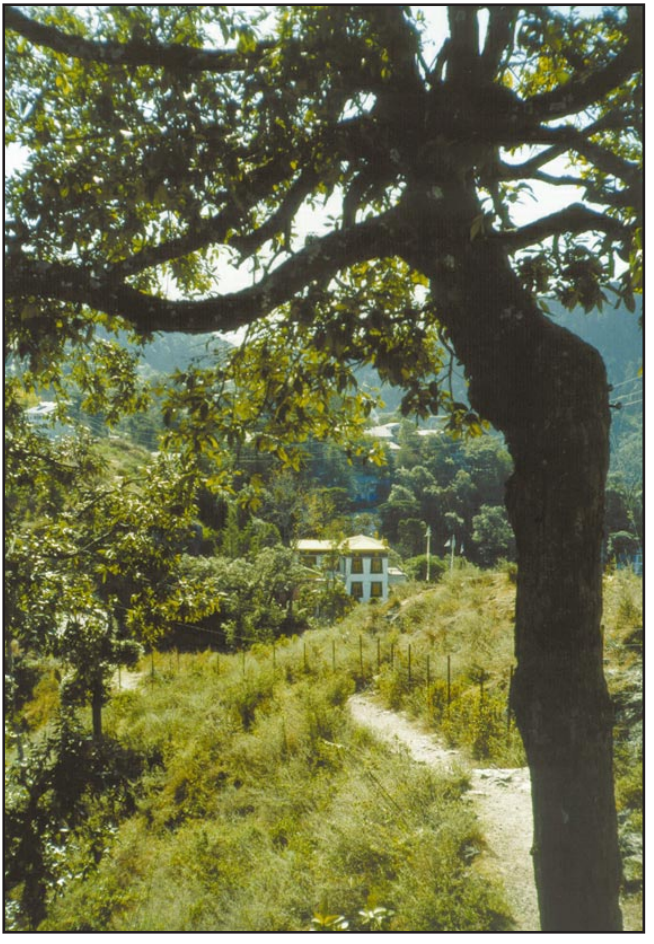

16. Happy Valley

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

17. Happy Valley

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

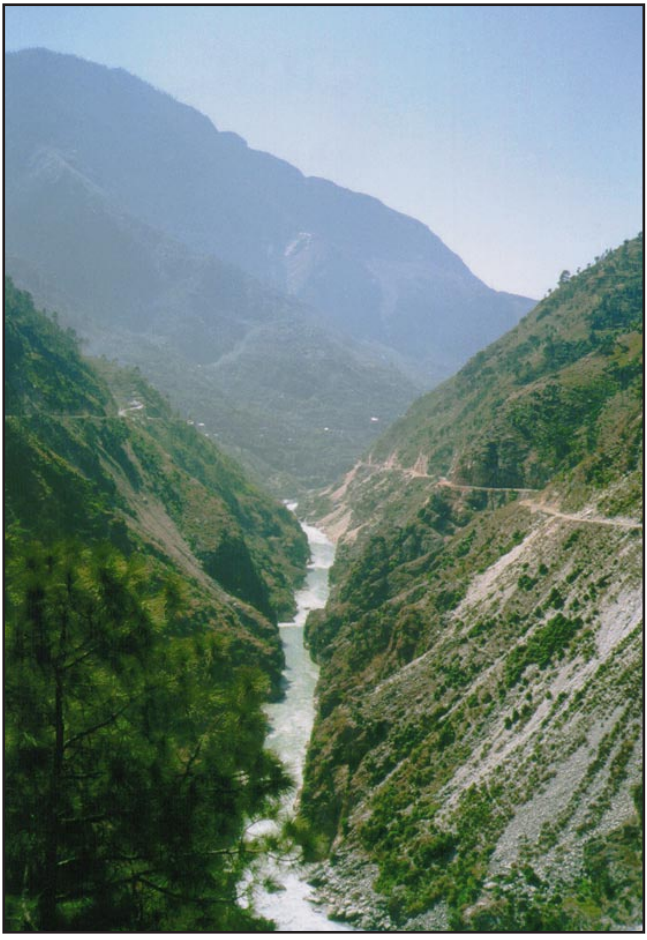

18. Útközben Kanamba

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

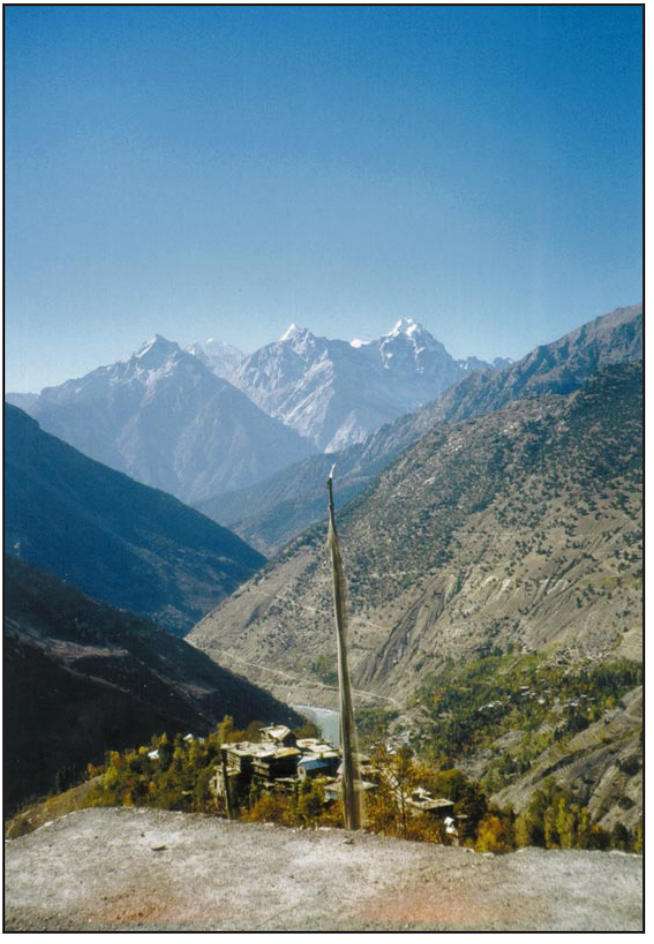

19. A kanami kolostor tetejéről

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

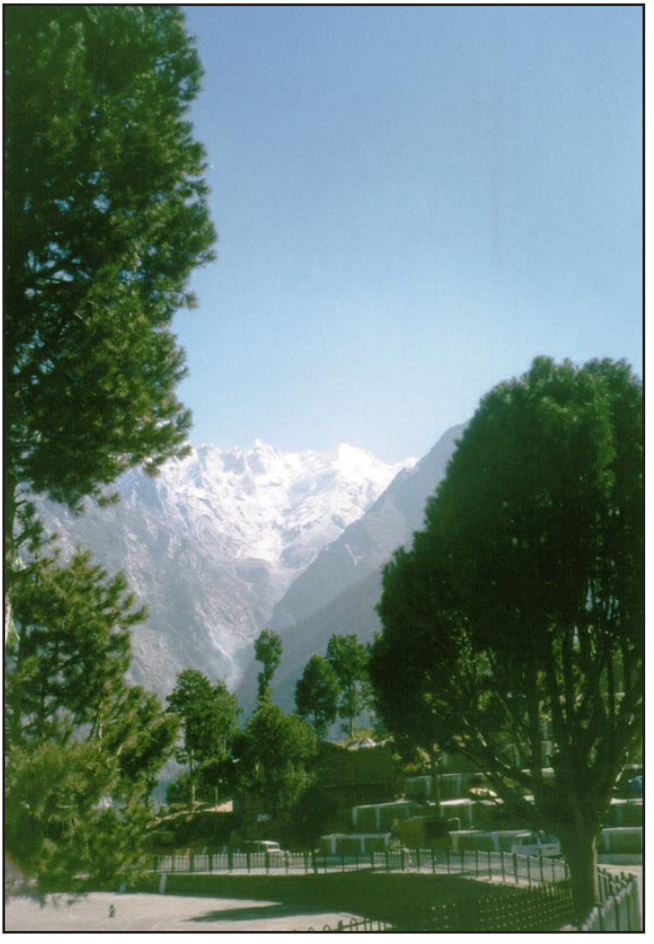

20. Útközben Kanamba

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

21. Kanam

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

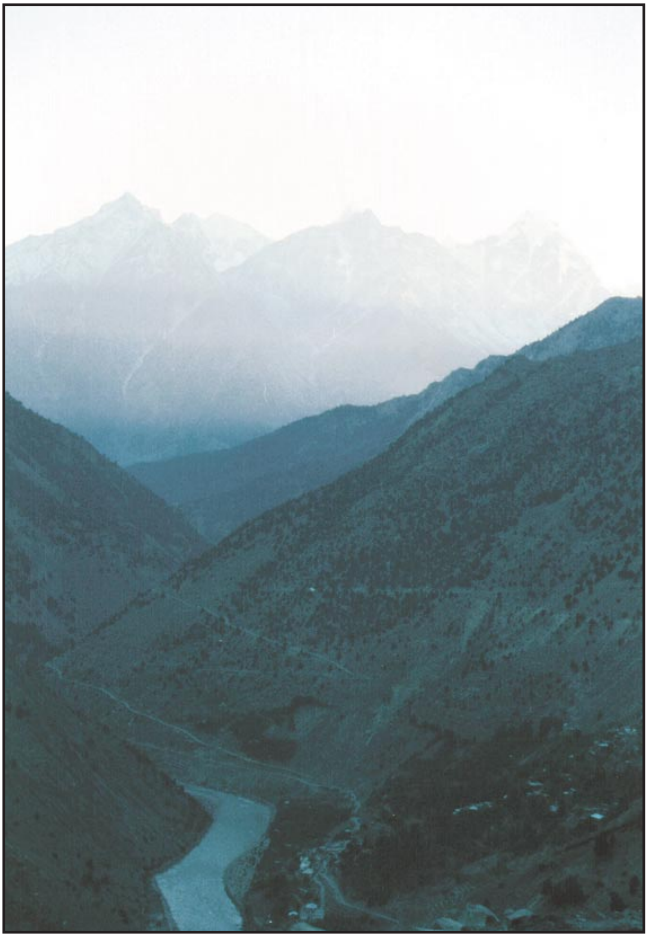

22. Kanam – a Szatledzs a kolostor tetejéről

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

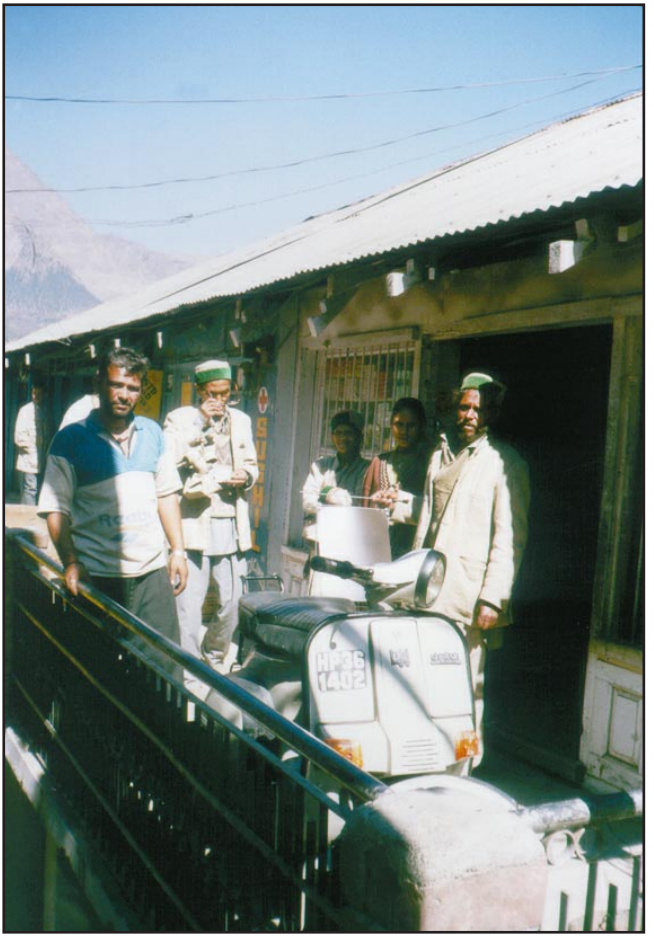

23. Rekong Peo – a tüdőröntgennel az orvosi rendelő előtt

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

24. Kanam – hindu ünnep a faluban

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

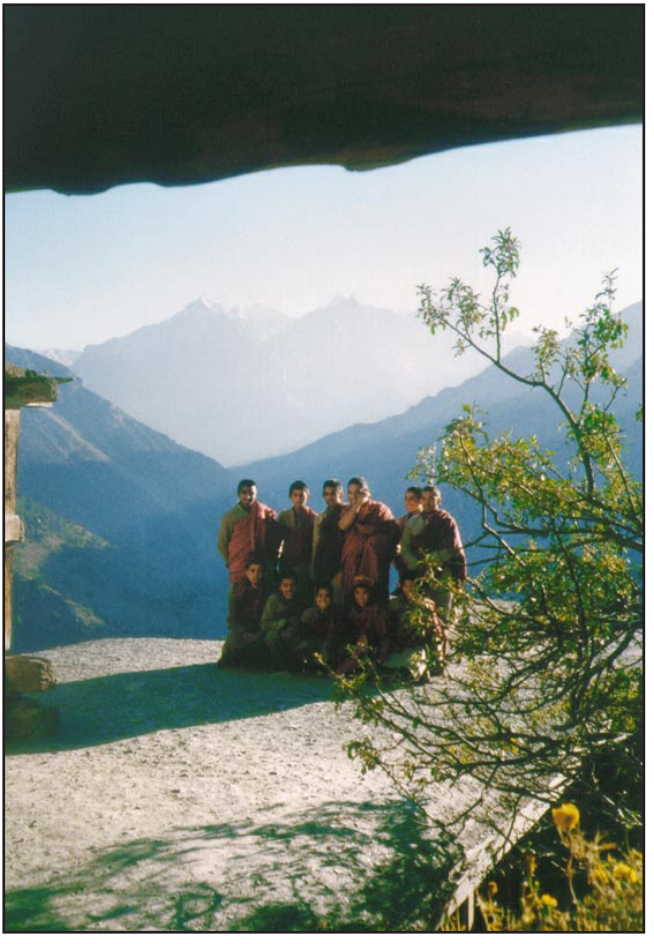

25. Kanam – a kolostor szerzetesei

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

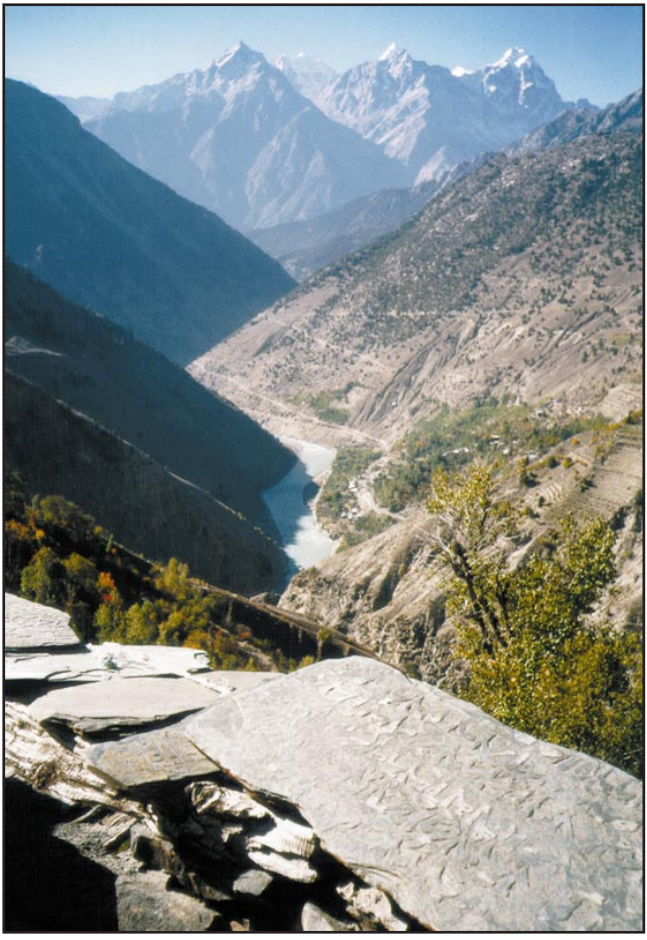

26. A kanami kolostor tetejéről

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

27. Az apát a novíciusokkal – a kanami kolostor főépülete előtt

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

28. Kanam – az apát a novíciusokkal

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

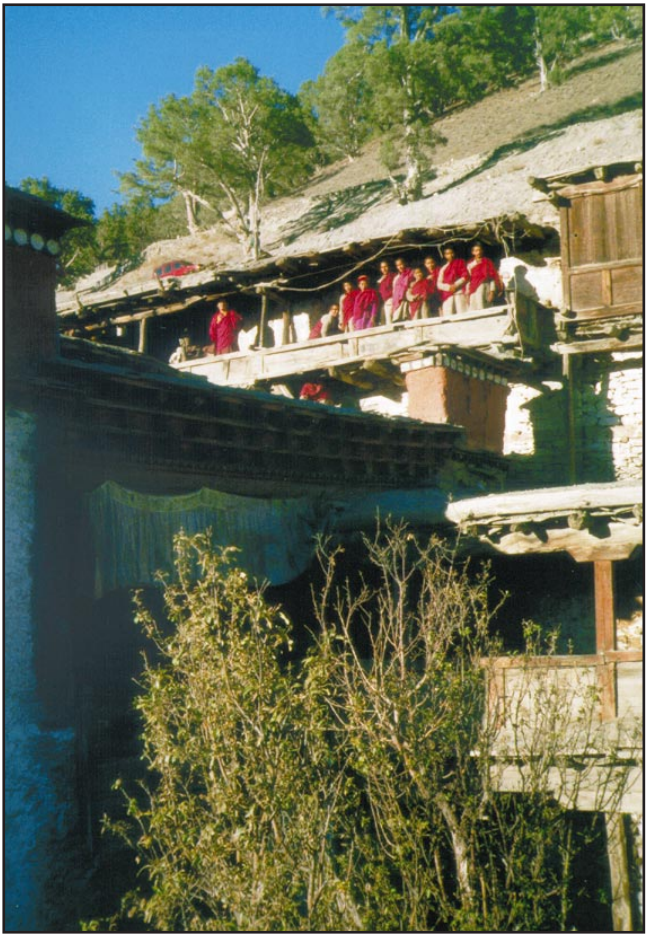

29. Kanam

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

30. Kőrösi Csoma Sándor cellája
a kanami kolostorban

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

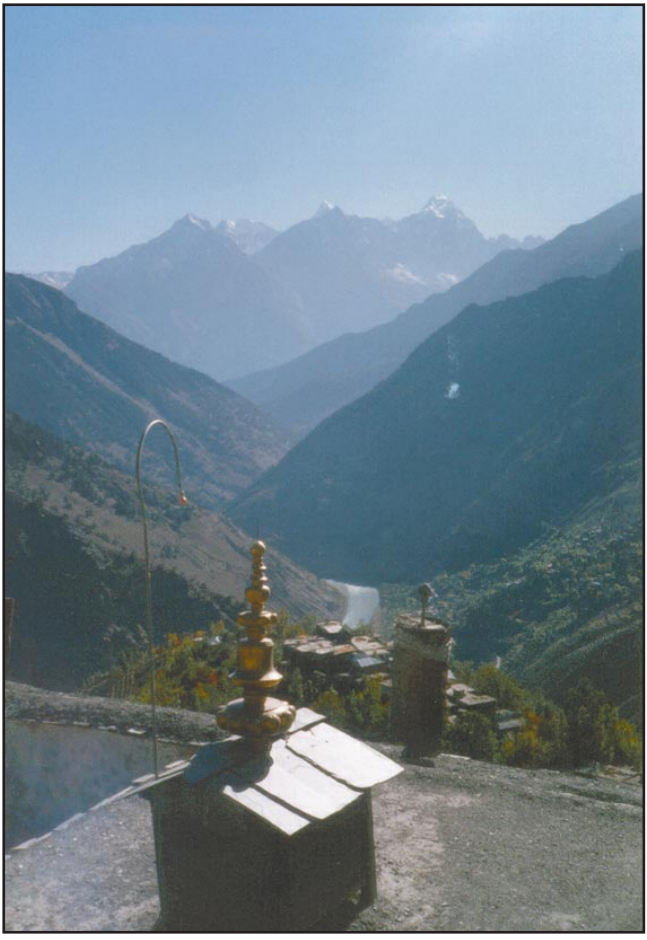

31. Kanam – a kolostor teteje

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

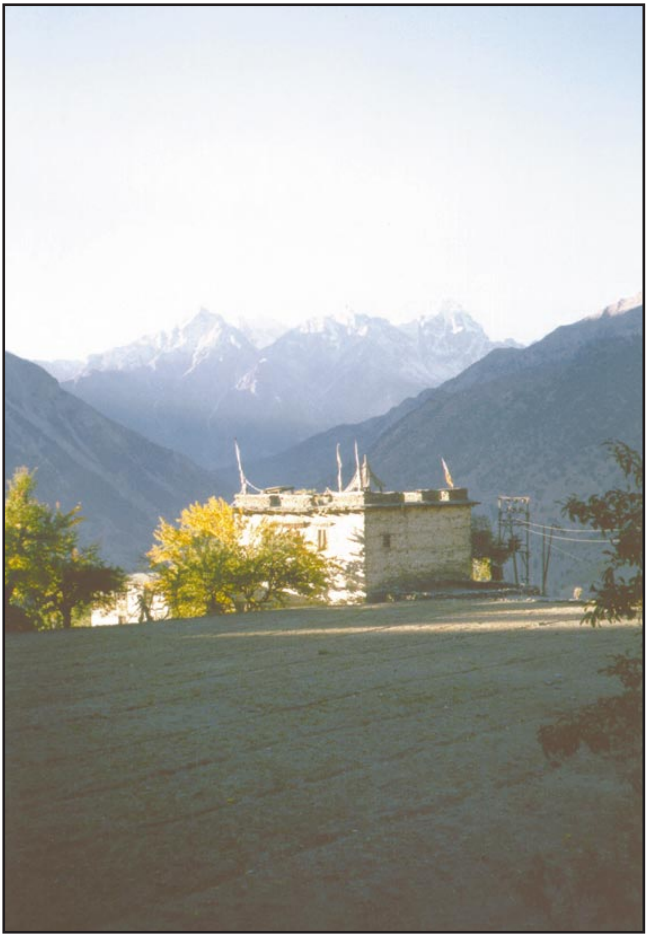

32. A kanami könyvtár

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

33. A kanami könyvtár

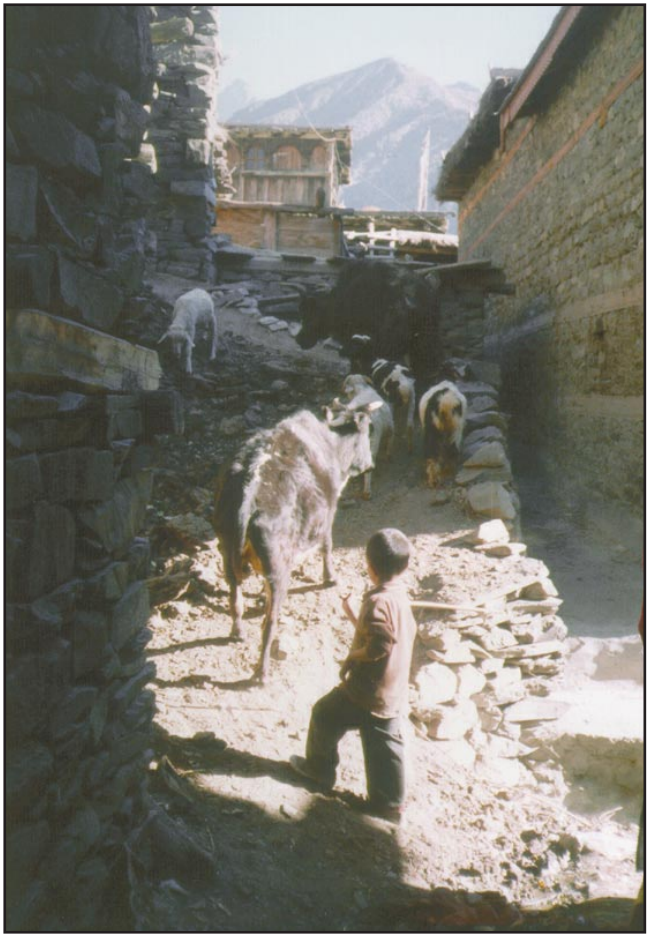

34. Kanami utca

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

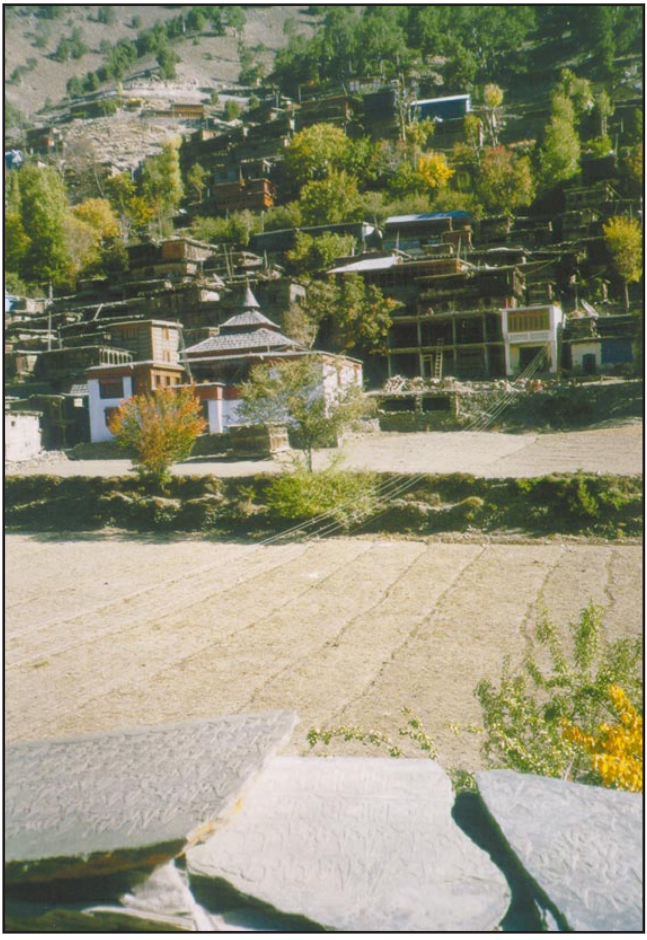

35. A kanami kolostor a könyvtárépület előtt

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

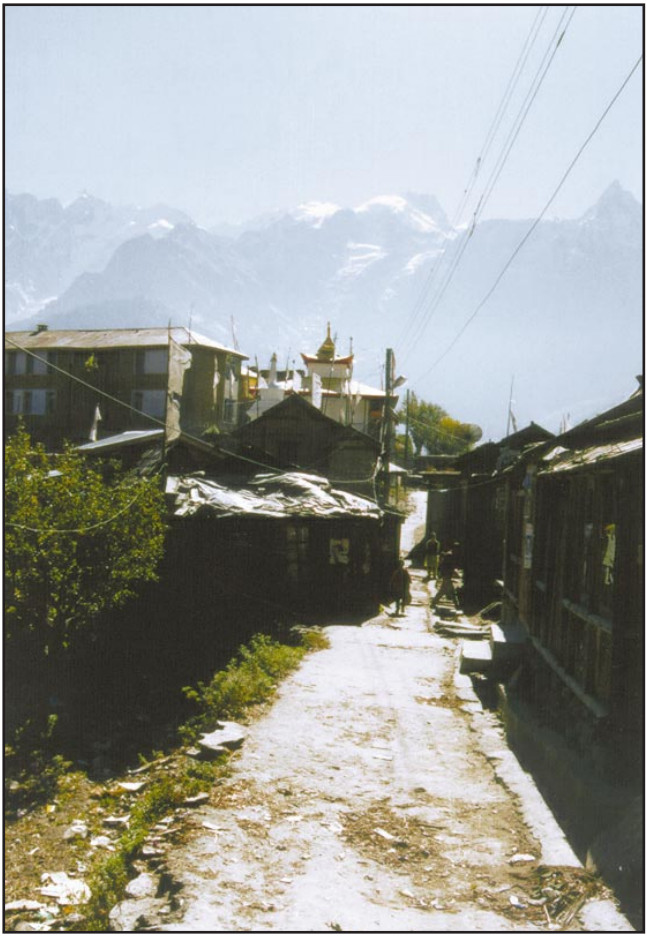

36. Kanam – falu háttérben
Kinner Kaliás heggyel

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

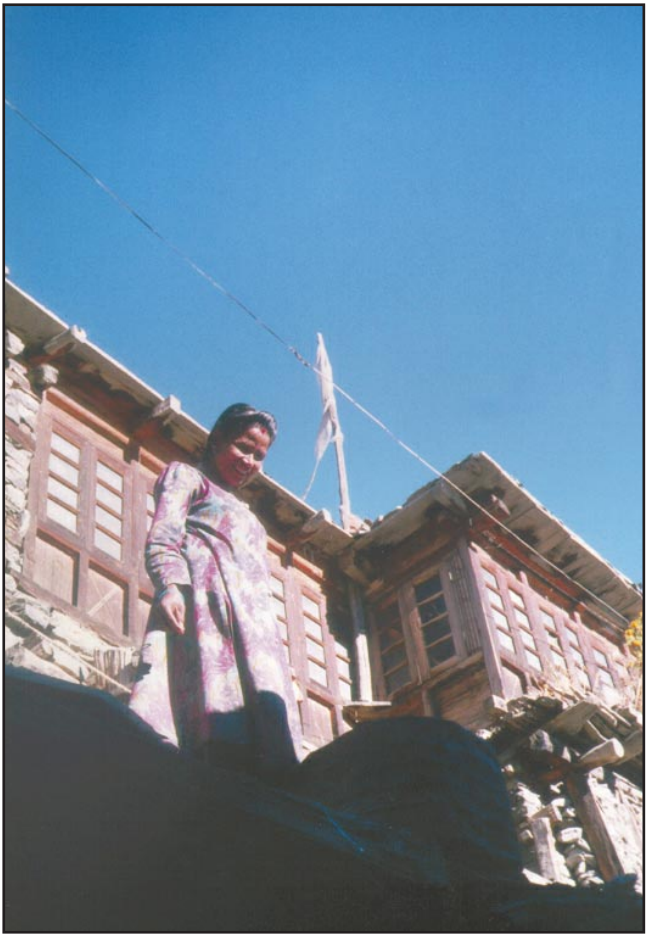

37. Kanam

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

38. Kanam

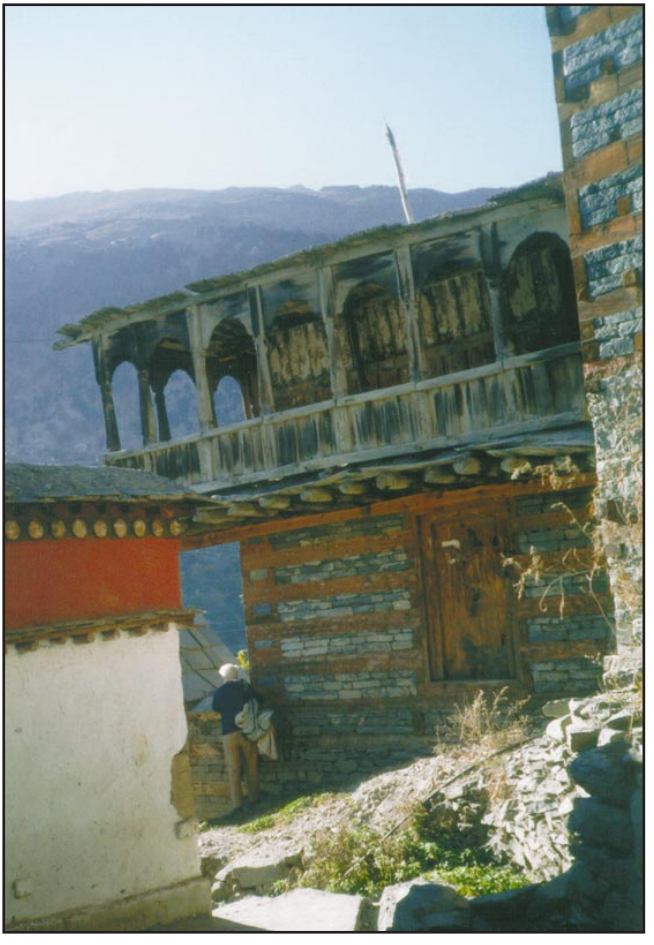

39. Kanam

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

40. Kanam

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

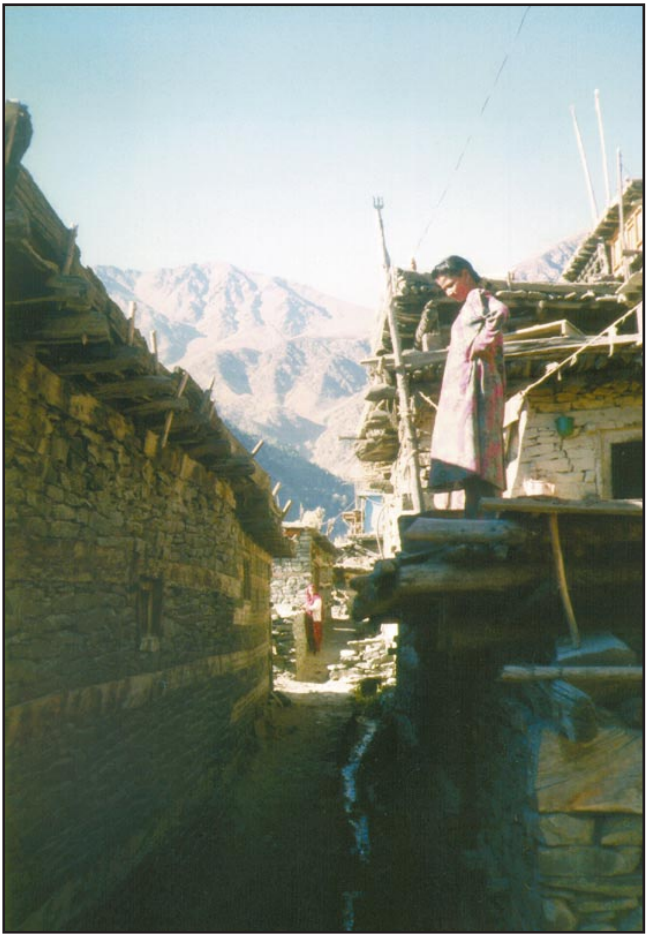

41. Kanami utca

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

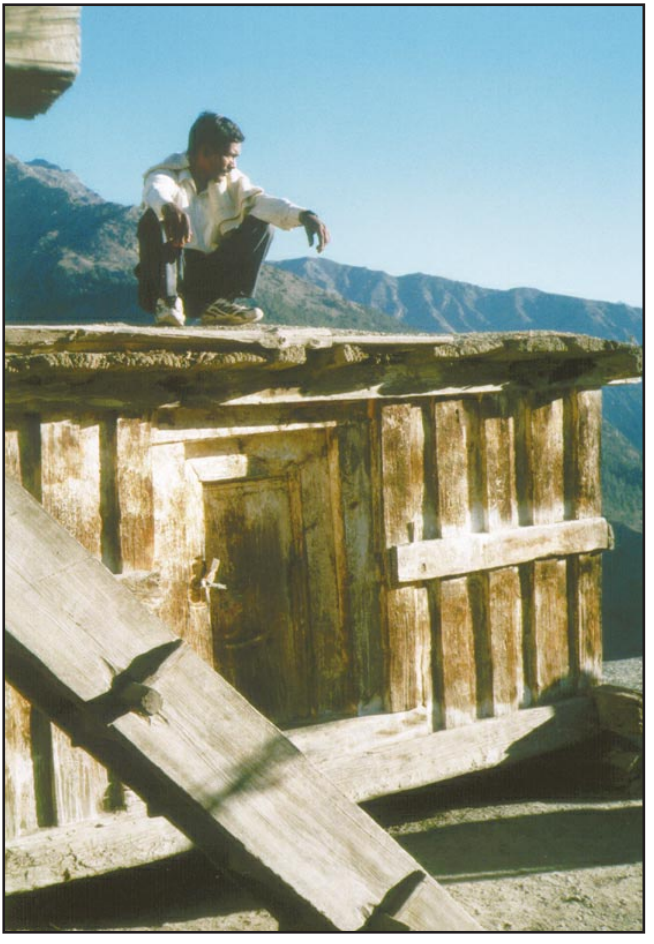

42. Kanam – a sofőr bámészkodik

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

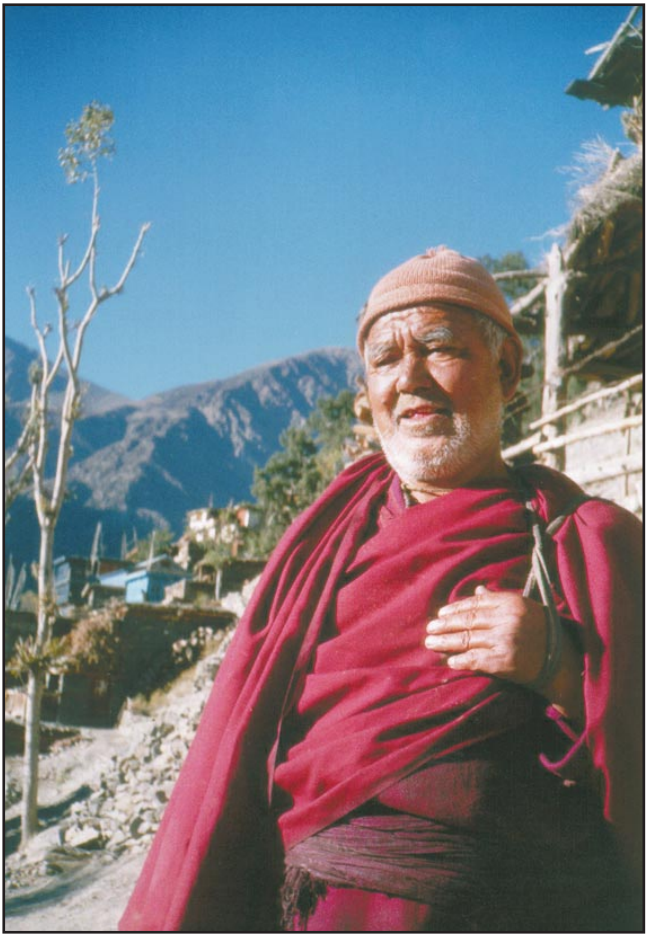

43. Kanam

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

44. Kanam – falusi gyerekek
a buddhista szentély bejáratánál

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

45. Kanam – falusi gyerekek

46. Kanam – falusi gyerekek

47. Kanam – falu

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

48. Kanam – falu

49. Szvajambhúnáth

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

50. Kanam – falusi gyerekek

51. Kanam – falusi kislány

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

52. Kanam – a kolostor könyvtárépülete

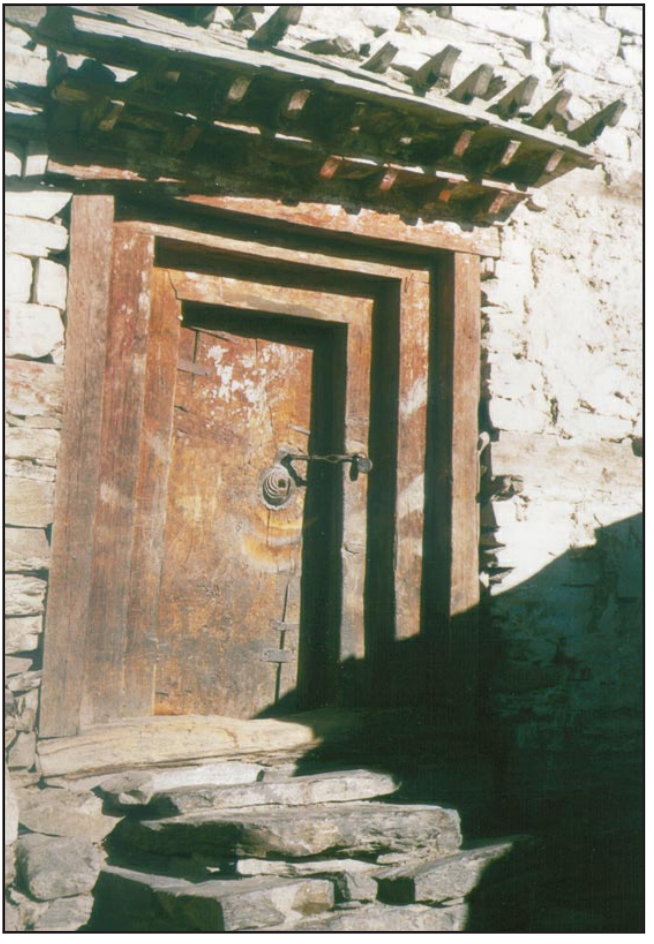

53. A kanami könyvtár bejárata

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

54. A kanami kolostor könyvtárában a Kandzsur köteteinek szekrénye

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

55. Kanam – a kolostor könyvtárában
a Kandzsur könyvei

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

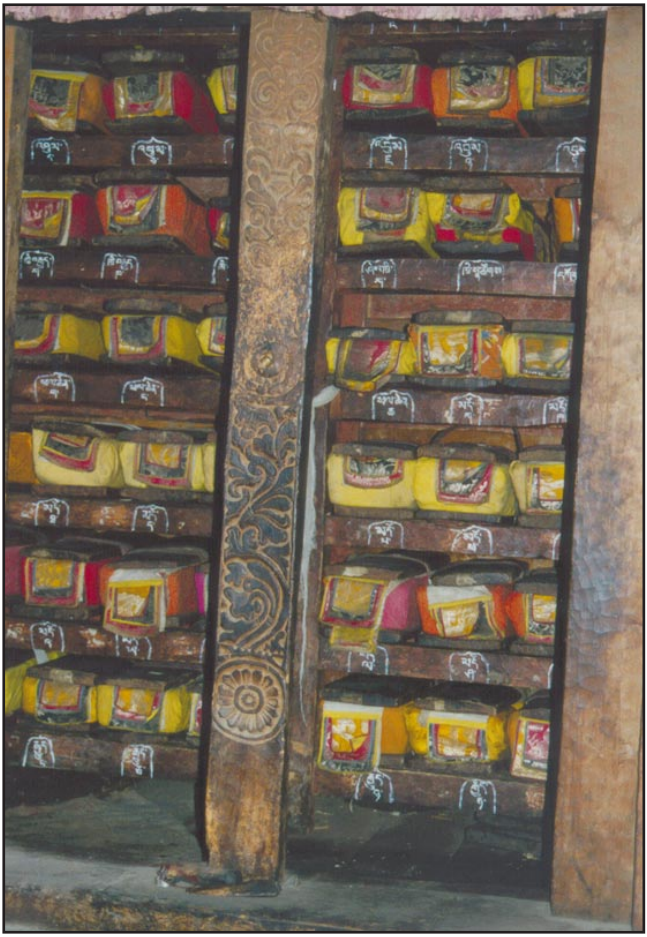

56. Kanam – a kolostor könyvtárában a Kandzsur könyvei

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

57. Kanam – a Kandzsur kötetei

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

58. A kanami könyvtáros novícius

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

59. A kanami könyvtáros novícius

60. A kanami könyvtáros

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

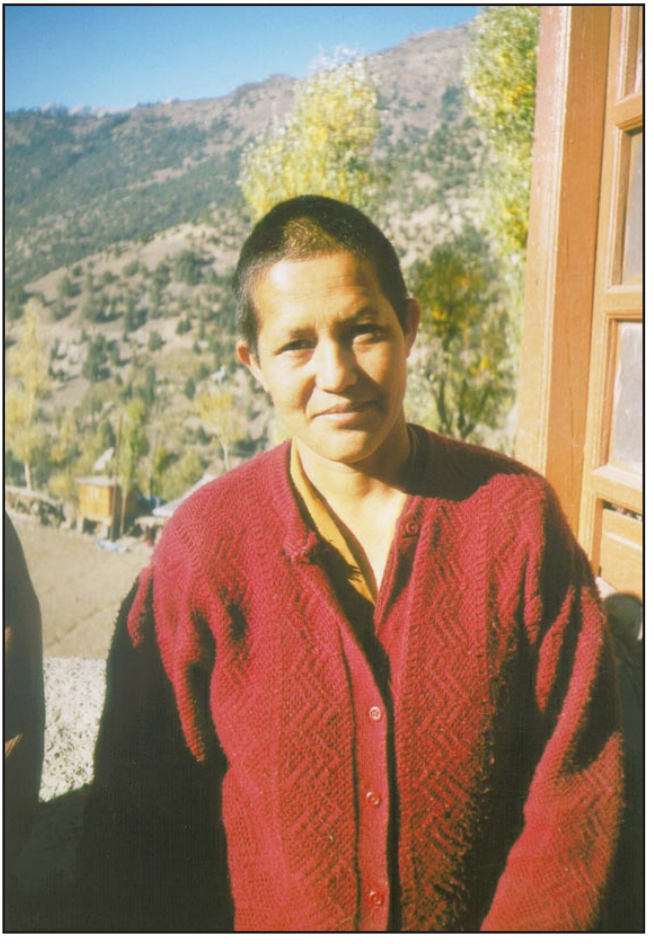

60/A. Kanami szerzetesnő

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

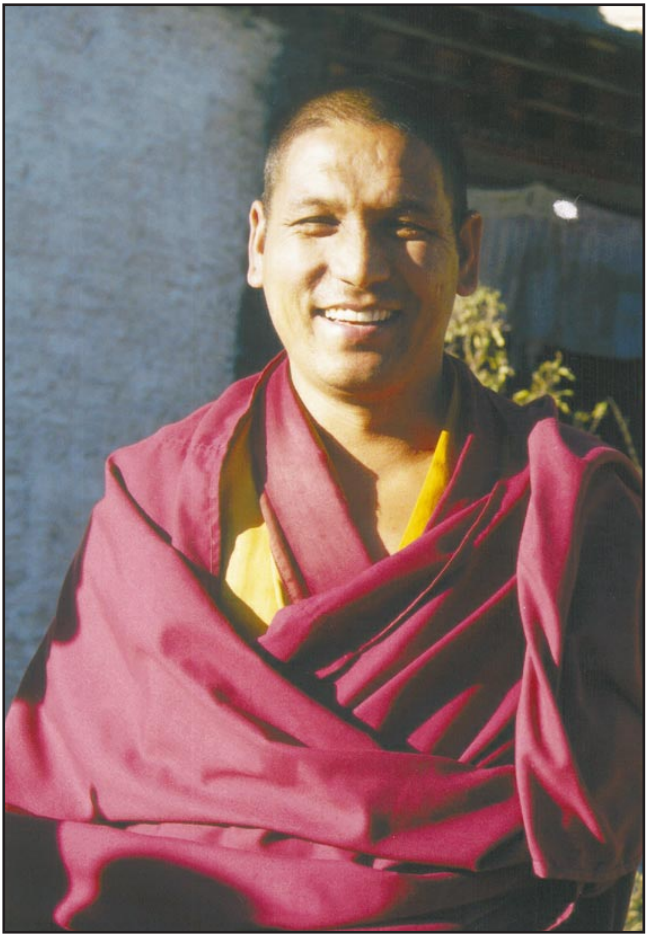

61. Kanam – a kolostor apátja (Lobszang Gedün)

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

62. Kanam – a kolostor apátja (Lobszang Gedün)

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

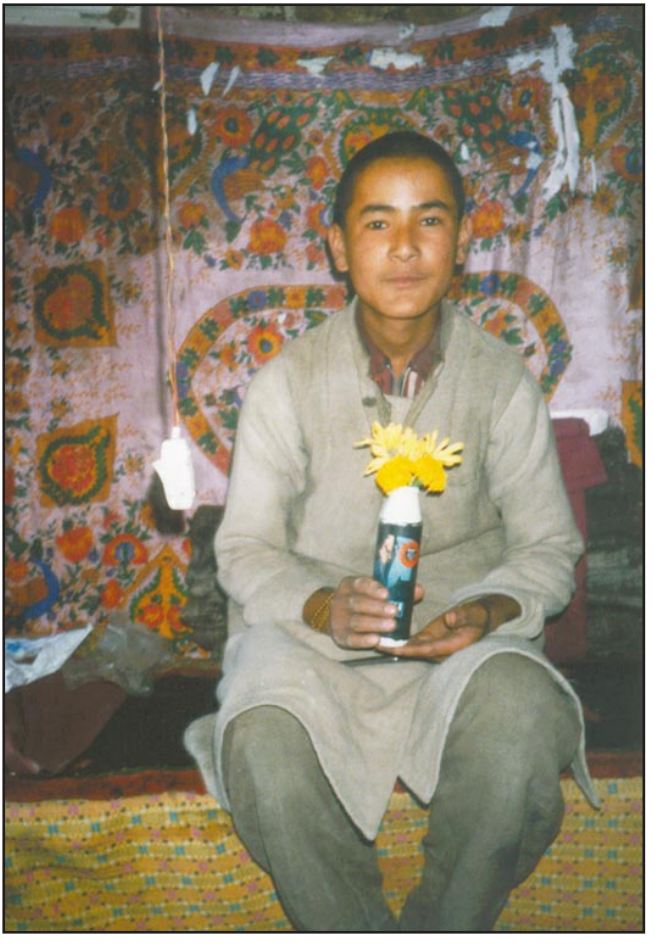

63. Kanami képek

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

64. Kanami képek

65. Kanami képek

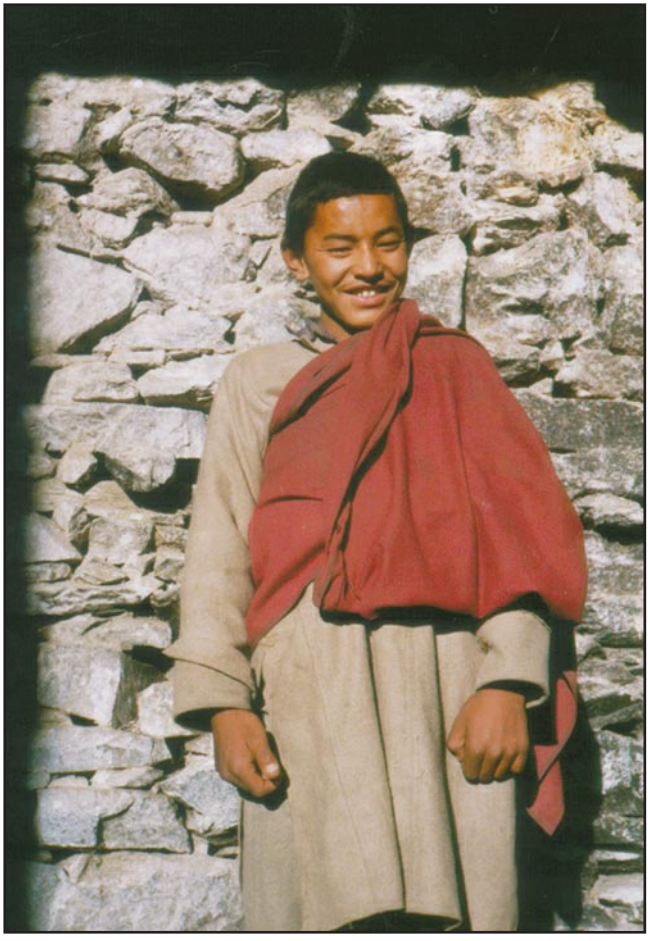

66. Kanam – szerzetesjelölt

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

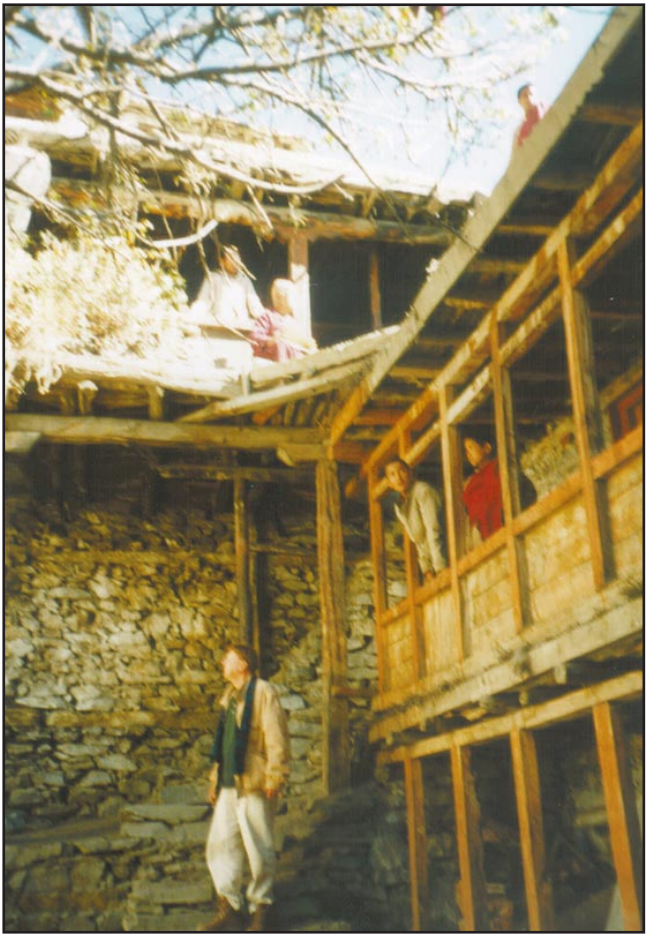

67. Kanami képek

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

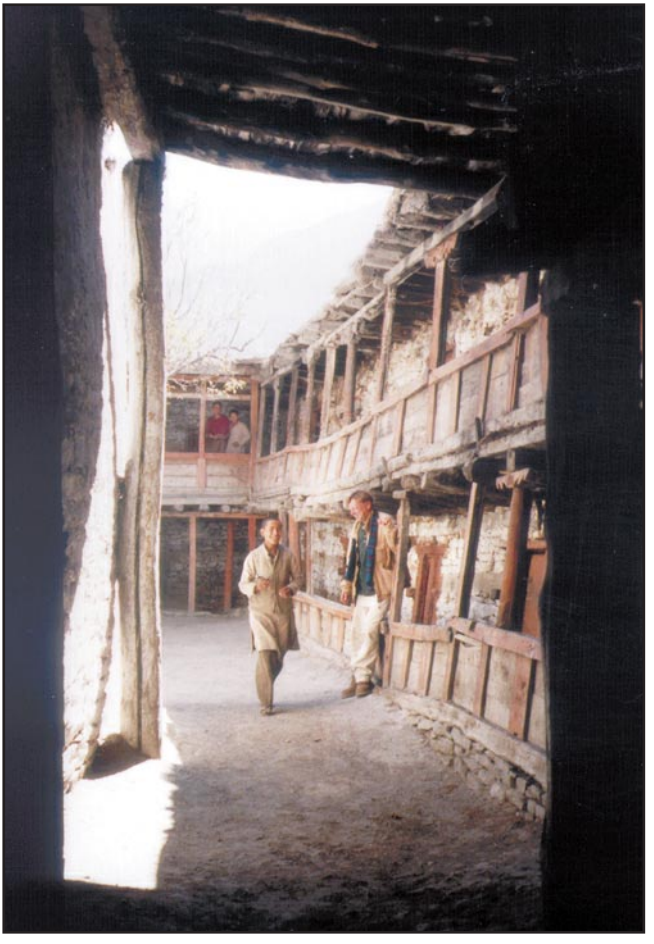

68. Kanami képek

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

69. Kanam – szerzetesfiúk celláik előtt

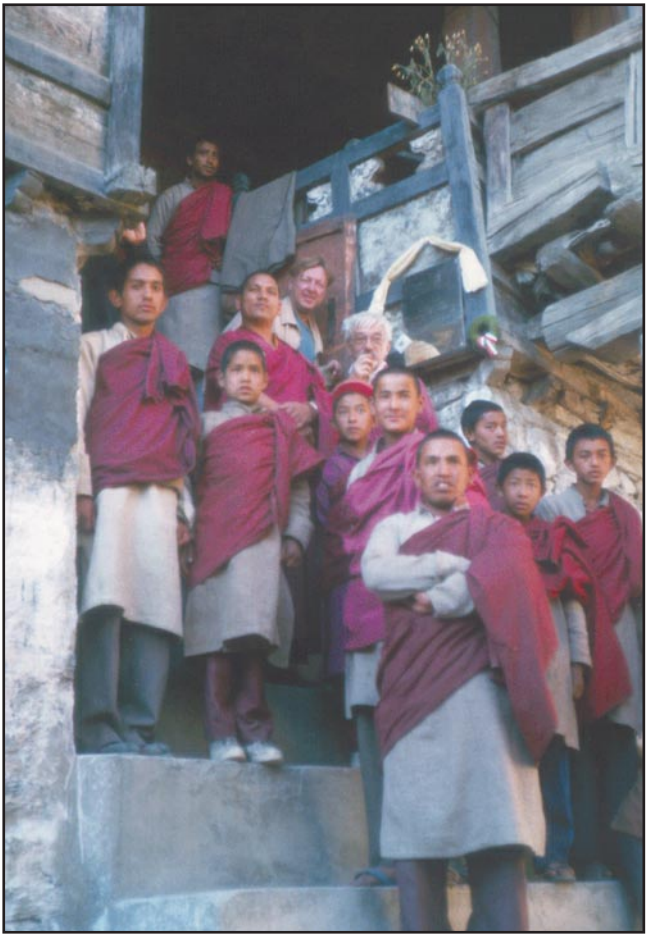

69/A. Kanam

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

70. Kanam – a kolostor apátja és novíciusai

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

71. Kanami képek

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

72. Kanam – hindu ünnep a faluban

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

73. Kanam – hindu ünnep a faluban

74. Kanam – hindu ünnep a faluban

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

75. Kanami képek

77/A. Buddhanáth – kolostor

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

77/B. Buddhanáth – kolostor

77/C. Buddhanáth – kolostor

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

77/D. Buddhanáth – kolostor

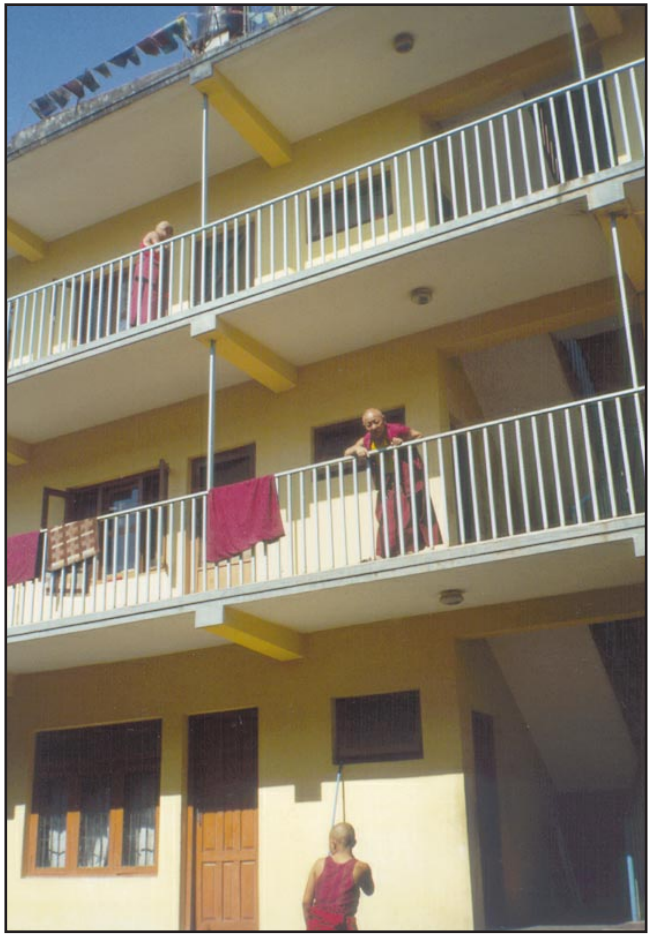

77/E. Buddhanáth

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

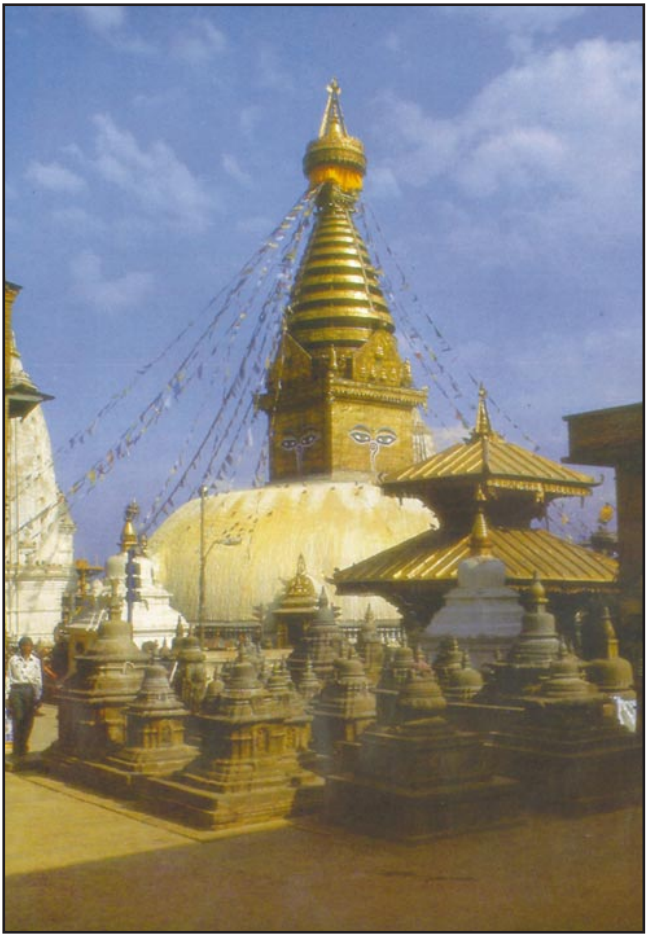

78. A Szvájambúnath sztúpa Katmannduban

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

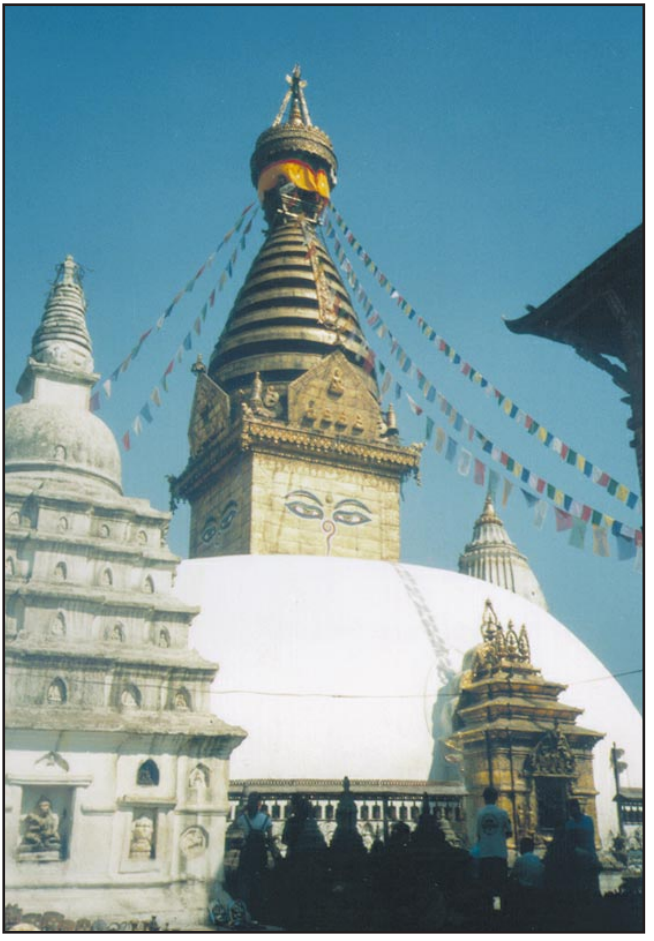

79. A Szvájambúnath sztúpa Katmannduban

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

80. Síva-Parvati istenpáros

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

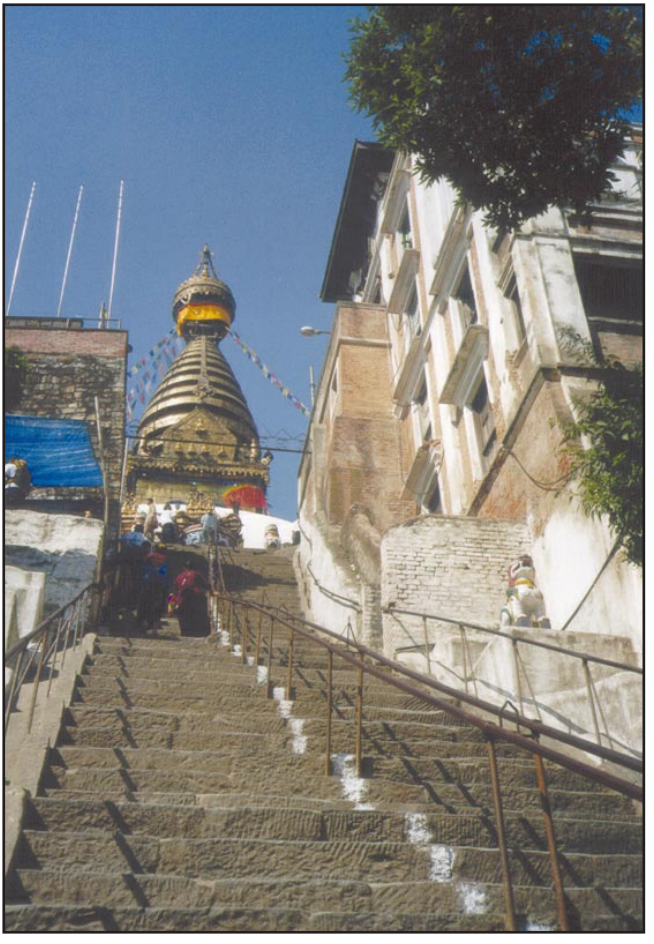

81. Szvájambúnath

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

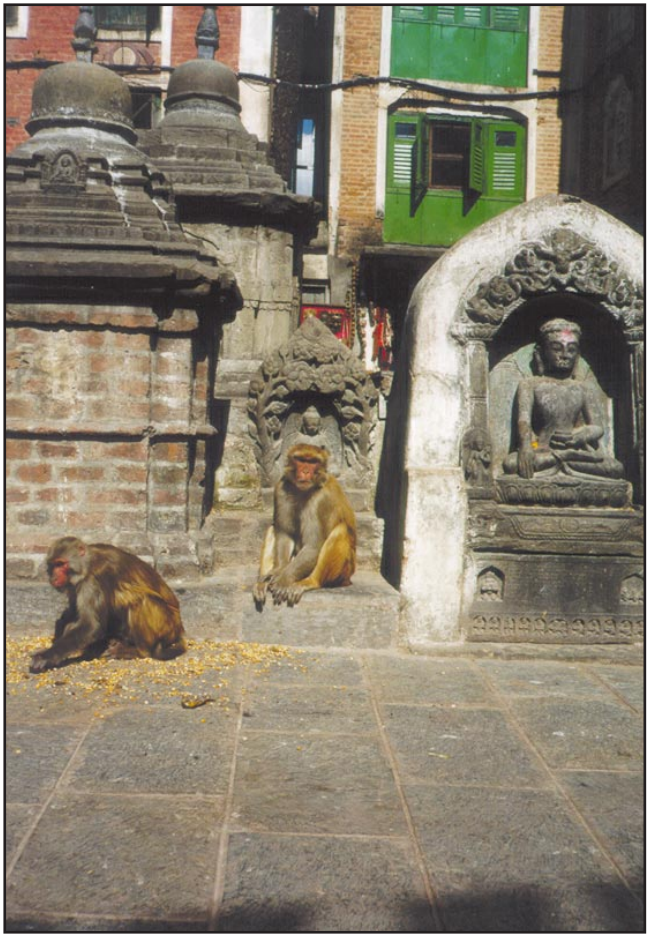

81/A. Szvájambúnath

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

82. Szvájambúnath

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

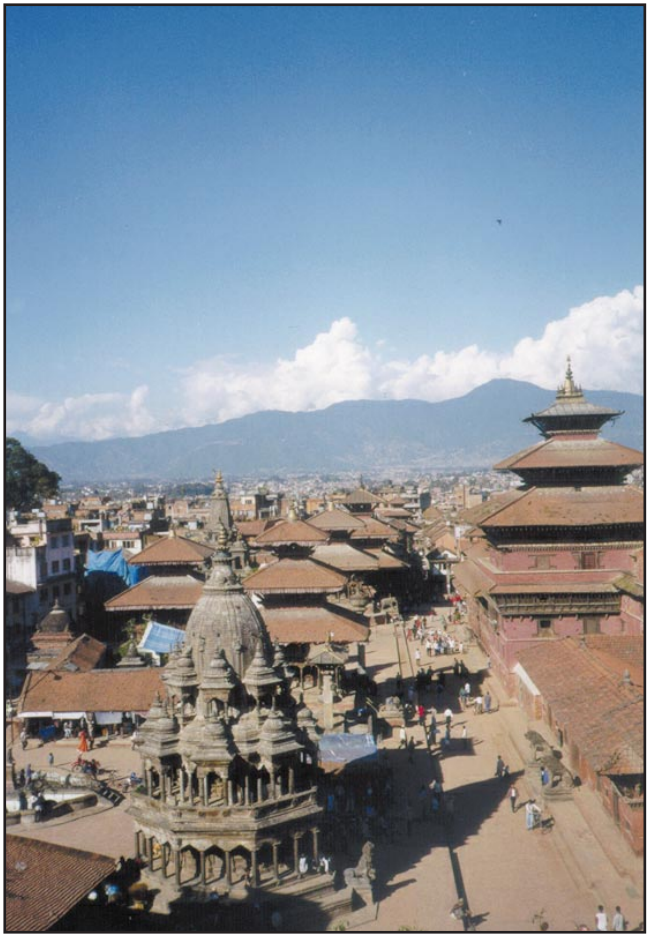

83. Patan

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

84. Bhaktapur

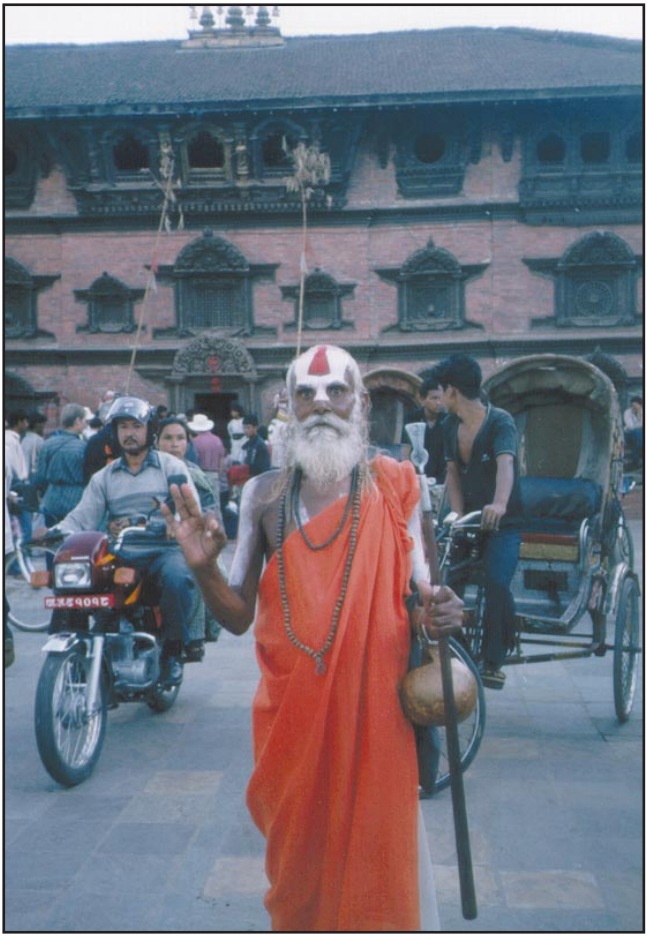

85. Katmandu

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

86. Katmandu

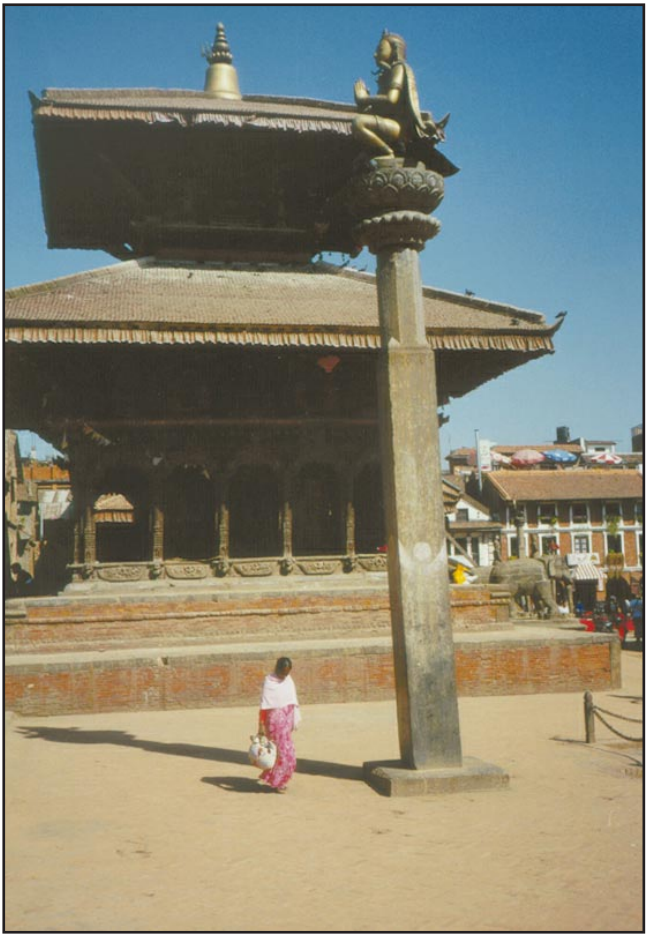

87. Patan

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

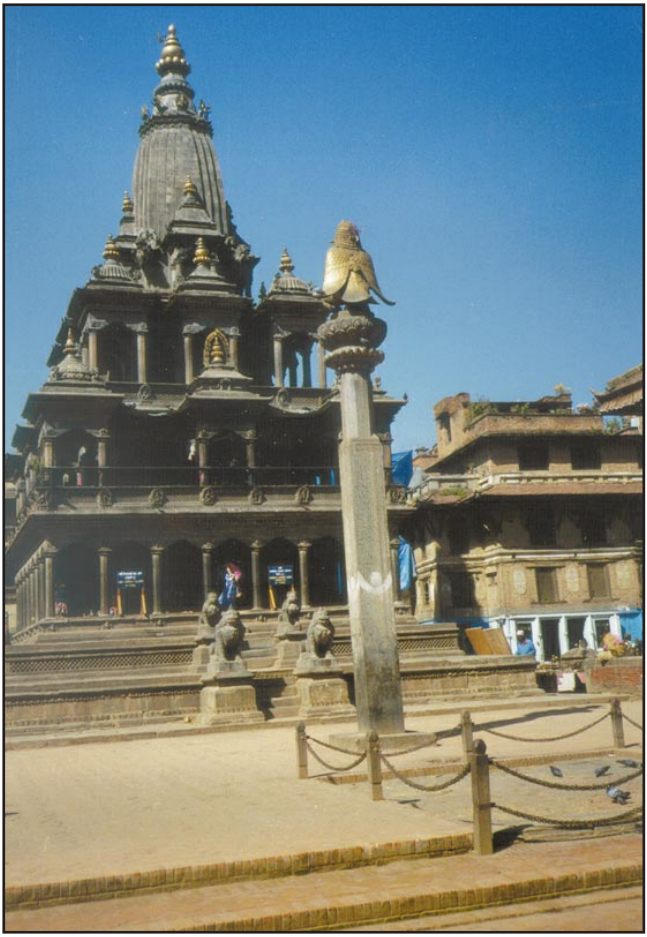

88. Patan

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

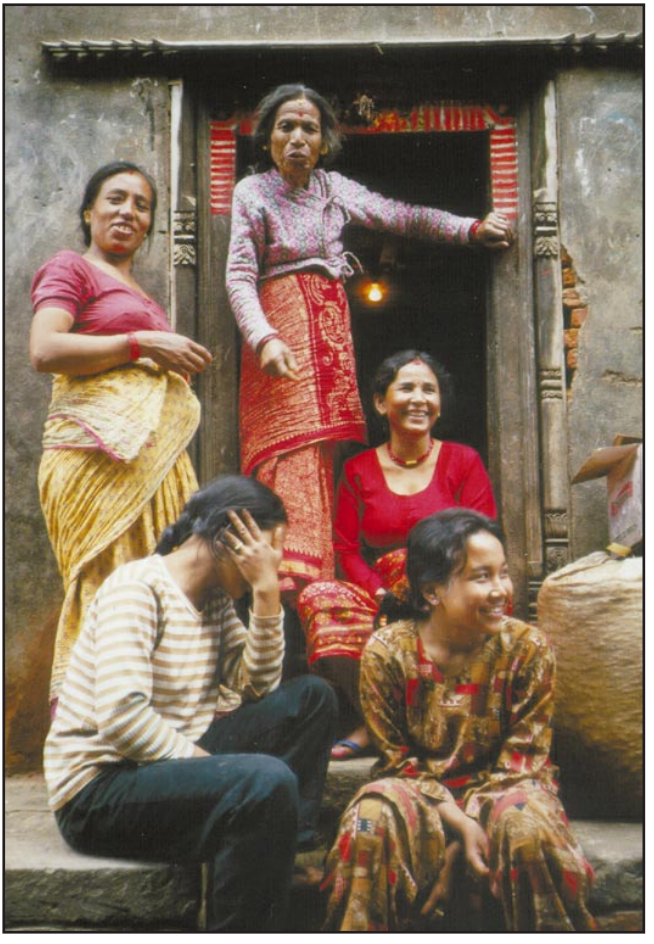

89. Patan

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

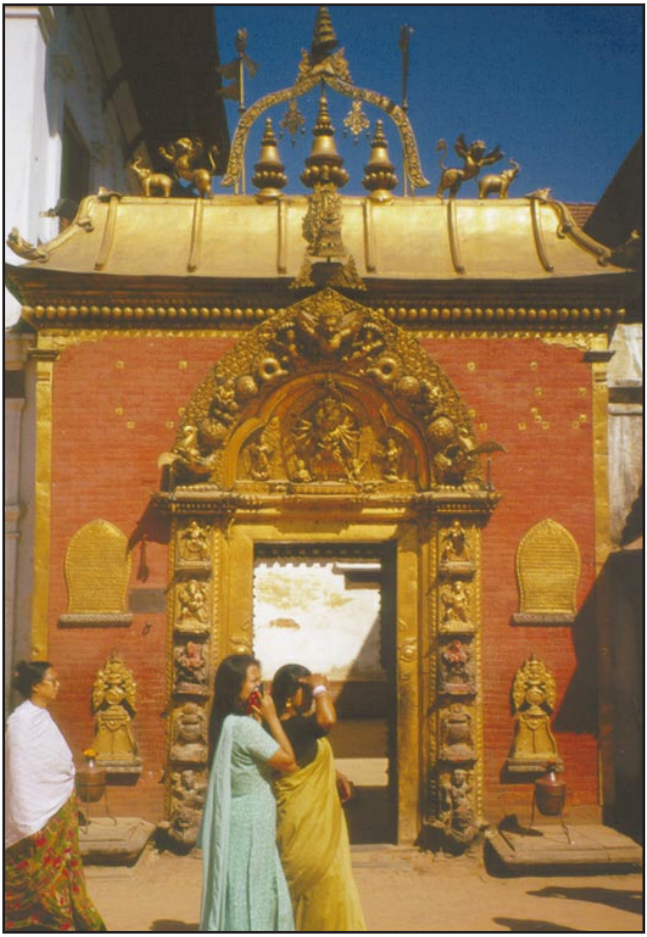

90. Patan

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

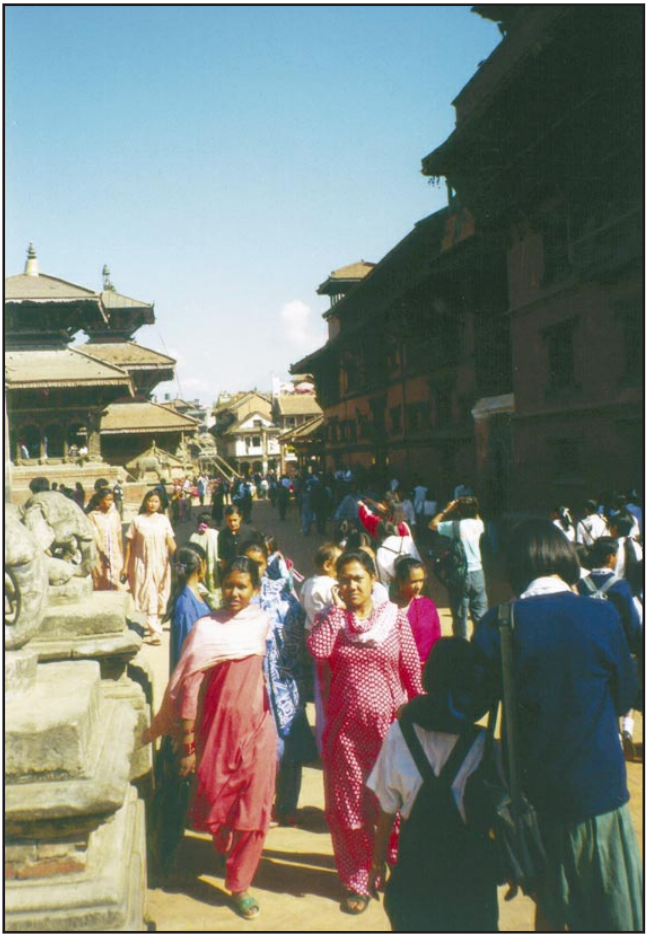

91. Patan

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

92. Patan

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

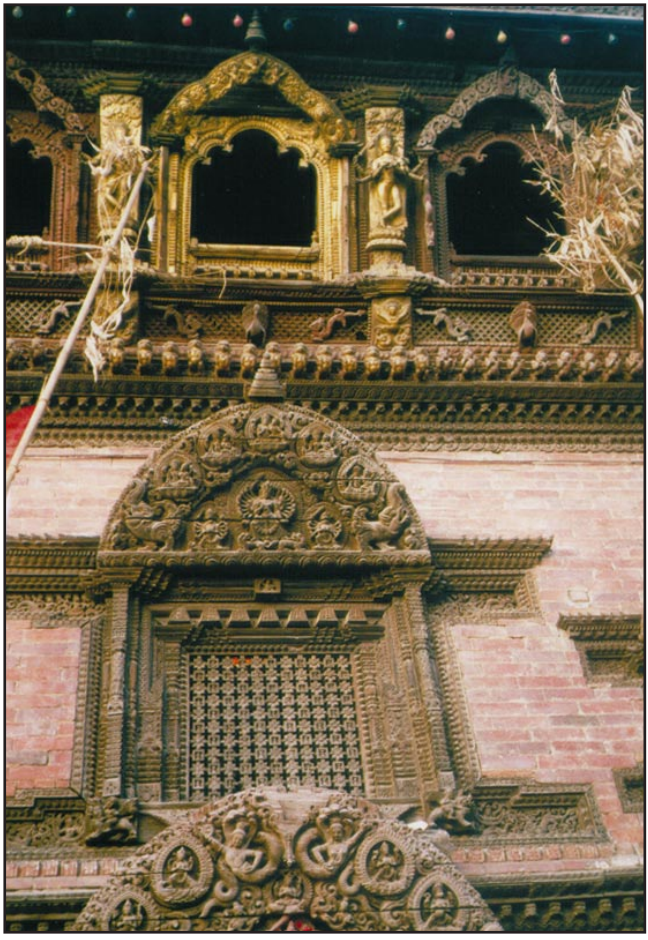

93. Katmandu – Kumari háza

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

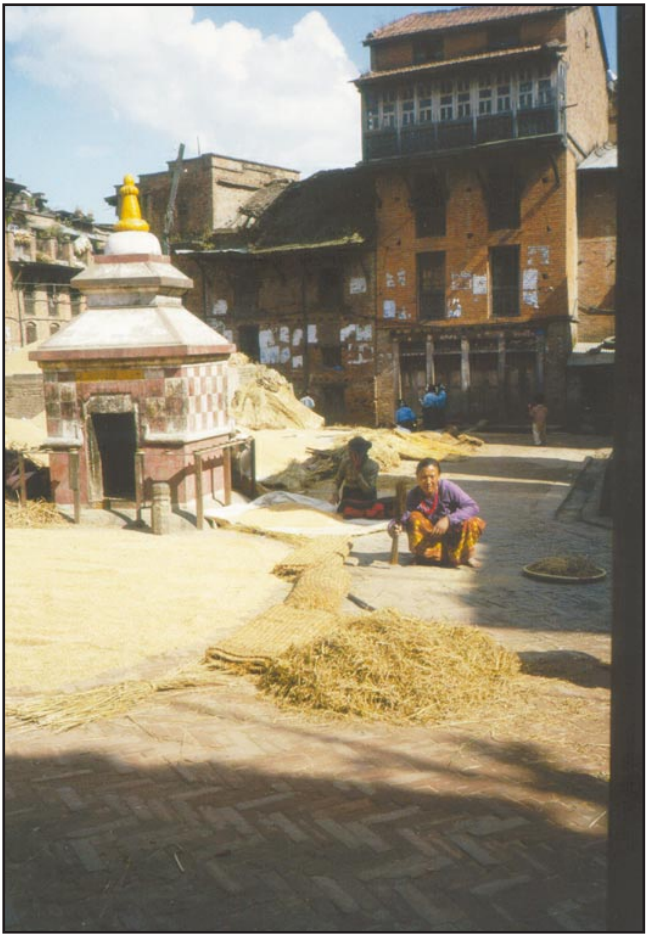

94. Patan – avatás után

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

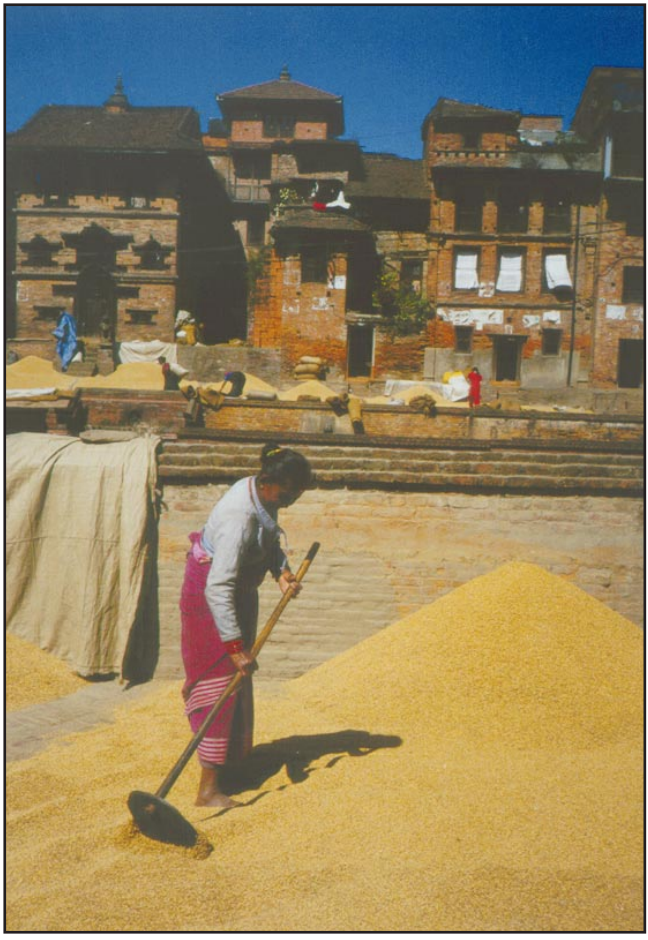

95. Patan

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

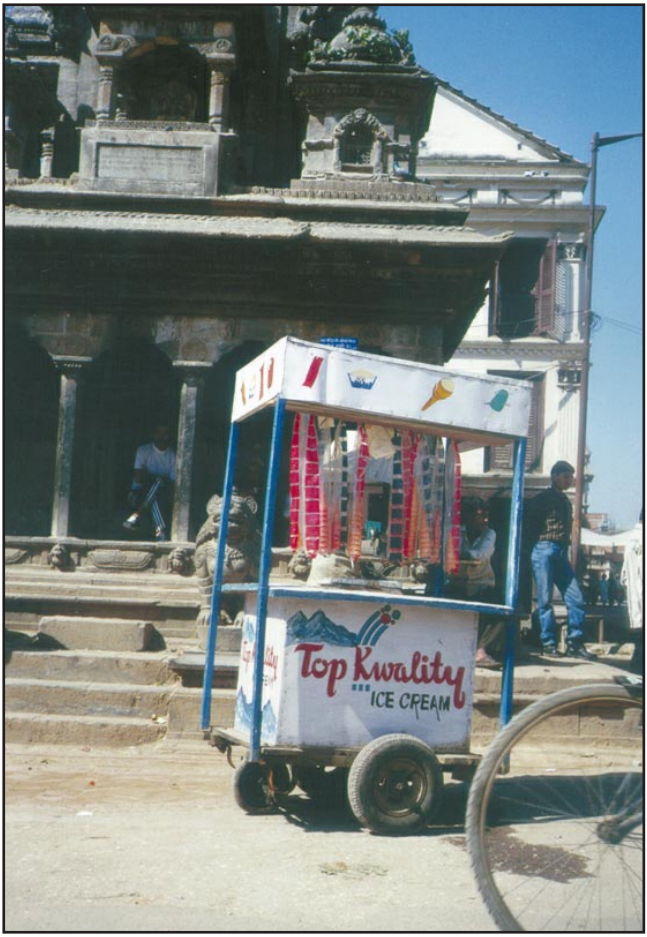

96. Patan

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

97. Patan – rituális fürdés

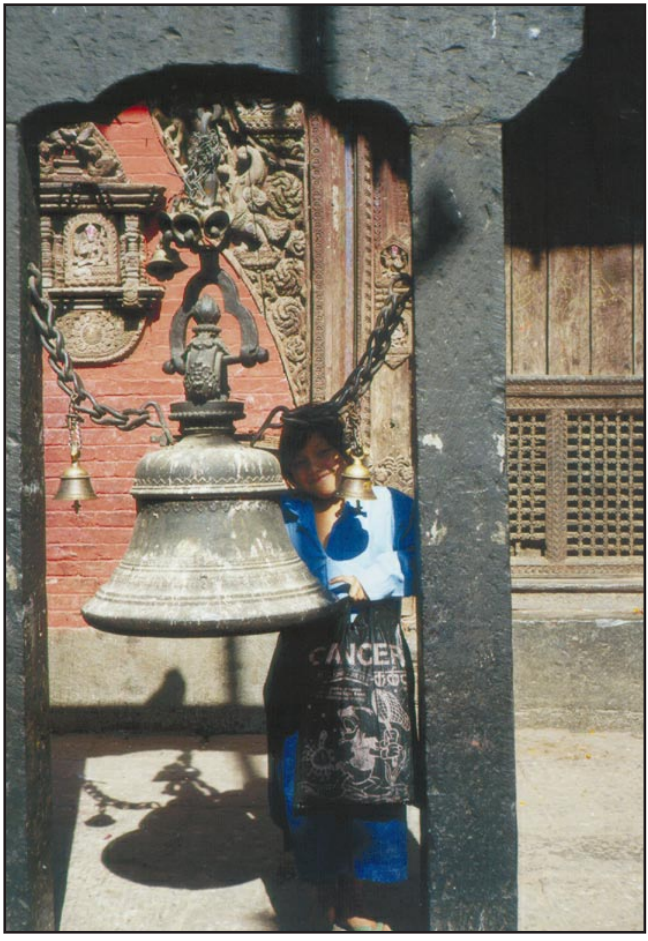

98. Patan

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

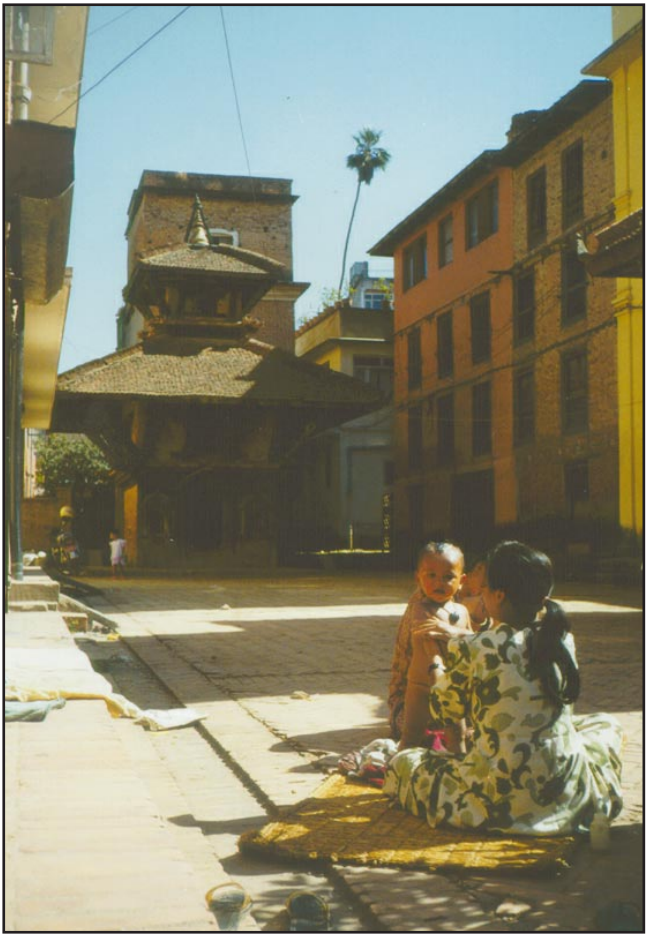

99. Bhaktapur

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

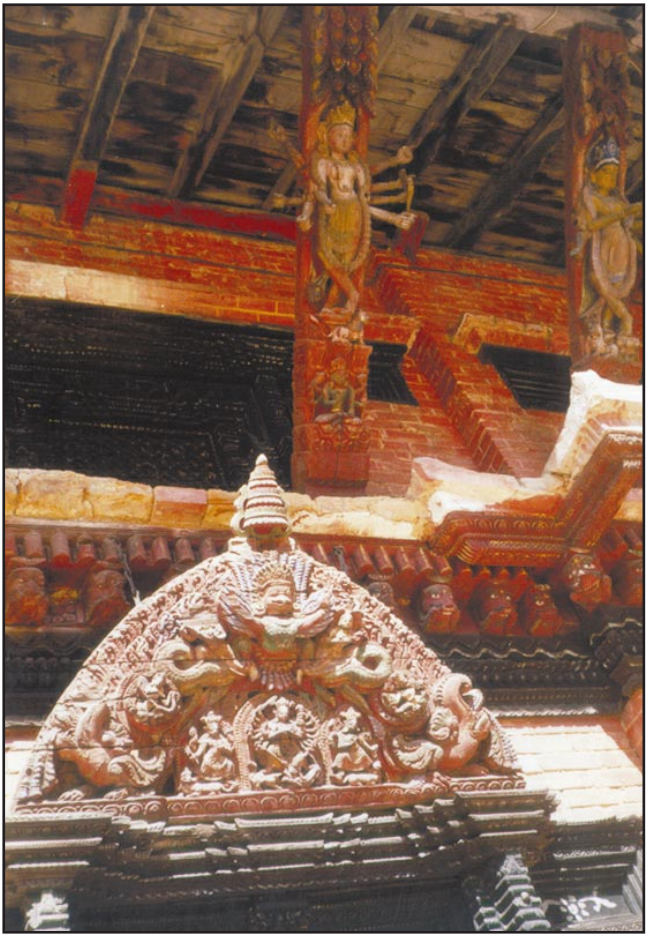

100. Patan

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

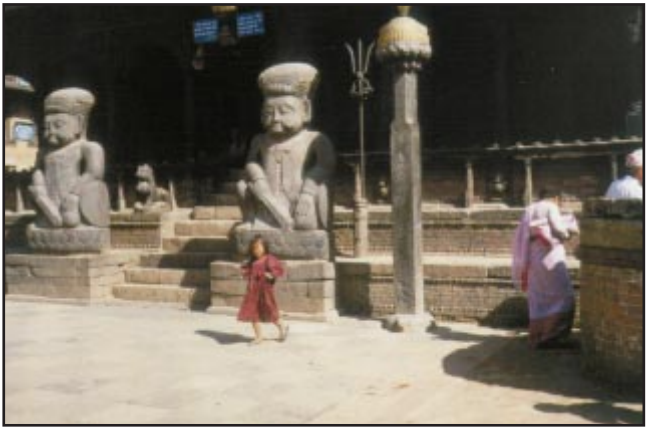

101. Patan

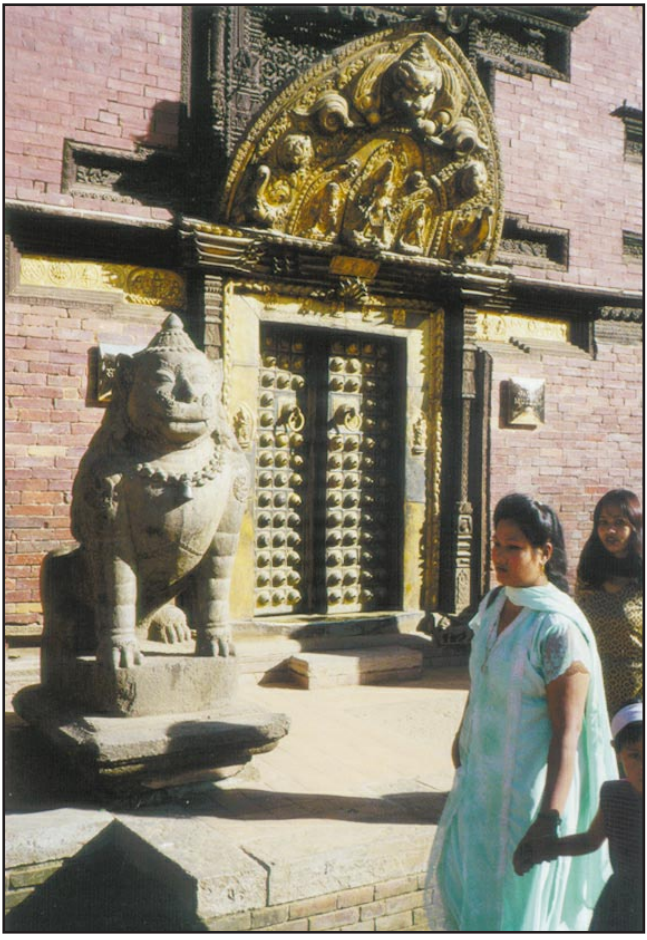

102. Patan

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

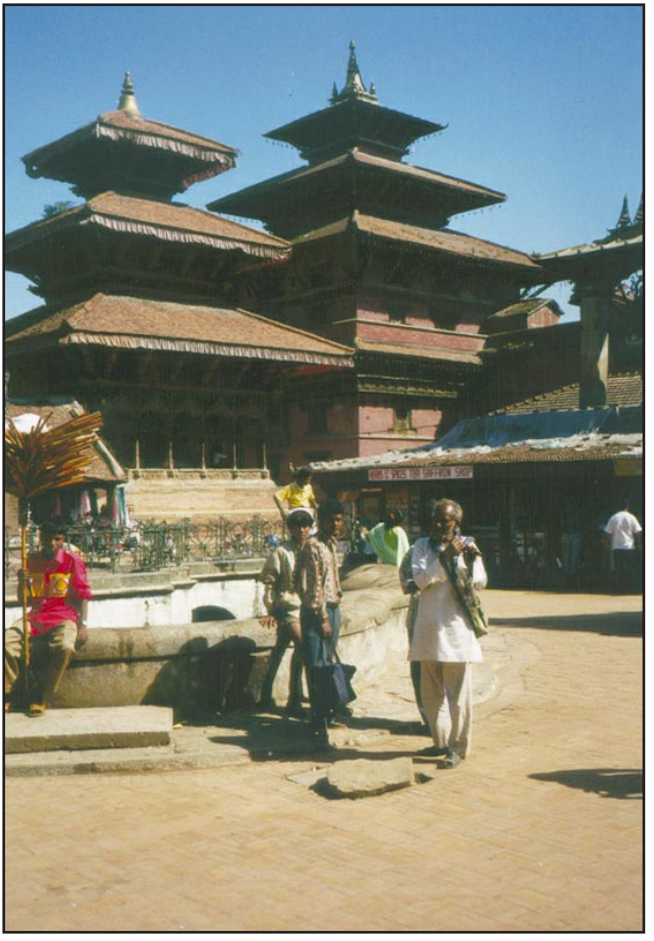

103. Patan

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

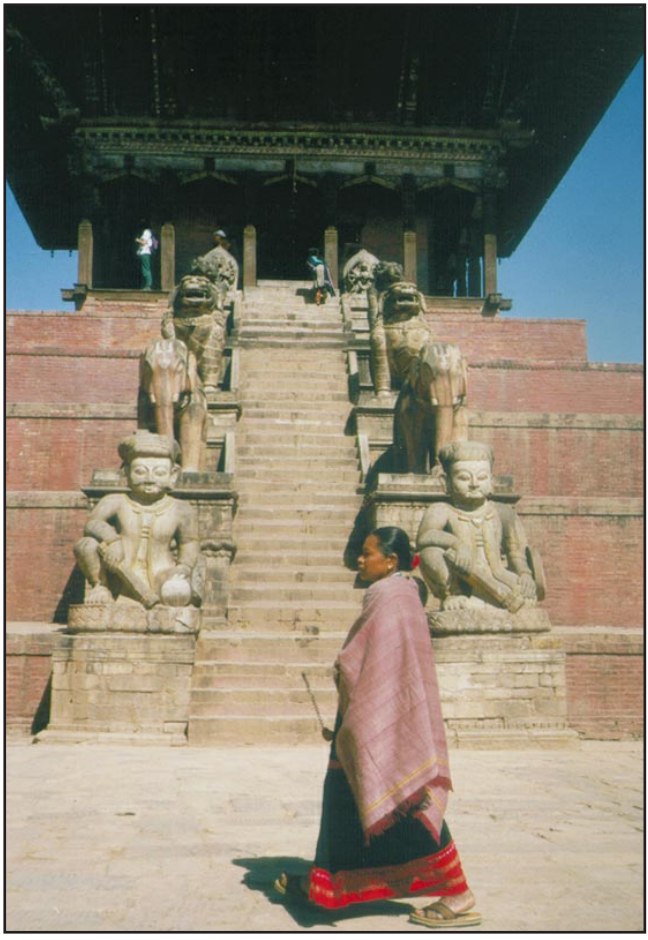

104. Bhaktapur

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

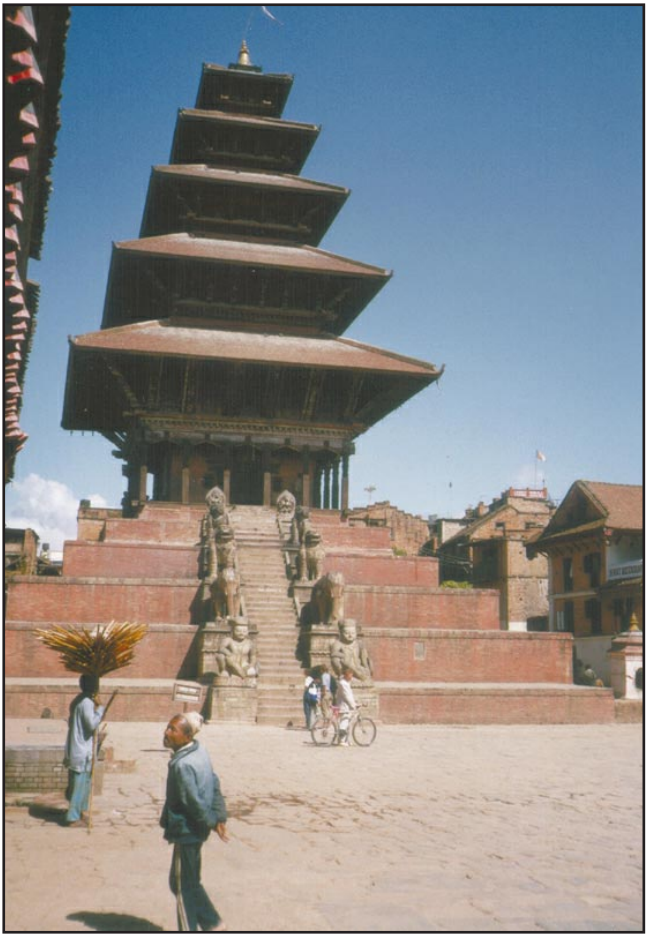

105. Bhaktapur

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

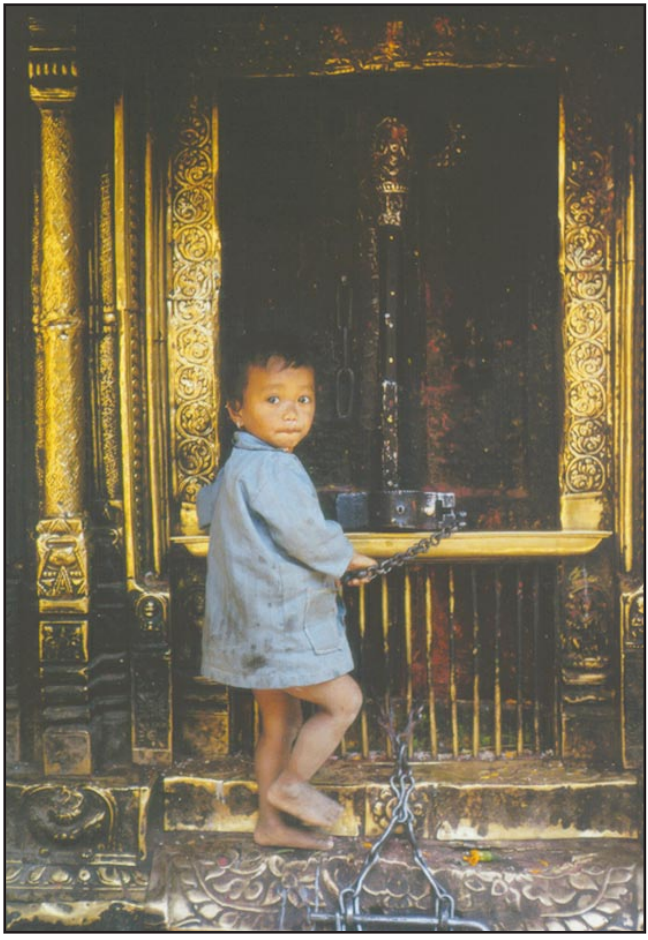

106. Patan

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

107. Patan – iskola

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

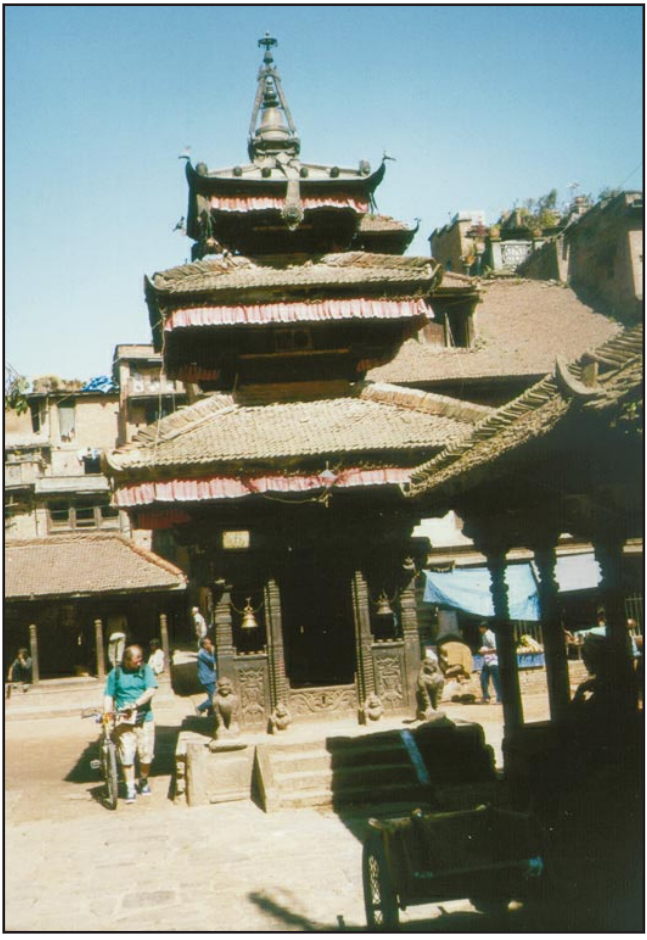

108. Bhaktapur

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

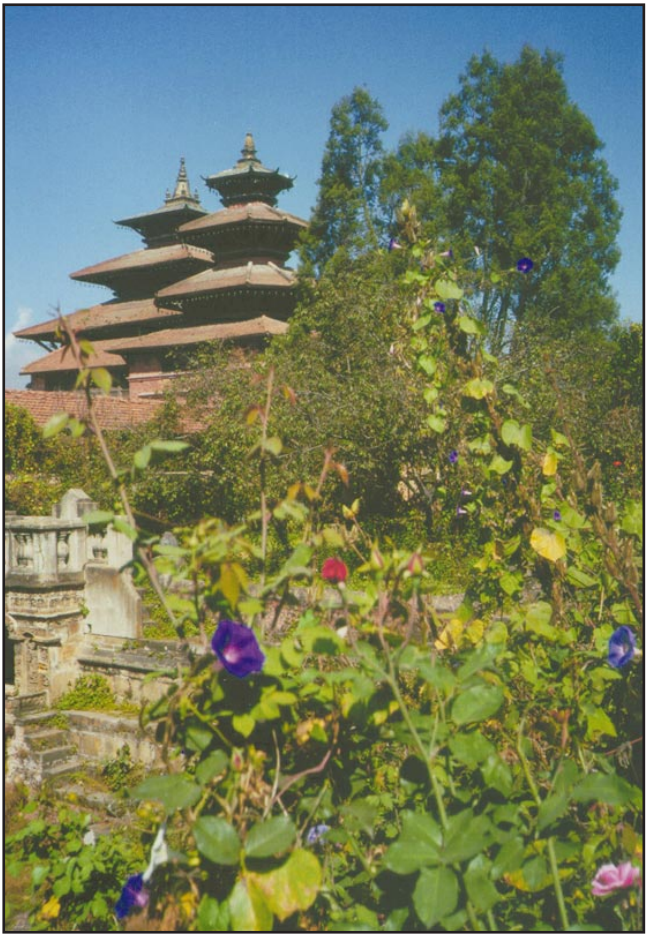

109. Patan – az elhagyott szentély

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

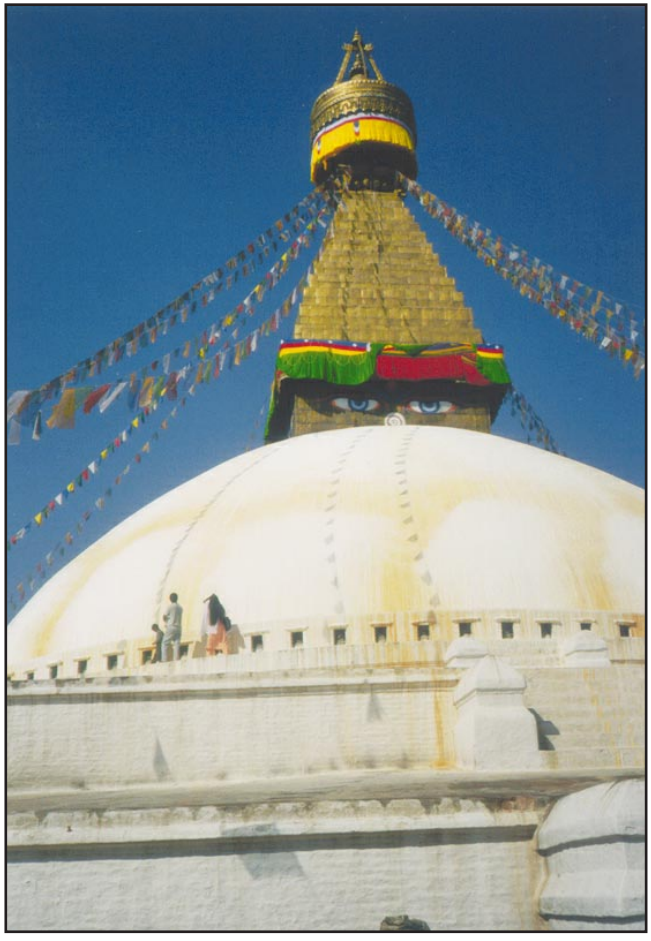

110. Buddhanáth

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

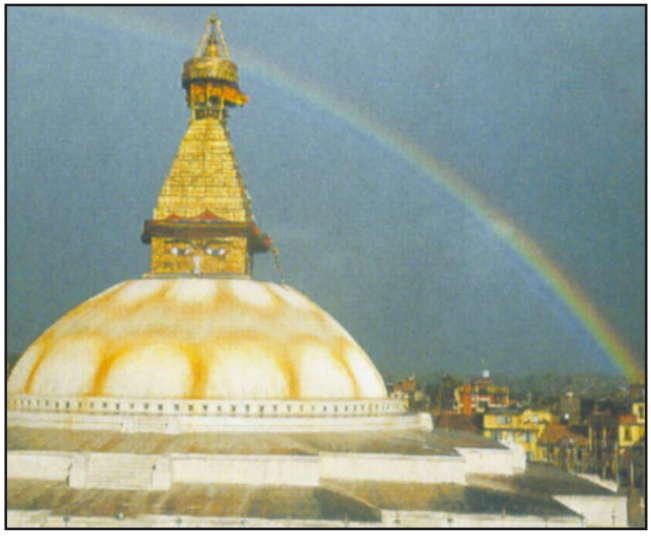

111. Buddhanáth-sztúpa

112. Buddhanáth

113. Buddhanáth

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

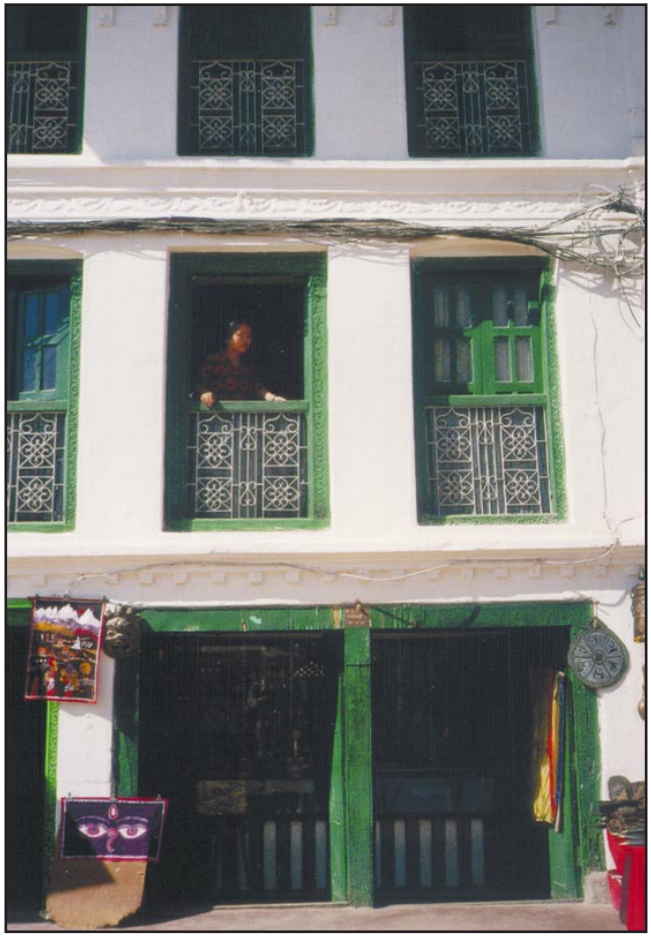

114. Buddhanáth

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

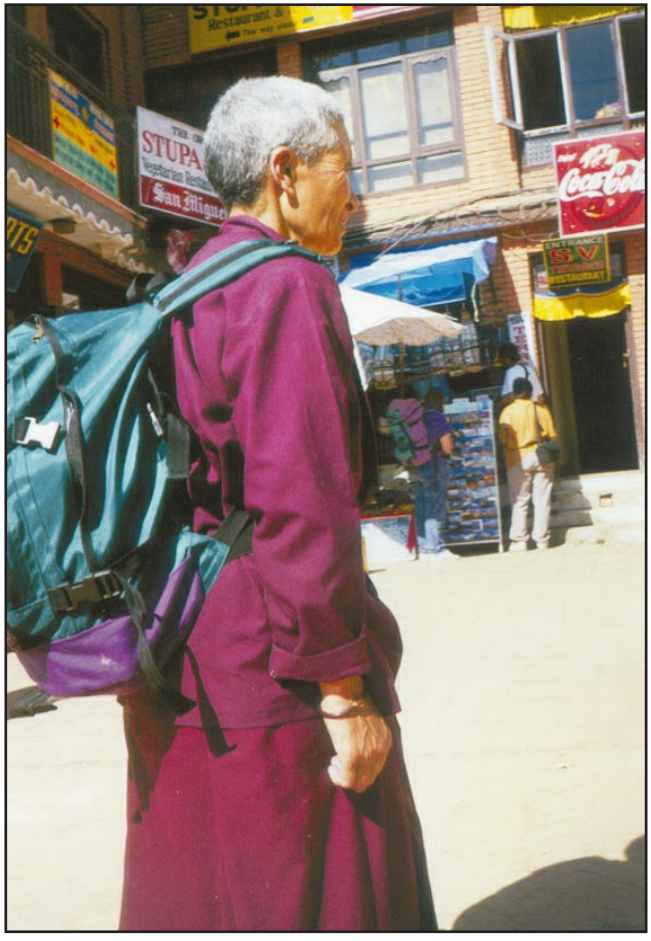

115. Buddhanáth

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

116. Buddhanáth

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

117. Avalokitesvara

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

118. Congkapa

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

119. Maitreia

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

120. Marpa

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

121. Marpa szobor

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG

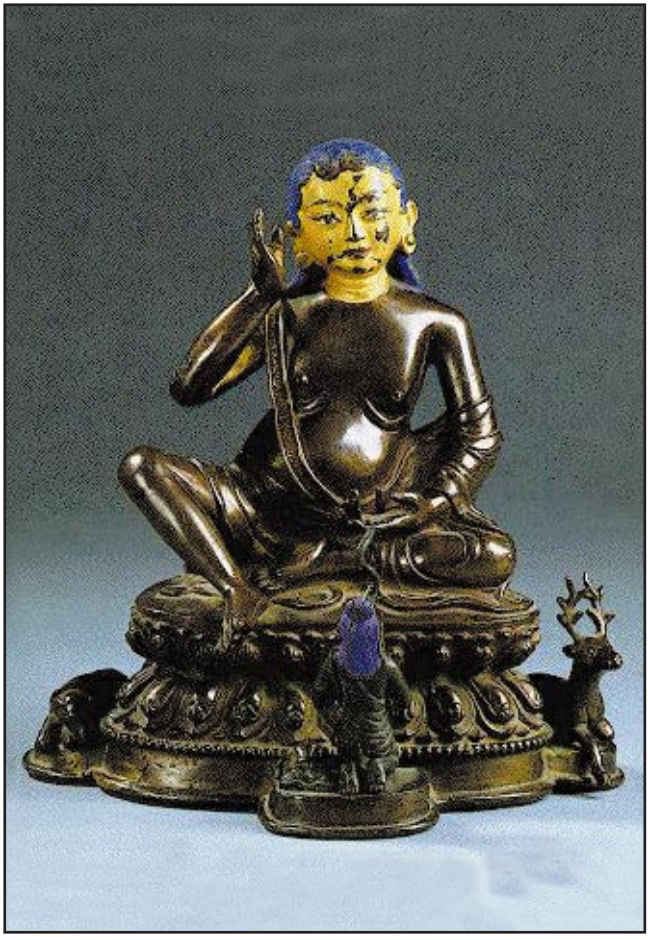

122. Milarepa

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG KÖVETKEZŐ KÉP

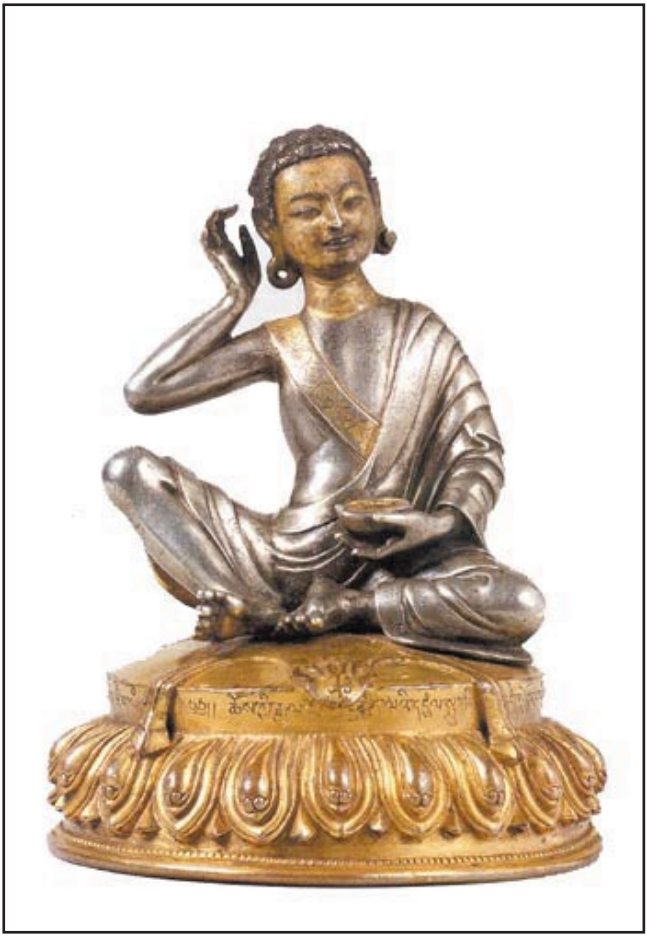

123. Milarepa szobor

A KÉPHEZ TARTOZÓ SZÖVEG